

RE-LENDING

Sarkar's Collection-Bellaghata

Anecdota Oxoniensia

THE MANTRAPĀTHA

OR

THE PRAYER BOOK OF THE ĀPASTAMBINS

EDITED

TOGETHER WITH THE COMMENTARY OF HARADATTA

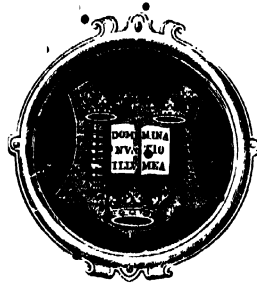
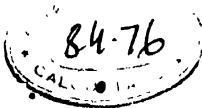
AND TRANSLATED BY

M. WINTERNITZ, PH.D.

FIRST PART

INTRODUCTION

SANSKRIT TEXT, VARIETAS LECTONIS, AND APPENDICES

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

1897

MOTILAL BANARSI DASS

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

294.59214

A 639 m w

pt. 1

SL.20-074436

HENRY FROWDE, M.A.

PUBLISHER TO THE UNIVERSITY OF OXFORD

LONDON, EDINBURGH, AND NEW YORK

9b25

TO
THE RIGHT HONOURABLE
PROFESSOR F. MAX MÜLLER

THIS WORK IS INSCRIBED
BY THE GRATEFUL EDITOR.

CONTENTS .

PREFACE	PAGE vii
INTRODUCTION :—	
Title	ix
The Materials for the Edition of the Text	xi
Grammatical Irregularities	xv
Relation of the Mantrapāṭha to the Āpastambīya Gr̥hyasūtra	xxxī
Relation of the Mantrapāṭha to the Taittirīya, R̥gveda, and Atharvaveda Samhitās	xl
Date of the Mantrapāṭha	xlv
Orthographical Notes	xlvii
Supplementary Note to page xiii	xlix
LIST OF ABBREVIATIONS	l
TEXT OF THE MANTRAPĀṬHA, WITH CRITICAL NOTES	1-84
APPENDICES :—	
A. Synopsis of the Mantrapāṭha and the Āpastambīya Gr̥hyasūtra	85
B. Synopsis of Parallel Passages showing the Relation of the Mantrapāṭha to the Vedic Samhitās	89
INDEX OF MANTRAS	95
INDEX OF IMPORTANT WORDS	103

PREFACE

WHEN, ten years ago, I published my edition of the Āpastambīya Gr̥hyasūtra, and at the same time made a first copy of the Mantrapāṭha, I thought I should be able to publish an edition of the latter within one or two years. It is due to unfortunate circumstances that the work has been delayed so long.

I hope I shall soon be able to publish the Second Part, which will contain an English translation and the Commentary of Haradatta.

My thanks are due to the Delegates of the Clarendon Press for allowing this work to appear in the 'Anecdota' Series, and to Professor Max Müller for recommending it to them. I have also to thank the Librarians of the Bodleian Library, of the Vienna University Library, of the India Office Library, of the Royal Asiatic Society, and of the Elphinstone College, Bombay, for kindly placing their MSS. at my disposal. I have again, as on former occasions, to express my sincerest thanks to Hofrath Dr. G. Böhler for the kind interest he has taken in my work, by procuring MSS. for me, and by assisting me most disinterestedly with his advice, whenever it was wanted. To Dr. Eugen Hultsch I am indebted for the loan of the MS. from Tiruvīṇaimarudūr, and for making enquiries regarding MSS. of Sāyaṇa and Sudarśanārya.

Finally I have to acknowledge my obligations to Mr. J. C. Pembrey, the excellent Oriental Reader of the Clarendon Press, for all the care he has bestowed on the printing of this text.

M. WINTERNITZ.

OXFORD,
May 1, 1897.

INTRODUCTION

THE Mantrapāṭha, of which this is the first critical edition, contains the Mantras or Prayers to be recited in connection with the domestic rites and ceremonies as taught in the Āpastambīya Gṛhyasūtra¹. It is included in the great corpus of Sūtras, known as the Āpastambīya Kalpasūtra of the Black Yajurveda (in 30 Praśnas), and forms Praśnas XXV and XXVI of this corpus, while the Gṛhyasūtra itself forms the twenty-seventh Praśna. This is stated by Cauṇḍappa, who wrote a commentary on the Āpastambīya Sūtras in the fourteenth century A.D., in the following lines:

पञ्चविंशेऽथ षड्विंशे गृह्यमन्त्राः प्रपञ्चिताः ।

प्रश्नेऽथ सप्तविंशे स्थावृह्यतन्त्रविधिक्रमः ॥²

TITLE.

Tradition does not seem to have fixed upon any definite title for these Mantras. They are referred to simply as 'the Mantras' (*mantrāḥ*), or as 'List of Mantras' (*mantrasamāmnāya*, commentaries on Āp. Gṛhy. 4, 2), or as 'the chapter, or the two chapters of Mantras' (*mantrapraśnaḥ*, or *mantrapraśnanau*, or *mantrapraśnadvayam*, or as 'the text of the Mantras for recitation' (*mantrapāṭha*). I have chosen 'MANTRAPĀṬHA,' which is warranted by some of the MSS., as being

¹ The Āpastambīya Gṛhyasūtra, with Extracts from the Commentaries . . . , edited by M. Winternitz, Vienna, 1887.

² See A. C. Burnell, Sanskrit MSS. at Tanjore (1880), p. 16 b, also in the Indian Antiquary, vol. i, p. 5 seq. The Paribhāṣhās form part of Praśna XXIV, not Praśna XXV (as stated by Dr. Bühler in S. B. E., vol. ii, p. xii, and repeated by Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxx, p. xxix). See Prof. Max Müller in S. B. E., vol. xxx, p. 312 seq.

INTRODUCTION.

x

the most convenient title, though the majority of the MSS. are in favour of *Mantrapraśna*¹. The Telugu edition has the title *Ekāgnikāṇḍamantrapraśnadvayam*, and Haradatta's commentary on the Mantras goes by the title *Ekāgnikāṇḍavyākhyā*, or *Ekāgnikāṇḍamantrapraśna vyākhyā*, sometimes also *Mantrapraśnabhāṣya*. In his commentary on Āp. Dharmas. II, 2, 3, 16 Haradatta² uses the word 'Mantrapāṭha' for the Mantras occurring in the Taitt. Ār. X, 67 (see also Mahānārāyaṇa-Upanishad 19, 2, ed. Colonel G. A. Jacob) to be recited at the Vaiśvadeva rite, and referred to by Āp. Dharmas. II, 2, 3, 13-II, 2, 4, 8. In this case 'Mantrapāṭha' seems to be used in a general sense for 'text of the Mantras.' In the same way Mantrapāṭha, as well as Mantrasaṃhitā and Mantrabrāhmaṇa, is found as the title of similar Collections of Prayers belonging to the different Vedic schools³.

¹ Aufrecht's Catalogus Catalogorum (1891), p. 430, gives both **मन्त्रपाठ** and **मन्त्रप्रश्न**. The title **मन्त्रपाठ** is given by Rice, MSS. in Mysore and Coorg (Bangalore, 1884), p. 46; Benares Catalogue in the 'Paṇḍit,' vol. iii, p. vii; G. Oppert, Lists of Sanskrit MSS. in Southern India, II, 2505. Bühler, Catalogue of Sanskrit MSS. in Gujarat etc., I, p. 4, has **आपस्तम्बमन्त्रपाठः** (but is not this MS. identical with our MS. E.?) and **आपस्तम्बमन्त्रसंहिता**. Our MS. E. has **मन्त्रपाठा**; so also Kielhorn, Lists of Sanskrit MSS. purchased for Government during the years 1877-81 (Poona, 1881), p. 21. Oppert, I, 2943, gives **मन्त्रपाद** (sic). Our MSS. B. Bu. W. give the title **मन्त्रप्रश्नः**; so also Benares Catalogue in the 'Paṇḍit,' vol. iii, p. vii; P. Peterson, Second Report in Search of Sanskrit MSS. (1884), p. 178. **मन्त्रप्रश्नी** is given by Burnell, Tanjore MSS., p. 16 b; also in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the Sanskrit College Library, Benares (Allahabad: Government Press, n. d.), p. 99. Our MS. Wh. has **मन्त्रप्रश्नद्वयम्**. As to the title *Ekāgnikāṇḍa*, see below, p. xxxviii.

² **षड्विंशतिः अपये स्वाहा सोमाय स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ध्रुवार्थं भूमाय ध्रुवंचितये अच्युतचितय इत्येते एते हि मन्त्रपाठे पठिताः** | etc. See Bühler, Āpastamba, 2nd ed., II, p. 64.

³ A Mantrapāṭha of the White Yajurveda is quoted by P. Peterson, Second Report in Search of Sanskrit MSS. (1884), p. 173. Several MSS. of a Mantrasaṃhitā of the White Yajurveda are given in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the Sanskrit College Library, Benares, p. 40. A Mādhyandiniya-Mantrasaṃhitā, lithographed, appeared at Bombay, 1890. It is a modern compilation, beginning with **संध्यामन्त्राः**, and containing such prayers as **तर्पणमन्त्राः**, **पञ्चगव्यमन्त्राः**, **अर्घमन्त्राः**, **ज्ञानमन्त्राः** etc. A Sāmavedamantrasaṃhitā, lithographed, was published by Prāṇaśaṃkara and Dayāśaṃkara (Jīṇadurge, 1888). This is quite different from the well-known Mantrabrāhmaṇa belonging to the Gobhila-Gr̥hyasūtra, though it is also intended as a prayer

THE MATERIALS FOR THE EDITION OF THE TEXT.

This edition of the Mantrapāṭha is based on the following MSS. :—

(a) *MSS. of the Text, in Devanāgarī characters, with accents.*

1. W. MS. Wilson 468 of the Bodleian Library, Oxford, containing the first Praśna only. Paper, 15 leaves (ff. 37–51 of the volume), 7 lines on a page. It begins : श्रीगणेशाय नमः ॥ प्र सु रमंता etc. Colophon : इति श्रीमंचप्रश्ने कांडि प्रथमः प्रश्नः ॥१॥ Probably eighteenth century. Correct.

2. B. A modern copy, procured by Dr. G. Bühler and presented by him to the Vienna University Library, where it is entered under 'Manuscripta I, 296 (I, 83695)'. Paper, 22 leaves, 13 lines on a page. It begins : श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ मंचप्रश्नो लिख्यते ॥ हरिः श्रीं ॥ प्र सु रमंता etc. The title is given on the first page as follows : आपस्तंबगृह्ये मंचप्रश्नप्रारंभोऽयम् ॥ The colophon : इति मंचप्रश्नः समाप्तः ॥ Very good copy.

3. E. MS. No. 17 belonging to the Elphinstone College, Bombay. Paper, 33 leaves, 11 lines on a page. The title-page has the following : (नंबर १७) (सन् १८७०७१) ॥ (आपस्तंबमन्त्रपाठा पञ्चांश १७-९-१८२६). The MS. begins : श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः श्रीं प्र सु रमंता etc. The colophon runs as follows : श्रीरसु ॥ इदं पुस्तकं आपस्तम्बीयमन्त्रपाठानाम्बोः लिखितं ॥ संवत् १८२६ विरोधीसंवत्सरे मार्गश्रिष्ववश्य ६ सोमवारे लिखितं ॥ स्वार्थं परार्थं च ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ पुस्तकमिदं गौरिधरदशपुत्रोपनामकस्य ॥ ६ ॥ Not very correct.

(b) *MSS. of the Text, in Grantha characters, unaccentuated.*

4. Bu. Palm-leaf MS., No. 50 of Burnell's Collection in the India Office Library. See A. C. Burnell, Catalogue of a Collection of Sanskrit MSS. Part I. Vedic MSS. (London, 1870), p. 16 (lxiv). Why Burnell should have described the 'Mantrapraśnadvaya' as being 'Taittirīya Āraṇyaka V and VI,' I cannot understand. The MS. is fairly correct.

book to be used for domestic rites. The above-quoted Benares Catalogue, p. 26, mentions a Mantrapāṭhā of the Sāmaveda. There are several MSS. and lithographed editions of a Mantrasaṃhitā of the Rīgveda (which does not, however, belong to the Āśvalāyana-Grhyasūtra, but is of a more modern character). Sāyaṇa (Rīgveda-Bhāṣya I, 1, 1, Max Müller's 2nd ed., vol. I, p. 64, l. 12) quotes a Mantrabrāhmaṇa of the Rīgveda, by which he certainly does not mean the Aitareya-Brāhmaṇa.

5. Wh. Palm leaf MS., No. 25 of the Whish Collection in the library of the Royal Asiatic Society, 37 leaves, 6 lines on a page. The first leaf contains the following entry: 'The Mantra-praśnam, or Mantras for different Brahmanical ceremonies, in two Chapters of 17 and 22 Lectures—C M Whish 1822.' The MS. was probably written towards the end of the eighteenth century. Very correct.

(c) *MSS. of Haradatta's Commentary on the Māntrapāṭha.*

6. Hw. Palm leaf MS., No. 26 of the Whish Collection in the library of the Royal Asiatic Society, 135 leaves, 5 lines on a page, Grantha characters. Entry on the first leaf: 'This volume contains the Mantra-prasna-bhāṣyam: completed by Haridattāchāryyah.—C M Whish Calicut 1824.' The MS. looks a little older than No. 25 of the same collection (Wh.). Correct.

7. Hbg. A modern copy, procured by Dr. G. Bühler and presented by him to the Vienna University Library, where it is entered as MS. 312 = I, 134855. It is written on paper in Grantha characters. Good copy.

8. Hbd. A Devanāgarī transcript (on paper), made for Dr. G. Bühler from a Grantha MS. of the library of the Mahārāja of Mysore, and presented by Dr. Bühler to the Vienna University Library, where it is entered as MS. 296 = I, 134819. Very incorrect.

9. HHg. Palm leaf MS., from Tiruvīḍaimarudūr, procured for me by Dr. Eugen Hultzsch. Very small Grantha characters, and difficult to read. 42 leaves, about 13 lines on a page. Size 17 x 2 in. The MS. is correct, but the writing is perfect poison to the eyes; and the MS. has therefore only been consulted for the most important passages.

(d) *Other Materials.*

10. P. A MS. of the Āpastambīya-Saṃskāra-Prayoga, in the Bodleian Library, Oxford (MS. Sansk. d. 1). This Prayoga gives the Mantras *in extenso*, but not in the order in which they occur in the Māntrapāṭha, as the ceremonies are arranged differently from the Āpastambīya Gr̥hyasūtra. The MS. is imperfect, ff. 2 and 9 being missing. Consequently not all the Mantras are found in this MS. I thought it of some importance to collate the Mantras in this MS. for the sake of those grammatical peculiarities and irregularities which

will have to be discussed below. It is interesting to see that even in this Prayoga MS.—which is quite independent from all the MSS. described above—it did not occur to the author or scribe to alter such strange readings as खेऽनसः खे रथः, etc. It is a paper MS., in Devanāgarī character, probably written about 100 years ago, and was bought in 1886 by Dr. G. Thibaut, then at Benāres, for the Bodleian Library.

11. T. An edition, in Telugu characters, of Haradatta's commentary on the Mantrapāṭha, together with the texts of the Āpastambīya Ḡṛhya-sūtra, and of the Mantrapāṭha, printed at the Ādisarasvati Press, Chennai, 1890. The complete title is as follows:—

Śrī

Āpastambamaharshaye namaḥ.

Sasūtraikāgnikāṇḍamamtrabhāṣyaṃ

vivāhopanayanādisakalasmārtakarmopāyukta-mamtrārthajijñāsūnām
atyaṃtopakārāya

Āpastambīyagrhyasūtraṇi, ekāgnikāṇḍamamtrapraśnadvayaṃ śrī-Hara-dattācārya-viraṇita-mamtrabhāṣyaṃ ca sukhābodhaṃ samputīkṛtya, anekaprācinatāṇḍapatralikhitagraṃthāvalokanapūrvakaṃ lekhaḥkapramādādi-doshān yathāmati pariśodhya *Vāviḷla, Rāmasvāmīśāstrīṇā* ādisarasva-tinīlayākhyasvīyamudrāksharaśālāyāṃ mudrāpya prakāṭikṛtaṃ vijayate-tarāṃ cennipuri. 1890 saṃvatsaraṃ.

The first Praśna ends : प्र सु गमंताष्टादश । हिरण्यवर्णाः पंचदश । सोम-
ष्बोद्धश । सोमायाष्टादश । अतिष्ठेमं चयोर्विंशतिः । सत्येन ता मंदसाना एकात्रविंश-
तिरेकात्रविंशतिः । शर्मैकविंशतिः । इह गाव एकात्रविंशतिः । उदीर्ष्वीतो दश । अपञ्च
त्वा द्वादश । आरौहोबं नव । विष्णुर्वीनिं करोमि ते प्राजापत्यमष्टादशाष्टादश ।
प्रातरपि चतुर्दश । इमां खंनम्युदसौ द्वादश द्वादश । अक्षीभ्यां विंशतिरष्टादश ॥
अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां । उदसी सूर्यो अगात् । etc. . . . हिरण्यवर्णाः पञ्चदशः पावकाः ।
प्र सु गमंता धियसानख सचणि ॥ १८ ॥ प्र सु गमंता तानि ब्रह्मोत शंसति ॥ हरिः श्री
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ प्रथमप्रश्नसमाप्तः ॥

At the end of II, 14, T. has: इत्येकापिकां द्वितीयप्रश्ने चतुर्दशः खंडः
द्वितीयप्रश्ने पूर्वभागः समाप्तः ॥ It ends: द्वितीयः प्रश्नसमाप्तः समाप्तश्चायं प्रश्न-
यात्मक एकापिकाष्टमं च ॥ श्री तत्सत् ॥

These materials proved quite sufficient for the critical restoration of

the text² of the Mantrapāṭha, and it is not likely that more MSS., which might have been procured from India, would have been of much avail. Commentaries on the Mantrapāṭha by Sāyaṇa (Vidyāranya), and by Sudarśanācārya, are mentioned by Dr. G. Oppert (List of Sanskrit Manuscripts in Southern India, vol. ii, 2083, 6790, 10089; 7263). But Dr. Hultsch, who was kind enough to make enquiries about these MSS., could find no trace of them. 'No Paṇḍit,' he writes, 'knows anything about the existence of these commentaries.' One very obliging Paṇḍit, Triambaka Sastriar of Kumbakonam, indeed offered to 'make' a commentary of Sāyaṇa. He writes to one of Dr. Hultsch's correspondents: 'But if you want "Sāyaṇachārya's bhāṣhya," as almost all these mantras occur in the R̥gveda and Yajurveda, I think we can write it out of these veda bhāṣhyas.' Let us hope that we shall never find a Bhāṣhya of Sāyaṇa made up in this fashion, though an authentic commentary of Sāyaṇa, and also of Sudarśanārya, if they really exist, would be most valuable. As it is, we must be satisfied with Haradatta's commentary.

There can be no doubt that Haradatta, the author of the commentary on the Mantrapāṭha, is identical with the Haradatta who wrote the Anākulā Vṛtti on the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and the Ujjvalā Vṛtti on the Āpastambīya Dharmasūtra. Now it has been proved by Dr. Bühler that this Haradatta cannot have written later than between A.D. 1450-1500, and (if he was also the author of the Padamañjarī, a commentary on the Kāśikā, which is not at all impossible)¹ may be much older.

As none of our MSS. can claim so early a date as the fifteenth century, it follows that Haradatta's commentary must be considered as the highest authority for the reconstruction of the text of the Mantrapāṭha. Whenever, therefore, a reading was supported by Haradatta (H.)², it has invariably been adopted.

¹ See Dr. Bühler's second edition of the Āpastambīya Dharmasūtra (Bombay Sanskrit Series, No. XLIV), part i, p. viii seq. The Mitāksharā-Vṛtti on the Dharmasūtra of Gautama is probably the work of the same Haradatta. See Dr. Bühler in S. B. E., vol. ii (2nd ed.), p. xlvi n. For other works ascribed to Haradatta, and possibly a biography of this learned author (Haradattīya? Haradattacaritra?), see Th. Aufrecht, Catalogus Catalogorum (Leipzig, 1891), p. 755.

² We have, of course, always to distinguish between a reading supported by a *special remark* of Haradatta—only these have been pointed out in the notes by 'H.'—and

As to the MSS. of the text, the Grantha MSS. had to be considered as of higher authority than the Devanāgarī MSS., for the orthographical peculiarities of the latter leave no doubt that they go back to Grantha MSS. Besides, there is every reason to assume that the Southern MSS. represent more accurately a text belonging to the school of the Āpastambins. For, as Dr. Bühler has shown¹, both Brahmanical tradition, and the information to be derived from inscriptions, as well as the actual state of things in modern India, prove that the Āpastambins belong to Southern India. The Taittirīya literature, generally, must have flourished in the Dekhan at a very early period², and for the best Taittirīya MSS. we have always to turn to the South, where, indeed, most of these MSS. are found.

The Grantha MS. Wh. is, as a rule, more correct than Bu., the other Grantha MS., which stands nearer to B. W. E. than Wh. The MSS. E. and W. stand much nearer to each other than they stand to B.

The Telugu edition (T.) has only been collated after the text was already in type. Its value is that of a good MS., and it agrees on the whole with the text commented on by Haradatta. I have quoted it in the critical notes in all important cases. Its importance, like that of P., lies in the fact that it also confirms the authenticity of all those strange and ungrammatical readings which an editor, at first sight, feels inclined to remove by conjectural emendations, and which, nevertheless, have to be retained, as they are confirmed by Haradatta's commentary, and by the best MSS.

GRAMMATICAL IRREGULARITIES.

There are numerous cases in these Mantras where every editor would be tempted to have recourse to conjectural emendations. But on closer examination he will remember that he has to edit, and not to correct his text, and that even a grammatically impossible reading has to be retained, if it is warranted by the best authority.

readings found in any one or some of our MSS. of Haradatta. A reading found in Hw., Hbg., Hbd., or HHg. has no more, or even less, weight than that of a single text MS., as the copyists of the commentary are not so careful as those of the text.

¹ See S. B. E., vol. ii (2nd ed.), pp. xxxiii-xxxvii.

² See some excellent remarks by Dr. H. Lüders, *Die Vyāsa-Çikshā* (Kiel, 1895), p. 51.

Take for instance I, 1, 9. Nothing would be easier than to correct this verse and restore the readings found in Rv. VIII, 91, 7. There cannot, of course, be the least doubt that खे रथः for खे रथस्य is absolute nonsense, that the vocative इन्द्र with the third person अकरत् is grammatically impossible, that पुली is the correct reading, and not पुली. Yet the evidence of the MSS. and the explanations of Haradatta leave no doubt that the *faulty* readings are those known among the Āpastambins. खेनसः खे रथः is the reading of all the MSS., and is explained by Haradatta. The reading of W. इन्द्रः (sic) is clearly a weak attempt of some copyist to justify the third person अकरत् by changing the vocative into a nominative. पुली, again, is supported by the readings of all but one of the MSS., and by Haradatta. As I had to edit not to correct the prayer book of the Āpastambins, I could only give the text as it is warranted by the best MSS. and by the Commentator, and as we must assume that the Āpastambins repeated it on the occasion of the bride's bath, without exactly knowing themselves what they were repeating.

I, 1, 10. Here again there is not the least doubt that शम् सन्वापः is the correct reading, but the explicit statement of Haradatta, that सन्वापः is the reading known among the Āpastambins (प्रसिद्धसु पाठः सन्वापः शन्विति), forbids our adopting the correct reading given by the MSS. W. Bu., and found Av. XIV, 1, 40. We find शम् for सन्वा again I, 11, 11, and in I, 11, 6 Haradatta supports the reading of the best MSS. विस्रयति for विस्रयति by saying शकारस्य सकारः. It might be said that we could not have both शम् and सन्वा in the same verse. But the same promiscuous use of the two sibilants occurs also in some of the Aśoka inscriptions, and, as Dr. Bühler has pointed out, is due to a laxness of pronunciation to be observed in most parts of India¹.

I, 3, 14. Following the authority of the best MSS. and of Haradatta,

¹ 'The vacillation is just the same as when the inhabitants of Gujarāt say in one sentence *śum kahē chhē* ("what does he say?"), and in the next *tamē sum kahyūm* ("what did you say?").' Dr. Bühler in *Epigraphia Indica*, vol. iii, p. 136. See also M. Bloomfield, the *Kāuṣika-sūtra*, p. lx; J. Amer. Or. Soc., vol. xiii, p. cix seq.; and S. B. E., vol. xlii, pp. 255, 331; J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, p. 226.

I had to adopt the reading सप्तपदा बभूव, though सप्तपदावभूव, the reading found in Dr. Bühler's MS. of Bhāradvāja-Gṛhy. I, 16, and in Hir. I, 21, 2 (ed. Kirste), is far more plausible. But of two Hiranyakeśin MSS. which I have seen myself, one reads सप्तपदा बभूव, the other षपदा बभूव.

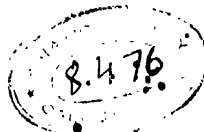
I, 8, 2. The reading हरां वहतो घृतमुचमाणास् is certainly ungrammatical, and it would be easy enough to propose emendations. We might correct उचमाणास् to उचमाणाँस्, and all would be well. Or, we might read हरां वहन्तो घृतमुचमाणास्, taking these words as a parenthetical sentence. Compare Hir. I, 29, 2; Āśv. Śi, 9, 5; Śāṅkh. III, 5, 3¹. But the *varietas lectionis* and Haradatta's commentary leave no doubt that the ungrammatical reading is the traditional reading of the Āpastambins. Baudh. I, 8 has the same reading.

I, 8, 7. Here, again, the reading अनुपचिती of Av. VI, 78, 2 might easily be substituted for अनपेचिती, which gives hardly any sense. The latter, however, is the reading of all the MSS., and is explained by Haradatta as meaning: यथा तयोरन्यचपिचा न भवति तथा, or परमान्तरात्मानौ.

I, 9, 1. One might think that the accents which are only found in the Devanāgarī MSS. have little authority, and as a matter of fact, the MSS. are not always reliable in this respect. In E., especially, the accents are often placed quite arbitrarily. Yet, although I have frequently allowed myself to deviate from the MSS. with regard to the accentuation, I have never done so without giving the readings of the MSS. in the critical notes². For we find in Haradatta's commentary references to the accents which prove that they also were fixed by tradition. Such a case occurs I, 9, 1, where Haradatta confirms the

¹ Here also the Mantra is evidently corrupt.

² It is hardly necessary to state that if I quote in the notes a reading as occurring, e.g. in 'B. W. Wh.,' or in 'E. Bu.,' etc., it always means that it occurs in B. W. E. with the accents, and in Wh. Bu. without the accents. The MSS. give frequently the verb with the Anudātta in a dependent clause; as will be seen from the critical notes. I have corrected the accentuation in these cases. In the accentuation of vocatives, also, the MSS. are frequently wrong, and I thought it better to follow the general rules of Vedic accentuation. Especially frequent are such cases of wrong accentuation towards the end of the book. See I, 13, 3 a; II, 2, 3; 6, 14 a; 12, 10 a; 13, 5; 10; 14, 2 d; 15, 12; 17, 1; 11; 12; 18, 35; 36; 39; 44; 20, 1; 21-23; 33; 35; 21, 19; 32 b; 33 c; 22, 5 a; 10 a.

9525

reading of our accentuated MSS.: इह गावः प्र जायध्वमिहाया इह पूषाः।
by saying सर्वज्ञानन्वितनिघातः स्यान्द्सत्वात् भवति. This verse occurs in
Av. XX, 127, 12 in the following form:

इह गावः प्र जायध्वमिहाया इह पूषाः।

इहो सहस्रदक्षिणोऽपि पूषा नि षीदति ॥

Now we find in Pār. I, 8, 10, Bhār. I, 17, and Hir. I, 22, 9 the following
version of the first line:

इह गावो नि षीदन्मिहाया इह पूषाः।

That is to say, in order to make the first line harmonize better with the
second line, the vocatives were changed into nominatives, and the second
person प्र जायध्वम् was changed into a third person नि षीदन्. In our
Mantrapāṭha, however, the vocatives were changed into nominatives,
while the second person प्र जायध्वम् was retained. The Mantra occurs
also Baudh. I, 8 (agreeing with Mantrapāṭha), and MBr. I, 3, 13 (agree-
ing with Av.), but unfortunately we do not know how the corresponding
line in these texts was accentuated. As regards MBr. I, 3, 13, Sāyaṇa's
commentary—he says that the second person stands for the third
person¹—may possibly refer to गावः, अयाः, and पूषाः being accen-
tuated as nominatives.

I, 9, 3. As we have seen that Haradatta was acquainted with
a traditional accentuation of the Mantras, we may even be justified in
altering the accents, against our accentuated MSS., according to Hara-
datta's commentary. I have ventured to do so in this difficult Yajus,
where our MSS. read प्रस्वः, while the commentator explains प्रस्वः स्वः

¹ Sāyaṇa on Mantra-Brahmaṇa (Royal Asiatic Society MS. Whish 85, foll. 15 b, 16 a)
I, 3, 13: इह गाव इति अनुष्टुबस्वः चन्दः। गृहप्रवेशने विनियोगः। अशास्त्रमाणा
देवताः। इह अस्मिन् गृहे गावः प्रजायन्तं पुत्रपौत्रादिसन्ततिद्वारेण प्रभूता भवतीति
यावत् प्रार्थनायां कौटु। अथ बालेयः(?) प्रथमपुरुषवक्त्रवचनस्य व्यत्ययेन मध्यमपुरुषव-
क्त्रवचनं। अथ अर्थः। इह गृहे वधूवरसंबन्धिगावः प्रजायन्तां त उत्पादयन्तां तथा अयाः
तथा पूषाः पुत्रादयः कुर्मिपातेपि चार्थः। अपि च अस्मिन् गृहे पूषापि देवता
निषीदतु किंभूतः सहस्रदक्षिणः एतदुक्तं भवति यथा प्रसादे गोसहस्रदक्षिणा अपि
कृतवस्तुपात्यन्ते ॥

by saying प्रसः प्रसवणशीलाः. As to खः for ख, and the puzzling form शोचिष्ट, all I can say is that Haradatta only confirms the readings of the MSS. when he says: खः। खान्दसो विसर्जनीयः। खः ख नीवत । and प्रशोचिष्ट प्रसविषीष्ट ।

I, 10, 2. Here, again, it would have been easy enough for the commentator, as well as for the editor, to restore the readings of Rv. X, 85, 21. Haradatta knew as well as we do that पतिवती is the reading in the Rigveda-Saṃhitā, yet he states that the short *i* of पतिवति is 'Vedic.' ईडे is the reading of all the MSS. and of Haradatta, for ईडे, the much better reading of the Rigveda. More doubtful is the reading वित्ताम् for वित्ताम्. The MSS. both of the text and of the commentary are divided between वित्ताम् and वित्ताम्, but Haradatta's explanation अर्धदत्तामसमाप्त-विवाहां is more appropriate for वित्ताम्. The Devanāgarī MSS. often give the reading of the Rigveda, where the Grantha MSS. have peculiar readings, and it is altogether more probable that a copyist should have substituted a reading of the Rigveda for a reading differing from it, than the other way about. For the same reasons I have adopted the reading प्रमर्त्ये I, 10, 1, instead of प्रमर्त्ये of Rv. X, 85, 22.

I, 11, 2. If there could be any doubt as to Haradatta's thorough acquaintance with the readings of the Rigveda-Saṃhitā, it would be removed by his note on the reading तन्नू for तनु. All the MSS. support the reading तन्नू, and Haradatta has the following interesting remark on it: "The *ñ* has the Anunāsika; the Bahvṛcas, however, read it as a pure vowel. In our case also, some people read an Anusvāra after the *ñ*, but pronounce the *ñ* itself as a pure vowel¹. Such expressions as अधीयते, 'they read, they recite,' are very significant, and go far to prove that Haradatta did not rely merely on what he saw in MSS., but based his remarks on what he heard from the mouth of Āpastambins when they were reciting their prayers.

I, 11, 4. Here, again, I ventured to alter the accents on the authority,

¹ उकारस्यानुनासिकः । बह्वृचास्तु शुद्धमेवाधीयते । इहापि केचिदुकारात्परमनु-
स्वारमधीयते । उकारं तु शुद्धम् ॥ The Anunāsika is a nasal sound affecting or
accompanying the vowel, the Anusvāra is a nasal following after the vowel. See
Wackernagel, Altind. Grammatik, p. 256; Whitney, Taittirīya-Prātisākhya, p. 8.

of Harādatta. While the accented MSS. have सह साम, which yields no sense at all, H. explains सहसाम: as being 'chāṇḍasa' for सहसानः. I do not believe that his explanation is right, but it shows, at any rate, that the Āpastambins, heard by Haradatta, did not recite सह साम, but सहसाम. This, too, is corrupt, but it is not a corruption of MSS., but one that had become stereotyped in the recitation of the Āpastambins. It would not be difficult to propose emendations, but if we once begin to conjecture, there are so many possibilities that they all lose in probability. I subjoin the readings of the MSS. of 'H., and some possible emendations:

°मिस्सहसाम इन्द्र Unaccentuated MSS.

°मिस्सह साम इन्द्र Accentuated MSS. ¹

°मिस्सहसाम इन्द्र H.

°मिस्सहसावन्निन्द्र

°मिस्सहसा म इन्द्र

°मिस्सह सीम (hiatus) इन्द्र

} Possible conjectures.

I, 11, 11. There is much that is ungrammatical in this Mantra. We have दशस्रत्वा for दशस्रत्ना, शम् for सम्, and ह्यः for हतः. But all these readings are confirmed by Haradatta's commentary, and are given by nearly all our MSS. Hence I should not have been justified in correcting this verse according to Rv. VIII, 31, 9, where we find the correct readings. As to शम् for सम्, see above, note to I, 1, 10. H. says that ś for s is 'Vedic,' and adds that the Bahvṛcas read s. As to दशस्रत्वा he says: वकार उपजनः. He explains संह्यः by संहतम्, and ह्युतः by ह्युतम् (लोडर्थे लट् पुष्यव्यत्यस्य). The verse was originally connected with some rite of the Soma sacrifice¹, and when it was in the Mantrapāṭha included among the prayers to be recited at marital cohabitation after the wedding, its original meaning was no longer

¹ The two verses Rv. VIII, 31, 8-9 would be very appropriate for an occasion where cohabitation forms part of the Soma sacrifice, as at the Mahāvratā ceremony. See A. Hillebrandt, Sonnwendfeste in Alt-Indien, pp. 42-44. I agree with Pischel (Vedische Studien, I, 178 seq.) as to ūdhar having the meaning of yoni, but I see no reason why romaśa should not mean śepa. I translate sām ūdho romaśam hato devēshu kṛṇoto dīvyaḥ, 'they join together yoni and śepa, and (thereby) worship the gods.'

understood, or only half understood. And if people repeat what they do not understand, corruptions like those occurring in our Mantra are almost inevitable.

I, 16, 2. **उवाचरेत्** for **उपाचरेत्** (Rv. X, 159, 2) is not only the reading of all the MSS. and T., but is also confirmed by Haradatta, who says that *v* for *p* is 'Vedic,' adding that the Bahvr̥cas read *p*. It is noteworthy that the Grantha MSS. in our case write quite distinctly **उवा०**, though in many cases it is impossible to distinguish between Grantha *v* and *p*, the two letters being so much alike. We find also *p* for *v*, as in परिषप I, 13, 5 for परिषव of Av. XIX, 8, 4. In II, 22, 4 it is almost impossible to say whether प्रपणन् or प्रवणन् ought to be read. Following Haradatta's note प्रपणन् व्यवहरन्¹, I adopted the reading प्रपणन्, though the MSS. of the text are in favour of प्रवणन्. B. supports the reading of T. प्रवणान्, which is not impossible for प्रपणान् corresponding to प्रपणं of Av. III, 15, 6. If Haradatta had read प्रवणन्, he would have made a remark on the वकार². But the most startling interchange of *v* and *p* occurs II, 22, 9, where the MSS. (all but one) read अनु योऽङ्गत् for अनु वोऽङ्गत्, on which Haradatta remarks: युष्मदादेशस्य वसो वकारस्य आन्धसः पकारः॥ Of course, when seeing यो for वो in a Grantha MS., and the regular form वः immediately after, one would naturally think that this is a clerical mistake due to the similarity of the two letters *v* and *p* in Grantha. But if we remember that Haradatta did not rely on MSS. alone, but heard the Āpastambins recite their Mantras before he wrote his commentary, we shall have to admit that this interchange between *v* and *p* is due to a dialectic pronunciation of the Āpastambins, and not to a slip made by a copyist. It is highly improbable that Haradatta would have made his remarks on the authority of a single faulty MS. In fact, if he relied on MSS. at all, he must have had more than one MS., as we have seen that he mentions a various reading

¹ The Haradatta MSS. vacillate, however, in the same way as the text MSS., between प्रपणन्, प्रवणन्, and प्रपणान्, but there is more authority for प्रपणन्. The readings are: प्रपणन् व्यवहरन् Hw. Hbg. प्रवणन् व्यवहरन् Hbd. प्रपणन् व्यवहारान् HHg. प्रवणान् व्यवहारान् T. contin. (प्रवणोच्चराभि text of T.).

² One might even derive प्रवणन् from वन् + प्र, but this is not probable. •

तनुं for तनु above, p. xix. And a commentator like Haradatta knew as well as we do, that copyists are by no means infallible. If he had found पो for वो in a MS., he would have simply corrected it. His remark that ष is 'Vedic' for व proves that he had the best authority for the reading पो. Moreover, we can imagine that an editor of both the text and the commentary (e.g. the editor of the Telugu edition)¹ would adopt the reading पो on the strength of the commentary, but it is highly improbable that the writers of the MSS. E., B., and Wh. should all have faithfully and carefully followed the commentary of Haradatta in writing पो, which must have been as startling to any scribe as it is to us.

I, 16, 4. The best MS. of the text (Wh.) and the best MS. of the commentary (Hw.) read अक्रि instead of अक्रि. It is just possible that we have in this one irregularity more, but as Haradatta himself does not make any special remark about it, I thought it safer to follow the majority of MSS. which read अक्रि with Rv. X, 159, 4.

I, 16, 6. It looks strange, no doubt, that we should read अभिभूवरी in ver. 5 and अभिभूवरीः in ver. 6. But the evidence of the MSS. and Haradatta's remark (हान्दससुलोपाभावः सुमङ्गलीरिति यथा) leave no doubt that the Āpastambins—probably on account of the preceding सपत्नीः—read अभिभूवरीः in ver. 6, while the readings of the best MSS. and Haradatta prove that we have to read अभिभूवरी in ver. 5. Compare C. R. Lanman, 'Noun-Inflection in the Veda, p. 376 seq.

II, 2, 3. I am doubtful about the reading व्यस्यन्. Both the text and the Haradatta MSS. vacillate between व्यस्यन्, व्यस्यन्, and व्यस्यन्. Haradatta explains: विविधमसंसयन् (viz. कार्पासावस्थायां बीजनिर्हरणार्थम्). The evidence of the MSS. is decidedly in favour of व्यस्यन्². It ought to be mentioned that the reading व्यस्यन् is doubtful, as in the Grantha what I read i may be meant for the Virāma. And as the Virāma is frequently omitted in Grantha MSS. even the reading व्यस्यन् might be meant for व्यस्यन्. In the same verse we ought, of course, to expect

¹ T. reads not only अणु पो but also गिवर्तो पो in II, 22, 9, and सित्वा पो (for सित्वा वो) in II, 22, 10! But the commentary in T. agrees with our MSS.

² Could it be corrupted from व्यस्यन्? Or is it formed after the analogy of such forms as अगमन्, अगमन्, etc.?

अकृतन् (as in Mantra 5), but the evidence of the MSS. leaves no doubt that the Āpastambins read अकृतन् in this verse. The text MSS. have all अकृतन्, so also the best Haradatta MS. (Hw.), and HHg. reads अकृतन् अकृतन्, which I believe to be Haradatta's own reading explaining the irregular by the regular form. The accents had to be corrected, as *akṛtan* is impossible.

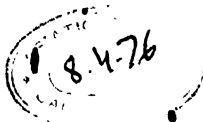
II, 2, 8. The reading of Av. II, 13, 3; XIX, 24, 6 परीदं वासो अधिधाः is, no doubt, the correct reading of the verse, but it is not the reading of the Āpastambins. It is true that in Grantha it is frequently impossible to distinguish the letters *dh* and *th*. But it cannot be a mere accident that all the MSS., both Devanāgarī and Grantha, read distinctly धाः, not थाः. The Telugu edition¹, too, and the Prayoga MS. read धाः, and, above all, Haradatta renders पर्यधिधाः by परिहितवानसि, and remarks : थकारस्य धकारश्चाह्वसः. Hiraṇyakeśin also reads अधिधाः (though one of Prof. Kirste's MSS. has अधिधाः). Perhaps, we ought to read परीदं वासो अधिधाः against the authority of the accentuated MSS.

II, 2, 11. The form समिद्धं (which is also found in Bhār., Hir., and Baudh.) is, as Prof. Kirste (note to Hir. I, 4, 6) suggests, probably a Prakritic form for समुद्धं, which occurs Śāṅkh. II, 1, 30. But it should be added that in Śāṅkh. also a various reading समिद्धं is quoted in Prof. Oldenberg's edition (Ind. Stud. XV, p. 48). See also Prof. Oldenberg's note on Śāṅkh. II, 10, 4 (S. B. E., vol. xxix, p. 75 note).

II, 3, 2. Here we have again a clear instance of Haradatta's carefulness and trustworthiness in recording readings of the Āpastambins which differ from those of the R̥gveda. While Rv. IV, 58, 1 and Vs. XVII, 89 read उदारदुपामुना, the Mantrapāṭha (agreeing with TĀ. X, 10, 2) reads उदारदुपामुना. This difference of accentuation between the Āpastambins and the Bahvṛcas is pointed out by Haradatta, who separates उप and अमुना, and says : समुदात्तपाठसु व्यत्ययेन । बहुधास्वायुदात्तमेवाधीयते । I should prefer to explain उपांमुना in our Mantra with Sāyaṇa as meaning 'by the muttered prayer.'

In II, 3, 24 Haradatta again refers to the accentuation, pointing out that 'some' (केचित्) read *asaū* instead of *asau*.

¹ However, T. has very frequently थ for ध.

II, 6, 8. It is almost too tempting to correct विबुधे to विबुधे, the reading of Rv. I, 23, 24, especially if we remember that in Grantha म्¹ might easily be misread for धे. But all our MSS. (also T.) have विबुधे, and Haradatta says that the *t* for Visarga in विबुत् is 'chāndasa,' adding that the Bahvṛcas read विबुः. It is certainly a mistake, but as it is not merely a clerical mistake of some copyist, it has to be retained in the text as a faulty reading of the Āpastambins.

II, 7, 25. The reading इयमोषधे is not only supported by all but one of our MSS., and by Haradatta's commentary, but it is also the reading of Hir. I, 10, 6, and I, 11, 3, and (according to Prof. Kirste) also of Bhār. II, 21. The correct reading would, no doubt, be इयमोषधी, which we find Pār. I, 13, 1. But the correct reading was not the reading of the Āpastambins, and the mistake is in all probability older than the Sūtrakāras Bhāradvāja and Hiranyakeśin.

II, 8, 4. Whether ब्रह्मणे is a Prakritic form for ब्राह्मणे or a mistake for ब्रह्मणि (the reading of Hir. I, 10, 6) may be doubted, but there can be no doubt that we have to read ब्रह्मणे in the Mantrapāṭha, as this is the reading of all MSS., and Haradatta tells us that ब्रह्मणे for ब्राह्मणे is 'Vedic.'

II, 8, 10. कामायन्धे is the reading of all MSS., though we should expect कामायन्धे, as Kāmāyani is the patronymic of Śraddhā.

II, 9, 1. In पर्वतपूरष we have पूरष used as a neuter in the sense of पौरष. A similar neglect of Vṛddhi occurs in रणजबन्धवी: II, 17, 26, where all MSS. have the short *a*, and Haradatta says छान्दसं ब्रह्मत्वम्। In II, 17, 8 we find an irregular Vṛddhi in आन्तरिक्षा for अन्तरिक्षा or आन्तरिक्षा. Haradatta says छान्दसत्वादादिवृद्धिः।

II, 11, 19. If Haradatta is right, we have here उदल for उदर², which makes good sense. Tiladā, a personification of the after-birth, is addressed: 'Thou art neither flesh, nor (part of the) abdomen.' Compare II, 16, 7 and 8, where according to the evidence of the MSS. रोहित has to be read in ver. 7, and लोहित in ver. 8. Two different beings seem to be meant.

¹ Grantha MSS. always double the consonant after *r*. For this and other peculiarities of Grantha MSS., see my edition of the Āpastambiya Gṛhyasūtra, p. x note.

² Compare उषल and उपरि, मणिल and मणिल, Wackernagel, Altindische Grammatik, p. 220.

II, 13, 7. Haradatta is hardly right in explaining अयं as a nominative standing for the accusative इमं¹, and in deriving पर्याध्वम् from परि + अस् 'to throw'². Perhaps we ought to read अयं कलिं 'Kali, the dice.' पर्यास् seems to be used (as पर्युपास् is sometimes) in the sense of 'to sit round (with hostile intentions), *circumsedere*.'

II, 14, 2. कृष्णवर्त्मने is certainly a mistake for कृष्णवर्तने. But Haradatta says हे कृष्णवर्त्मने कृष्णवर्त्मन्, and all the MSS. read कृष्णवर्त्मने. Compare Āpast. Grhy. 5, 23, where वर्त्मन् is used as a feminine, as if it were वर्तनि.

II, 15, 3. In this verse (which occurs also in a very corrupt form in Aśv. II, 8, 16 and Śāṅkh. III. 3, 1) we find again an impossible mixture of second and third persons. Nothing would be easier than to correct स्वादिरावती to स्वा इ०, and तिष्ठामा to तिष्ठा मा, but it is wiser to follow Haradatta, and simply state the *purushavyatya*, without tampering with the traditional text.

II, 16, 2 and 5. If I had been sure that Haradatta really read अव चाकशत् for इव चाकशत् in these verses, I should have adopted it in the text, as T. does, for Haradatta's authority must count for more than that of the MSS. On the other hand, this would be the only case in which a reading given by Haradatta is not supported by any of the text MSS. And as he has no special gloss on अव, it is doubtful whether Haradatta really read it. The MSS. of the commentary have—

II, 16, 2	{	अव चाकशत् अपश्यत् Hw. Hbg. Hbd.
		चाकशत् पश्यन् HHg. •
		अव चाकशत् अपश्यन् Comm. in T.
II, 16, 5	{	वामिर्व चाकशत् आकाशमपश्यत् Hw.
		वामव चाकशत् आकाशं पश्यन् आगच्छत् Hbg.
		वामवचाकशत् आकाशं पश्यन् HHg. Deest in Hbd.
		वामवचाकशत् आकाशं पश्यत् Comm. in T.

Hiranyakeśin II, 7, 2 has समुद्रमिव चाकशत्.

All the Mantras in this chapter are beset with difficulties, and it may be doubted whether it will ever be possible to restore the text so as to bring out a satisfactory meaning. In fact, I do not believe that those

¹ द्वितीयार्थे प्रथमा । इमं कलिम् ।

² अस्वतिरेतद्रूपं न पुनरसिः । पर्यस्यत ।

who used these charms to cure children's diseases or to exorcise the demons harassing little children, knew the actual meaning of the words which they recited.

Whether we ought to read सुवीरण or सुवीरिण in II, 16, 3 and 6 is quite doubtful. If दुर्वीरिण in Śatap. Br. XI, 4, 1, 6; 14 means 'shaggy,' बीरिण might mean 'hair,' and सुवीरिण 'fine-haired.' But the best MSS. (Hw. Wh.) support सुवीरण.

In II, 16, 7 the reading अवधावति, though syntactically impossible, seems to be warranted by the best MSS. and by Haradatta's commentary. But the MSS. are corrupt. I subjoin the readings of the Haradatta MSS.:

अवधावति लकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । Hbd.

अवधावत लकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । HHg.

अवधावत । धकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । Hbg.

अवधावथ । थकारव्यत्ययः । अधोमुखा गच्छत । Hw.

अवधावति । धावत । लकारस्य व्यत्ययः अधोमुखा गच्छत । Comm. in T.

For the metre's sake it ought to be left out altogether, but the sense seems to require अव धावत, the corrected reading of Bu. Hir. II, 7, 2 also reads अवधावति.

A most puzzling form is सीसरीदत in II, 16, 9 seq. Haradatta, indeed, has no difficulty, he quietly explains सीसरीदत by अपसर्यत, without telling us how he arrives at this meaning. There can be no doubt that the verses must have had some sense at some time or other. But, as we find them in the Mantrapāṭha (and both Haradatta and the MSS. enable us to ascertain at least the traditional readings of the Āpastambins), they defy all attempts at interpretation. The words नमस्ते असु सीसर seem to suggest that सीसर is the name of a male demon, and सीसरी his female counterpart, and it is not impossible (as Dr. Bühler has kindly suggested to me) that we have to look for something like सीसरीदतः in सीसरीदत, while सीसरम might stand for सीसर मत. But in conjecturing anything like that, we really go beyond the time when these Mantras were fixed in the school of the Āpastambins. And if we could get at the original form of the Mantras, it would only mean that they were composed in this form, but became corrupt and intelligible, before they were received into the prayer book of the Āpastambins.

II, 17, 13. Here we have again a case where, an entirely impossible and ungrammatical reading is warranted both by Haradatta and by the MSS. *हिनसात्* is explained by *हिसुः*, and as to *चेत्* Haradatta says: *छान्दसो यकारः*¹.

II, 22, 5 seq. Here again the reading *परिषीतः* is perfectly certain, though we may hesitate to adopt Haradatta's explanation, who says: *छान्दसं दीर्घत्वं परिषितः परितो बद्धः*. For the readings of Hiranyakeśin and Pāraskara seem to point to some other corruption.

In II, 22, 10. *पाशेन सिक्त्वा वो* is certainly the *correct* reading. But the false reading *पाशेन सिक्त्वा वो* was, no doubt, the traditional reading of the Āpastambins, whether they explained to themselves the *k* as 'Vedic,' as Haradatta does (*क्कार उपजनं छान्दसः*), or never thought of any explanation.

The grammatical irregularities which have just been pointed out will, I am afraid, prove of very little value to grammarians. A few of the cases quoted may be due to dialectic pronunciation, and thus throw some light on the phonology of the Sanskrit spoken in Southern India. And I will here add a few cases of irregular contraction and euphonic combination, which may be interesting for grammarians.

In I, 3, 14 we read *अमुहममुहमसि*, and the same contraction *āmūhām* (= *āmus + ahām*? or *āmū + ahām*?) occurs also in Baudh. I, 12, Bhār. I, 19, and Hlr. I, 20, 2², which proves that the Mantra in this form was common property of the Black Yajurvedins.

Another Mantra which belongs to the Taittirīyas generally is I, 4, 16 (repeated many times, see also Hir. I, 3, 6 etc.), which occurs already in TBr. II, 4, 1, 9. Both Sāyaṇa on this passage, and Haradatta on our Mantra agree in explaining *अयासि* = *ayās asi*, and *अयासन* = *ayās sán*. Similar contractions as *ayāsi* = *ayāsasi* have been pointed out by the late Prof. Roth (Z. D. M. G., vol. 48, p. 678).

A case of elision occurs I, 13, 9 (also Hir. I, 16, 3) in *नसि*, which Haradatta rightly explains as *ná asi*, i. e. *ná 'si*. See Wackernagel, Altindische Grammatik, p. 398.

¹ The Telugu edition omits this remark (which is found in all our MSS.) in the commentary, and reads *नेदिनसान्निभुयम्* in the text.

² See my paper, 'Das altindische Hochzeitsrituell,' etc. (Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Histor. Cl. Bd. XL, Wien, 1892), p. 6.

Harādatta is no doubt right in explaining *पितेति* II, 14, 1 as an irregular Sandhi for *पितेति* = *pitā eti*, and *क्षेयसि* II, 22, 5 for *क्षेयसि* = *kvā eshyasi*. Compare Wackernagel, l. c., p. 321 seq.

Grammatical forms which deserve to be mentioned are perhaps the difficult form *अदाख* I, 4, 4¹, for which Av. XIV, 2, 52 has the much easier reading *अदखत*, and *अगमिशस्तीस* I, 5, 18 (also Baudh. II, 10 with the long *i*), and *तन्तु* I, 11, 2, which may possibly be a contraction for *तन्वा*².

The occurrence of *खसि* with the short *i* in *अखसि* I, 1, 5 (also Baudh. I, 1), and in *खसिघ्नो* I, 10, 3-6 deserves also to be mentioned.

But most of the grammatical irregularities discussed above admit of no explanation from the grammarian's point of view—as little as the gibberish of magicians. They can only be explained by assuming that these prayers were handed down by oral tradition—probably for centuries—among people who were no longer familiar with Vedic speech. What the Jaina monk Harikeśa-Bala tells the Brahmans—‘You are only the bearers of words, as it were, you do not understand their meaning, though you have learned the Vedas³’—was probably literally true at a very early period. The authors of the Brāhmaṇas could not have used the Vedic Mantras for their fantastic speculations, if these Mantras had been clearly understood. But the charms and prayers collected in the Mantrapāṭha were not even in the keeping of learned priests, like the Saṃhitās of the R̥gveda or Yajurveda. They were used by people of all classes for their daily devotions and for all important occasions in their daily life. And folk-lore knows how folk-songs and children's rhymes become corrupted in the mouths of uneducated people, who care more for the beauty of the tunes or the fun of the rhymes, than for the actual meaning of the verses which they repeat. Just so will charms and prayers become corrupted in the mouths of worshippers who repeat them, not on account of the meaning which they carry, but on account of their intrinsic sacredness. Indeed, the less they were understood, the more sacred would these time-honoured charms and prayers become, and the stronger the belief in

¹ Baudh. I, 6 has *दीवामुदाख*.

² But see C. R. Lanman, Noun-Inflection in the Veda, p. 412.

³ Uttarādhyayana-sūtra XII, 15 (Sacred Books of the East, vol. xlv, p. 52).

their efficacy, for—as an old adage says—‘the gods love what is mysterious, and hate what is evident’¹.

That the Mantras were not understood, or only half understood, may be seen from several passages where the Mantras have absolutely nothing to do with the ceremony for which they are used².

The very first verse of the Mantrapāṭha, which is to be recited when the wooers are sent out, has really nothing to do with this act. The words *warebhir varān* (*vara* meaning also ‘wooer’) were the only motive for using the Mantra in this connection. . . .

Mantra I, 2, 6, beginning with the words ‘*Around thee, O Indra, may our songs be,*’ has certainly no connection with the ceremony of dressing the bride. But the words परि त्वा ‘around thee’ were enough to use the Mantra when putting the new dress *around* the bride.

Mantra I, 6, 1, ‘The earth is *supported* by truth,’ etc., was only prescribed for the supporting of the carriage on account of the word उत्तमिता ‘supported.’

More passages of that kind will be pointed out in my translation of the Mantrapāṭha. But how little the Mantras were understood, may be seen, best from such passages as I, 8, 8, where two lines, one taken from Rv. X, 85, 42, the other from Rv. VI, 57, 6, are joined together so as to form one Mantra, though they have nothing to do

¹ परोक्षप्रिया इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विषः Bṛhadāraṇyaka-Upaniṣad IV, 2, 2, परोक्ष-
कामा हि देवाः Śatap. Br. VI, 1, 1, 2; 11; 2, 3; 7, 1, 23; VII, 4, 1, 10; 13; 16; 2, 12; 5,
1, 22. A German novelist tells of an old farm-servant who knows some verses from his
hymn-book by heart, but recites them quite wrongly, making sheer nonsense of them.
But when he is told how he ought to recite them, he gets angry, and refuses to adopt
such daring innovations. ‘Mein alter Jochem weiss noch einige Verse aus dem
Gesangbuch auswendig. Er sagt sie immer vor sich hin, aber ganz verkehrt, und es ist
purer Unsinn, was er daraus gemacht hat. Ich wollte ihm nun die Verse richtig stellen.
Darüber ward er sehr böse und sagte, das wäre Neues, das gelte nicht. Sein Unsinn
ist ihm lieber, er hat etwas Geheimnisvolles daran, und das imponirt ihm, weil er’s
nicht versteht.’ (B. Auerbach, Auf der Höhe, vol. iii.)

² It very frequently occurs in the Grhya ritual that Mantras are used at sacrifices
standing in no connection with those for which they have originally been composed.
Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxx, p. 114 note. See also A. Hillebrandt, Ritual-
Litteratur (Bühler’s Grundriss, III, 2), p. 19, and the interesting remarks by Prof.
R. G. Bhandarkar, Report on the Search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency
during the year 1883-84 (Bombay, 1887), p. 37 seq., and by Prof. Bloomfield, S. B. E.,
vol. xlii, p. 480.

with 'one another. The literal translation of the Mantra would be: 'Stay ye here, may ye not be separated, may ye reach old age! For great welfare, O Indra.' A grammatical construction is impossible.

A similar case occurs II, 3, 2, where the first line is derived from Rv. IV, 58, 1, and the second line from Rv. I, 109, 7. A literal translation will show how absurd the combination of the two lines is: 'From the ocean went forth the wave full of honey; may I obtain immortality by the muttered prayer. These, indeed, are the rays of the sun by which our Fathers went up to their common home (lit. common drinking-place?).'

It is, I believe, sufficiently clear, that the Āpastambins recited these Mantras much in the same way as many a Roman Catholic will listen to Latin prayers, and many a Jew will say, and listen to, Hebrew prayers without any knowledge of the language in which they are composed. But not only that: the evidence adduced compels us also to assume that the Mantras of the Āpastambins were compiled, arranged, and some of them composed by men who knew the Vedic Saṃhitās, but to whom the language of these Saṃhitās was a dead and half-forgotten language. The priests or Paṇḍits, who finally arranged these Mantras so as to form part of the liturgical books of the Āpastambins, knew, no doubt, Sanskrit as well as our commentator Haradatta, and were thus able to see the gist of many of the Mantras, and to assign to them a place in the ritual. In the case of other Mantras, which they did not understand, they were satisfied if one or two words—as, a rule the first word or words—of the Mantra suggested something similar to the rite for which it was used. The important thing for them was always the *words*, and not the *meaning* of the Mantras. The words were sacred, because they were either taken from their sacred literature, from the Saṃhitās of the Rīgveda or Yajurveda, or because they were magic spells and charms hallowed by time and ancient usage. If they thought of any meaning at all, they must have felt at liberty to explain to themselves any ungrammatical forms and constructions in the same way as Sāyaṇa and Haradatta used to explain them in more recent times, as being 'chāndasa' or 'Ved̥ic.'

But all this seems to suggest that the Mantrapāṭha must have had an independent existence from the Gr̥hyasūtra of Āpastamba, and that Āpastamba himself was neither the author nor the compiler of the Mantrapāṭha. In order to arrive at a more definite conclusion about

this, we shall have to examine more closely into the relation of the two works.

RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE ĀPASTAMBĪYA
GṚHYASŪTRA.

The relation between the Āpastambīya Gṛhyasūtra and the Mantrapāṭha is very similar to that between the Gobhila-Gṛhyasūtra and the Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda. While most of the other Gṛhyasūtras give the prayers in full, when describing the different domestic rites, Āpastamba and Gobhila merely describe the rites, and refer to the prayers as known from their respective prayer books.

Professor Knauer¹ has shown that the Gobhila-Gṛhyasūtra not only presupposes, but is entirely based on the Mantra-Brāhmaṇa, that the Gṛhyasūtra is, in fact, nothing but a careful and systematic working up of the Mantras into a treatise on domestic rites. That certain Mantras are not given in the Mantra-Brāhmaṇa, but are quoted by Gobhila in the Gṛhyasūtra either by their Pratikas, or *in extenso*, is explained by Prof. Knauer as due to the fact that the Mantra-Brāhmaṇa is strictly limited to the Gṛhya ritual, carefully excluding everything that pertains to the Śrauta rites¹. A different theory has been proposed by Prof. Oldenberg, who believes that the two works—the Gobhila-Gṛhyasūtra and the Mantra-Brāhmaṇa—were ‘composed together and on one common plan’. His chief argument is the occurrence of certain Mantras in the Gṛhyasūtra, which are omitted in the Mantra-Brāhmaṇa. ‘Gobhila gave the full wording of the shorter Mantras with which the description of the ceremony could be interwoven without becoming obscure or disproportionate; the longer Mantras would have interrupted, rather tediously and inconveniently, the coherency of his ritual statements; so he separated them from the rest of his work and made a separate Saṃhitā of them.’ He admits that there are exceptions, that short Mantras occur in the Mantra-Brāhmaṇa, and long Mantras in the Gṛhyasūtra, but thinks that ‘allowance must be made for a certain inconsistency or carelessness in the distribution of the material between the two texts’—which is rather awkward, as the number of Mantras in question is not very large, so that the exceptions really make the rule

¹ Das Gobhilagrhyasūtra herausg. und übersetzt von Dr. Friedrich Knauer, II (Dorpat, 1886), pp. 22-34.

illusory¹. In fact, Prof. Knauer has shown that of 33 short Mantras occurring in the *Mantra-Brāhmaṇa* no less than 28 are given *in extenso* in the *Gṛhyasūtra*, and only 5 in an abridged form, while, if Prof. Oldenberg's theory were right, these 28 Mantras ought not to be included in the *Mantra-Brāhmaṇa*. Prof. Knauer also draws attention to the fact that tradition does not ascribe the *Mantra-Brāhmaṇa* to Gobhila. It would certainly be a very uncommon thing in Indian literature if a work compiled by Gobhila should have no author's or compiler's name assigned to it by tradition, it being far more usual that works are ascribed to a renowned author even if they do not belong to him².

Prof. Oldenberg is inclined to extend his theory about the relation between *Mantra-Brāhmaṇa* and Gobhila-*Gṛhyasūtra*, also to the parallel case of *Mantrapāṭha* and *Āpastambīya Gṛhyasūtra*. No doubt, the cases are parallel, and the *Sūtras* of *Āpastamba* presuppose the existence of the *Mantrapāṭha*, but there is no reason to assume that the *Mantrapāṭha* presupposes the *Sūtras*³. The Mantras, certainly, presuppose a *Gṛhya* ritual. But as there were Vedic *Samhitās* and a *Śrauta* ritual before there existed any *Śrautasūtras*, so there may have been (and I believe there were) *Mantra-Samhitās* or prayer books for the domestic rites and a *Gṛhya* ritual before any *Gṛhyasūtras* existed⁴.

If there is any difference between *Āpastamba* and Gobhila as regards their relation to their respective prayer books, it is this, that *Āpastamba* is far more dependent on the *Mantrapāṭha* than Gobhila on the *Mantra-Brāhmaṇa*—so much so, that the ritual in *Āpastamba* is hardly intelligible from the *Sūtras* alone without referring to the Mantras. The *Gṛhyasūtra* not only presupposes the *Mantrapāṭha*, but was framed after it. To begin with, the *Gṛhyasūtra* constantly refers to the *Mantrapāṭha* by such phrases as उत्तरया 'with the following *Rg* verse,' उत्तरिण or उत्तरिण यजुषा 'with the following *Yajus* formula'⁵. But not

¹ H. Oldenberg in *Sacred Books of the East*, vol. xxx, pp. 4-8.

² See F. Knauer, *Vedische Fragen*, in 'Festgruss an Rudolf von Roth' (Stuttgart, 1893), pp. 61-64.

³ *Sacred Books of the East*, vol. xxx, p. 249.

⁴ Thus there existed an *Atharvaveda-Samhitā* and *Atharvan* practices long before the *Kaṣika-sūtra*. See the *Kāuṣika-sūtra* of the *Atharva-veda*, ed. by M. Bloomfield, p. xxii.

⁵ It is not right to say that the Mantras are always referred to as *yajus* by *Āpa-*

only that; we are also told, e.g. (Āp. 4, 2), that the wooers should be sent out 'with the two first verses' (viz. of the Mantrapāṭha), or (Āp. 4, 10) that the bridegroom should recite over his bride 'the two first verses' (viz. of the third Anuvāka). In Āp. 8, 10 we are told that 'the remaining Mantras' (viz. of the eleventh Anuvāka)* should be recited at the cohabitation. This is a particularly interesting case. In most of the MSS., Mantras I, 11, 7-11 form a separate section, only in our MS. Wh. (generally the best MS.!) they form part of the eleventh Khaṇḍa. It is by no means improbable that Āpastamba in the Gṛhyasūtra (8, 10) alludes to a difference of opinion with regard to this section, when he says: शेषं समाविशने जपेत् 'let him mutter the rest (अनुवाकशेषं "the rest of the section," says the commentary) at the cohabitation.' Instead of saying, as he generally does, उत्तरानि: 'with the following (Rg verses),' he may have chosen the phrase शेषं 'the rest,' in order expressly to refute the idea of these Mantras forming a section by themselves. In Āp. 9, 9 it is said that he should worship the sun 'with the following Anuvāka,' i.e. Mantrapāṭha I, 16. The water for the Upanayana rite is to be mixed (according to Āp. 10, 5) 'with the first Yajus of the Anuvāka,' i.e. with Mantrap. II, 1, 1.

Interesting is the manner in which Āp. 11, 1-4 refers to Mantrap. II, 3, 26-32. The Pratika is quoted of II, 3, 26, the short questions and answers II, 3, 27-30 are referred to by the Sūtra पृष्ठं परस्व प्रतिवचनं कुमारस्य 'The questions are for the teacher, the answers for the boy.' Then follow the two Sūtras शेषं परी जपति and प्रत्यगाशेषं चेन्न वाचयति. This can only mean, 'The other (i.e. the teacher) mutters the rest (of the Anuvāka). But he should cause him (the pupil) to recite the (Mantra) containing a wish for himself.' I do not think that शेषं can mean anything else but अनुवाकशेषं 'the rest of the Anuvāka',¹ but as the Mantra meant (II, 3, 31) is not the end of the Anuvāka, we have, I believe, to take च in Āp. 11, 4 in the sense of 'but'.² Mantra II,

stamba (Prof. Bloomfield, S. B. E., vol. xlii, p. xlv note). He refers to prose formulas by yajus, to *ṛcas*, or verses, by using the feminine of *uttara* (cf. *uttarām* 4, 6, *uttarayā* 4, 7 etc. etc.). The only reason why he says repeatedly *uttareṇa yajushā*, and never *uttarayarcā*, but always *uttarayā*, is that *uttareṇa* (which also means 'to the north,' etc.) would in many cases have been ambiguous, while the meaning of *uttarayā* was always clear.

¹ Sudarśanārya says: अनुवाकशेषिकदेशं 'a portion of the rest of the Anuvāka.'

² About च in the sense of 'but,' see Böhtlingk-Roth, Sanskrit-Wörterbuch, ss. v. च 6).

3, 32, 'O Lord of the Paths, may I obtain the other end of the path,' is the Mantra containing 'a wish for himself.' These Mantras are also interesting for another reason. If Prof. Oldenberg were right in assuming that the authors of the Gṛhyasūtras were also the compilers of the Mantra-collections, surely Gobhila, as well as Āpastamba, would have included such short questions and answers as **को नामासि, असौ नामासि** etc. not in the collection of Mantras, but in their Gṛhyasūtras¹. Yet we find them both in the Mantra-Brāhmaṇa (I, 6, 17) and in our Mantrapāṭha (II, 3, 27-30).

In Āp. II, 18 **सुतं च म इत्येतत्** is, no doubt, rightly explained by Haradatta as meaning 'that group of Mantras beginning with **सुतं च दे**' (**एतत् = एतच्चन्द्रजातम्**). The MSS. read Mantrapāṭha II, 5, 2-10, and again II, 5, 12-21 without dividing the single Māṅglikas. I have followed the Telugu edition in numbering them. That Mantras 12-21 were not intended to be one Mantra is clear from Āpastamba's usual phrase **उत्तरे**: 'with the following (Mantras).' Sudarśanārya also explains 'with the following *ten* Mantras.'

Quite exceptional is the way in which Āp. 8, 2 refers to Mantrap. I, 9, 8 by the words **सदसस्पतिर्द्वितीयः**: 'Sadasaspati is the second (deity to be worshipped).' The Mantra begins **सदसस्पतिमद्भुतं** etc.

By far the most usual way in which Āpastamba refers to the Mantrapāṭha is by the word **उत्तर** 'the following.' Whenever a number of burnt-oblations are to be offered, Āpastamba simply says: 'Let him offer the *following* burnt-oblations' (*āhuti*), that is to say, the burnt-oblations which are to be offered with the Mantras, following in the Mantrapāṭha. As many Mantras there are, so many oblations have to be offered. In order to know the exact number of oblations to be made, it is necessary to know the Mantrapāṭha by heart.

That the Āpastambins are expected to learn first the Mantras by heart before they proceed to the study of the Gṛhyasūtra, follows even from the traditional arrangement of the two Mantrapraśnas *before* the Gṛhyasūtra². But this method of referring to the Mantrapāṭha—to chapter and verse of the 'prayer book'—which we have just pointed

¹ Another set of very short Mantras—formulas consisting of one or two words only—occurs in the Mantrap. II, 10, 11-18.

² See above, p. ix.

out, proves that the author of the Gṛhyasūtra had an actual collection of Mantras, arranged and divided into Anuvākas (corresponding to the Khaṇḍas of our MSS.) exactly in the same manner as we find the Mantrapāṭha in our MSS., constantly *before his mind* when he composed his Sūtras.

Professor Knauer, when speaking of the analogous case of the Mantra-Brāhmaṇa, would go farther. He asserts that Gobhila must have had an actual *written* 'book' of Mantras 'in his hands' when writing his Gṛhyasūtra¹. I do not think that it can be proved that the authors of the Gṛhyasūtras wrote or used written books. Though it is extremely probable that the art of writing was known at the time when the Sūtras were composed², I do not believe that the Sūtras were intended for reading, as the very Sūtra style is intended as a *memoria technica* for texts to be learnt by heart. The Mantras, too, were learnt by heart—as prayers and hymns are learnt to the present day, not only in India—and there was no occasion for writing them down. What is true even to-day, that for the Hindu 'sacred books and all sciences exist only in the mouth of the teacher, compared with which a written text has no authority, and that they can be learnt correctly only from a teacher, not from manuscripts³, was certainly true in the days of the Sūtrakāras.

There are only very few Mantras which are inserted in the Āpastam-biya Gṛhyasūtra and are not found in the Mantrapāṭha⁴. They are—

(1) The Parishccana Mantras given by Āp. 2, 3 and 8:

अदितेऽनुमन्यस्व and . . . नुमंस्याः ।

¹ Knauer, Das Gobhilagrhyasūtra, II, pp. 31-34, and 'Festgruss an Rudolf von Roth,' p. 63.

² See G. Bühler, Indische Palaeographie (Grundriss, I, 11), p. 17.

³ G. Bühler, l. c., p. 4.

⁴ There are, besides, a few Mantras which are merely indicated in the Gṛhyasūtra, and not given *in extenso* in either of the two works. They are the Jaya, Abhyātāna, and Rāshṭrabhṛt formulas (found in Ts. III, 4, 4-7), the Prajāpati verse Ts. I, 8, 14, 2, and the Vyāhṛtis (भू स्वाहा भुव स्वाहा भुव स्वाहा), all referred to by Āp. 2, 7. The Rudra-Mantras (Ts. IV, 5) also, prescribed by Āp. 20, 8, do not occur in the Mantrapāṭha. They evidently formed a separate book, and had to be learnt separately. Haradatta says: अथ रुद्राज्ञयेत् । रुद्रा अन्वन् आखाताः । from which we may conclude that Haradatta wrote a commentary on the Rudras.

अनुमतेऽनुमन्वस्य and . . . अनुमँसाः ।

सरस्वतेऽनुमन्वस्य and . . . अनुमँसाः ।

देव सवितः प्रसुव and . . . प्रासावीः ।

The last of these Mantras (in a much longer version) is the first Mantra in the Mantra-Brāhmaṇa, while the other Mantras are given by Gobhila (I, 3, 1-3).

(2) The Mantras for the two Ājyabhāga offerings (Āp. 2, 6):

अपये स्वाहा ।

सोमाय स्वाहा ।

(3) The Mantra for the Svishtakṛt offering (Āp. 2, 7):

यदस्य कर्मणोऽत्यरीरिचं यदा न्यूनमिहाकरम् ।

अपिष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्त्सर्वं स्विष्टं सुजतं करोतु स्वाहा ॥

(4) The Mantra आपन्मा श्री श्रीर्मागात् ॥ which, according to Āp. 8, 6, is to be recited optionally in lieu of the two Mantras I, 9, 9-10 of the Mantrapāṭha, prescribed by Āp. 8, 5.

(5) The Mantra यदि वारुणसि वरुणात्त्वा निष्क्रियामि यदि सौम्यसि सोमात्त्वा निष्क्रियामि ॥ which, according to Āp. 9, 5, is to be recited at the performance of a kind of love charm. Now it is very remarkable that the very similar Mantra यवसि सौमी सोमाय त्वा राक्षे परिक्रियामि etc., employed at the Pumsavana rite, is given *in extenso* by Gobhila II, 6, 7, and does not occur in the Mantra-Brāhmaṇa. This cannot be a mere accident.

One thing is certain. The occurrence of these Mantras in the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and their omission in the Mantrapāṭha, are not due to any distinction made between long and short Mantras, as Prof. Oldenberg suggests. Numerous short Mantras occur in the Mantrapāṭha, and the Mantras occurring in the Gṛhyasūtra are by no means all short Mantras. I can see no other reason why Āpastamba should have included these Mantras in his Gṛhyasūtra than the fact that they were missing in the Mantrapāṭha which formed the basis for his treatise. If he himself had been the compiler of the Mantrapāṭha, there is no visible reason why he should have included just these few Mantras in the Gṛhyasūtra.

The agreement between Mantra-Brāhmaṇa and Mantrapāṭha with regard to the omission of the Parishecana Mantras and the Mantra

यदि वाच्यसि etc. seems to indicate that different Vedic schools had their prayer books for domestic rites, which were arranged according to some uniform plan. That the Mantrapāṭha is included in the corpus of Sūtras ascribed to Āpastamba¹ may be merely for the sake of convenience, as the two works are so closely connected with one another. But it does not follow that even the tradition of the Āpastambins credited Āpastamba with the authorship or compilership of the Mantrapāṭha. With the exception of the quite modern MS. E., none of the other MSS. mentions the name of Āpastamba in the colophons. Nor did the commentators look upon Āpastamba as the author of the Mantrapāṭha. It has struck Sudarśanārya, the commentator of Āpastamba's Gṛhyasūtra, that the Sūtras Āp. 9. 2 seqq. have nothing to do with the wedding ritual in the middle of which they occur, and he explains this fact by saying that this heterogeneous matter is treated here on account of the order followed by the Mantrapāṭha (मन्त्राणां क्रमेणैव)². This shows that Sudarśanārya did not consider Āpastamba to be the compiler of the Mantrapāṭha³.

But there is also some external evidence showing that the Mantrapāṭha existed as an independent Vedic work, forming a kind of appendix to the literature of the Taittirīyas. For in the Kāṇḍānukrama of the Ātreya Śākhā of the Black Yajurveda, after the 41 Kāṇḍas and the

¹ See above, p. ix. That Āpastamba refers to the Anuvāka division of the Mantrapāṭha (see above, p. xxxiii), but not to the division into 2 Praśnas, seems to show that the division of the corpus of Āpastambīya Sūtras into 30 Praśnas, of which the Mantras formed 2 Praśnas, is of a more recent date.

² See my essay, 'Das altindische Hochzeitsrituell,' l. c., p. 95. Similarly the author of the Khādīra-Gṛhyasūtra looked upon the Mantra-Brāhmaṇa as an independent work, not as the work of Gobhila. This is proved by Khād. I, 3, 3 seq., where it says that the Samāvartana or bath at the end of studentship comes first, and then marriage. 'As, however, in the (collection of) Mantras marriage is treated of (first), it is explained (here) before (the bath).' Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxix, p. 379 seq. I doubt whether Prof. Knauer's interpretation of this passage (Das Gobhilaḥgrhyasūtra, II, p. 39 seq.) is admissible.

³ Commentators are so fond of long discussions as to why a Sūtrakāra said something which he ought not to have said, that they would have certainly tried to 'explain,' after their fashion, why certain Mantras occur in the Gṛhyasūtra instead of being included in the Mantrapāṭha. Their not doing so, shows also that they, at any rate, did not consider Āpastamba the author or compiler of the Mantrapāṭha.

3 Upanishads ascribed to Tittiri and the 8 Kāthakāni have been enumerated, we read :

ऐकाग्रिको विधिः काण्डं वैश्वदेवमिति स्थितिः ।

This *Ekāgnikāṇḍa*¹ consists, as the commentary states, of the Parishecana Mantras अदितेऽनुमन्यस्व etc., the 39 Vaiśvadeva Mantras (= TĀ. X, 67 = Mahānārāyaṇa-Upanishad 19, 2, see Āp. Dh. II, 2, 3, 16-II, 2, 4, 8), and finally of the *prāśnadvayam* beginning प्र सु रमन्तेति, i. e. our Mantrapāṭha². We do not know the date of this Kāṇḍānukrama, but it seems to be older than the final arrangement of the Taittiriya-Brāhmaṇa and Taittiriya-Āraṇyaka. For though it agrees with the present arrangement of the Taittiriya-Saṃhitā, there is, as Professor Weber has shown³, some difference in the arrangement of the Taittiriya-Brāhmaṇa and Taittiriya-Āraṇyaka, as compared with the Kāṇḍānukrama.

Haradatta called his commentary the *Ekāgnikāṇḍavyākhyā*⁴, because he included in it also the Parishecana Mantras and the Vaiśvadeva Mantras⁴, occurring at the beginning of the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and in the Taittiriya-Āraṇyaka X, 67. The Mantrapāṭha seems, then, to have formed part of an Ekāgnikāṇḍa, 'a chapter (of Mantras for the rites to be performed) with one fire,' before it came to be included in the corpus of Āpastambīya Sūtras.

This proves, I believe, conclusively that Āpastamba is neither the author nor the compiler of the Mantrapāṭha, which must have existed as an independent collection before the Gṛhyasūtra was composed.

It seems to me not impossible that other Gṛhyasūtras, too, may be

¹ See above, p. x.

² See A. Weber, Indische Studien, III, pp. 376, 387, 391; XII, p. 354. In a note to Ind. Stud. III, p. 387, Prof. Weber has already (in 1855) referred to the Bodleian MS. (W.) of the Mantrapāṭha.

³ Indische Studien, III, p. 374.

⁴ The Telugu edition gives the Parishecana and some of the Vaiśvadeva Mantras as a kind of introduction, omitting the Mantras for the Bali offerings. It begins: ॥ अथ वैश्वदेवमन्त्रप्रारंभः ॥ अदितेऽनुमन्यस्व । अनुमतेऽनुमन्यस्व । सरस्वतेऽनुमन्यस्व । देव सवितः प्रसुव ॥ ओं नमये स्वाहा । सोमाय स्वाहा । विश्वेभ्यो देवेभ्यस्स्वाहा । ध्रुवाय भूमाय स्वाहा । ध्रुवचितये स्वाहा । अश्वतःचितये स्वाहा । अपरी स्विष्टकृते स्वाहा । अदितेऽनुमन्यस्व । अनुमतेऽनुमन्यस्व । सरस्वतेऽनुमन्यस्व । देव सवितः प्रासावीः ॥ ॥ एकाग्रिकाण्डमन्त्रप्रारंभः ॥ Then follows the beginning of Haradatta's commentary.

based on similar prayer books or Mantra collections. Such modern prayer books as the *Rigveda-Mantra-Saṃhitā*¹, which contain prayers for domestic rites, may possibly be developed from older books of that kind which were worked up into the *Gṛhyasūtras* as we have them now. Dr. Bühler has discovered a *Mantrabhāṣya*, containing a commentary on the Mantras prescribed in the *Pāraskara-Gṛhyasūtra*², so that there may have been a separate collection of Mantras, which formed the basis of our *Pāraskara-Gṛhyasūtra*. For practical purposes such an entire separation of Mantras and *Sūtras*, as it is carried out in the case of the *Mantrapāṭha* and the *Āpastambīya Gṛhyasūtra*, and (though less rigorously) in the case of the *Mantra-Brāhmaṇa* and *Gobhila*, must have been very inconvenient. That this is so even now-a-days, may be seen from a native edition of the *Āpastambīya Gṛhyasūtra* in Grantha characters, which gives the Mantras in *Pratīka* form³.

But whether they existed originally in separate collections or not, the Mantras ought, I believe, always to be regarded as belonging to an older stratum of Vedic literature than the *Sūtras* in which they occur. This is not always borne in mind by scholars when investigating the language of the *Sūtras*⁴.

¹ I possess a lithographed edition, Bombay, 1891 (Śake 1813), beginning with **पुष्पाह्वाचनमन्त्राः, गान्धीश्राद्धमन्त्राः** etc. This is different from the '*Āśvalāyanaśākhokta-Mantra-Saṃhitā*' (Bodleian MS. Walker 144, cf. Max Müller, *History of Ancient Sanskrit Literature*, p. 474), which begins with **सीर, पुष्यसूक्त, विष्णुसूक्त** etc. Neither the edition, nor the MS., contains the Mantras as found in *our* *Āśvalāyana-Gṛhyasūtra*. See also the books quoted above, p. x, note 3.

² Dr. Bühler's Report on Sanskrit MSS. in Gujarat for 1872-3 (see *Indian Antiquary*, II, 304).

³ *Āpastambagṛhyasūtram sapratīkam* (printed at Tanjore, Jyotirvilāsa Press, 1885). Instead of the *Sūtra* **तानादितो द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत्** (Āp. 4, 2) this edition, e. g., has: **तान् प्र सु रमन्तेति द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत्**.

⁴ Dr. O. Franke, in his article 'Was ist Sanskrit?' (Bezz. Beiträge, XVII, 54 ff.), says (p. 55) that in Pāṇ. IV, 1, 62 '*bhāṣā*' is opposed to 'Sanskrit,' not to '*chandas*,' for, he says, the example given by the *Kāśikā* (*sakhā sapta-padi bhavati*) is taken from the *Āśvalāyana-Gṛhyasūtra* (I, 7, 19). Yet the words are not *Āśvalāyana*'s, but, as the author of the *Kāśikā* knew well, the words of a Vedic *Mantra* (also occurring *Śākh.* I, 14, 6, Kauś. 76, 24, cf. *Mantrap.* I, 3, 14), and therefore '*chāndasa*,' not 'Sanskrit' in Dr. Franke's sense. *Sakhā* as a feminine occurs also in *Śākh.* II, 2, 1, again in a *Mantra*.

c
RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE TAITTIRĪYA, RIGVEDA,
AND ĀTHARVAVEDA SAṂHITĀS.

Even if we had not the testimony of the Kāṇḍānukrama, there could not be the least doubt that the Mantrapāṭha belongs to the Taittirīya-Veda.

An analysis of the synoptical list of parallel passages given in Appendix B yields the following facts.

There are 100 Mantras for which parallel passages are found in the Taittirīya-Saṁhitā. Of these, 86 are *identical* with the corresponding Mantras of the Taittirīya-Saṁhitā, while 14 are only *similar* Mantras. Most of the identical Mantras—66 in number—are not given *in extenso* by our MSS., but only indicated by Pratikas. It was evidently taken for granted that every Āpastambin would know these Mantras by heart from his Saṁhitā—the more so, as most of them occur several times in the Taittirīya books. In using these verses or formulas for the ritual, they had all, of course, to be recited in full. They are accordingly given in full in the Āpastambīya-Saṁskāra-Prayoga (MS. P.), and are fully commented on in Haradatta's commentary. For the sake of convenience I have printed these Mantras *in extenso*¹, as it would have been mere pedantry to compel the reader to refer to the Taittirīya-Saṁhitā every time that such a Mantra occurs. It has, however, always been stated in the critical notes when the MSS. give the Pratika only. This very practice of the scribes of our MSS. shows that a thorough familiarity with the Taittirīya-Saṁhitā is presupposed on the part of the worshippers who had to make use of the Mantrapāṭha.

Besides those 100 Mantras occurring in the Taittirīya-Saṁhitā, many of which occur also in the Brāhmaṇa and Āraṇyaka, there are 20 parallel passages which are found in the Taittirīya-Āraṇyaka only, and 18 which are found in the Taittirīya-Brāhmaṇa only. Of these 38 Mantras, 31 are identical, and only 7 are variants of the corresponding Taittirīya Mantras.

If we turn to the Rigveda-Saṁhitā we find parallel passages for 140

¹ The editor of T. is not consistent in this respect. Sometimes he gives the Mantras in full, sometimes their Pratikas only, and occasionally he even gives first the Pratika, with *इति*, etc. after it, and then the Mantras *in extenso*.

Mantras (86 in *Praśna* I¹ and 54 in *Praśna* II), many of which occur also in the *Taittiriya* books. But only 45 out of these 140 Mantras are identical with the corresponding verses of the *Rigveda*, while all the other Mantras contain either slight various readings, or are entirely different versions of the *Rigveda* verses. If we take into account the Mantras which occur in the *Rigveda-Saṃhitā* only, and not in the *Taittiriya* books, there are 84 parallel passages (68 in *Praśna* I and 16 in *Praśna* II), of which only 24 are identical with the corresponding verses of the *Rigveda*.

Still more remarkable is the result of an analysis of the parallel passages occurring in the *Atharvaveda-Saṃhitā*. Of 120 Mantras occurring in this *Saṃhitā*, only 9 are identical with the corresponding *Atharvaveda* verses, while all the rest are either different versions, or contain at least one or two various readings. Excluding the Mantras found also in the *Rigveda-Saṃhitā*, and in the *Taittiriya* books, there are 41 Mantras found in the *Atharvaveda-Saṃhitā* only, out of which only 2 are identical verses.

The following table will show clearly how much closer the relation of the *Mantrapāṭha* to the *Taittiriya* books is, than its relation to the other Vedic *Saṃhitās*² :—

Of 138 Mantras found in	Ts. TBr. TĀ.	117 are identical, 21 have variants
„ 140 „ „	Rv.	45 „ „ 95 „ „
„ 84 „ „	{ Rv. and not in Ts. TBr. TĀ. }	24 „ „ 60 „ „
„ 120 „ „	Av.	9 „ „ 111 „ „
„ 41 „ „	{ Av. and not in Rv. Ts. TBr. TĀ. }	2 „ „ 39 „ „

If any further proof were wanted to show that the *Mantrapāṭha* belongs to the *Black Yajurveda*, we have only to refer to those Mantras which occur in the *Rigveda* or *Atharvaveda* with variants, while the *Taittiriya*s have the same readings as our *Mantrapāṭha*. Thus *Mp.* I,

¹ The large number of *Rigveda* Mantras in the first *Praśna* is due to the fact that this *Praśna* contains the Mantras for the wedding ritual collected in the *Sūryā* hymn *Rv.* X, 85.

² It is hardly necessary to add anything about other *Saṃhitās* but those mentioned, as there is nothing to suggest any closer connection of the *Mantrapāṭha* with either the *Vs.*, or the *Maitr. S.*, or the *Sāmaveda-Saṃhitā*.

7, 1 has the same readings as TĀ. IV, 20, 1 seq., while Rv. VIII, 1, 12 agrees with Av. XIV, 2, 47. Mp. I, 14 corresponds to Rv. I, 14; the various readings¹ occurring in vv. 3, 5, and 7 are also found in TBr. II, 5, 5, 1; 8, 8, 9. Mp. II, 12, 6-10 agrees with TBr. II, 5, 6, 1-3, both differing from the corresponding hymn of Av. II, 10. Mp. II, 15, 2 shares with TĀ. X, 1, 10 the reading **सप्रथाः**, while Rv. I, 22, 15 reads **सप्रथः**¹.

The total number of Mantras in the Mantrapāṭha (excluding repetitions) is 590; for 264 of these Mantras I have been able to find parallel passages in the Saṃhitās of the Rīgveda or Atharvaveda, and in the Taittirīya books. Of the remaining 326 Mantras many will be found in the other Gṛhyasūtras and in the Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda. A comparison of these Mantras would show that the Mantras of the Mantrapāṭha have much more in common with those of the Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin Gṛhyasūtras—that is to say, with the Gṛhyasūtras of the Black Yajurveda—than with any of the other Gṛhyasūtras.

Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin have frequently the same Mantras (with the same various readings where they differ from the Saṃhitās) as the Mantrapāṭha, though they do not prescribe them for the same occasions. Thus Baudh. I, 10 agrees with Mp. I, 1, 6 in reading **जीवाम्** for **जीवम्** of Rv. X, 40, 10, although Āpastamba prescribes the Mantra for the moment when the bride begins to cry at the preparatory marriage rites, while Baudhāyana includes it among the prayers to be recited at the cohabitation². Instead of **नीललोहितं भवति** of Rv. X, 85, 28, the Mp. I, 6, 8 reads **नीललोहिते भवतः**. The same reading occurs in Baudh. I, 8. Āpastamba prescribes it for the wedding ceremony, which I believe to be identical with the European custom of barricading the bridal procession³, while according to Baudhāyana it is to be recited when the bride looks at the setting sun. It has been shown⁴ that in some cases ungrammatical readings of the Mantrapāṭha occur also in the

¹ Vs. XXXV, 21 (= XXXVI, 13) also has **सप्रथाः**. See besides, p. xxiii, on II, 3, 2.

² See 'Das altindische Hochzeitsrituell,' pp. 12, 42 seq.

³ See 'Das altindische Hochzeitsrituell,' pp. 12, 67 seq., and my paper 'On a Comparative Study of Indo-European Customs' (Transactions of the International Folk-Lore Congress, London, 1891), p. 268 seq.

⁴ See above, pp. xvii, xxiii seq., xxvii, on I, 8, 2; II, 2, 11; II, 7, 25; and I, 3, 14.

Gr̥hyasūtras of Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin. If we had critical editions of Baudh. and Bhār., many more cases of this kind would certainly come to light. They prove that these Mantras are derived from one source common to the schools of the Black Yajurveda.

As is only to be expected, the Gr̥hyasūtra of the White Yajurveda, the Pāraskara-Gr̥hyasūtra, has more Mantras in common with the Mantrapāṭha than the Mantra-Brāhmaṇa and the Gr̥hyasūtras of the Rigveda schools. The parallel passages from the Gr̥hyasūtras¹ quoted in the critical notes will give some idea of the relation of the Mantrapāṭha to the Mantras of the other Gr̥hyasūtras. A full analysis of the Mantras occurring in the Gr̥hyasūtras has been promised by Prof. E. W. Fay, who also intends to publish a complete Index of Mantras covering all the Gr̥hyasūtras². This will, no doubt, prove extremely useful for the study of Vedic Mantras, and it is only to be hoped that it may include the Gr̥hyasūtras of Baudhāyana and Bhāradvāja, for which the MS. material unfortunately seems as yet to be insufficient. Of still greater importance will be such a Vedic Concordance on a large scale as announced by another American scholar, Prof. Bloomfield³. Only such a Concordance of the *Pādas* of Vedic Mantras will enable us to get a clearer insight into the origin of the Mantrapāṭha than it is at present possible to arrive at. With the help of such a Concordance we should, no doubt, also be able to find many more parallel passages than I have been able to point out. But there will always remain a considerable number of Mantras which were not derived from any Vedic Saṃhitā. Such Mantras as those of II, 13, used at the ceremonies connected with the birth of a child, or the exorcisms against the demons harassing little children, found in II, 16, belong to ancient popular tradition, and are probably older than the hymns of the Vedic bards.

¹ In the first Praśna I have only given a few parallel passages, as they have been given more completely in the 'Erläuterungen' to my essay 'Das altindische Hochzeitsrituell,' p. 27 seqq., where I have also quoted the wedding Mantras from the Baudhāyana and Bhāradvāja Gr̥hyasūtras. Editions of these two works are still among the *desiderata*. I regret that it was too late to make any use of Prof. Knauer's excellent edition of the Mānava-Gr̥hyasūtra, which has just been published.

² See John Hopkins University Circulars, Baltimore, May, 1890, vol. ix, no. 81, p. 74.

³ See American Oriental Society's Proceedings, April, 1892.

Prof. Oldenberg¹, indeed, believes 'that, during the latter part of the Rigveda period, ceremonies such as marriage and burial began to be decked out with poetry, as had long been the case with the Soma offering.' And from metrical usage he concludes² 'that the development of the Gṛhya rites in the form in which they are described to us in the Sūtras, that especially their being accompanied with verses, which were to be recited at their performance, is later than the time of the oldest Vedic poetry, and coincides rather with the transition period in the development of the Anushtubh metre, a period which lies between the old Vedic and the later Buddhistic and epic form.'

I confess I am not convinced by Prof. Oldenberg's argumentation of the comparatively late origin of the Gṛhya Mantras. It seems to me highly improbable that marriage rites and burial ceremonies should have been performed without any prayers, until they began to be 'decked out with poetry' after the analogy of the Soma sacrifice. In fact, many of the Gṛhya 'rites' consist merely in invocations addressed to popular deities, or in the recitation of magic formulas, while others are no 'rites' at all unless they are accompanied by prayers or formulas. And it has not yet been proved that the elaborate Soma sacrifice can claim a higher antiquity than the simple Gṛhya offerings³. I am rather inclined to think that the artificial poetry of the Brāhmins, as represented by the hymns of the Rigveda, and the *popular* poetry connected with Atharvan practices and Gṛhya rites, as represented by the Atharvaveda-Saṃhitā, and the Gṛhya Mantras, are two parallel streams running in different channels, approaching each other at times, and diverging widely at other times. The peculiarities of the Anushtubh pointed out by Prof. Oldenberg may just as well be due to the fact that these Mantras were popular poetry, and as such followed different rules of metrics from those followed by the authors of the Vedic hymns. Besides, a glance at our Mantrapāṭha will show that metrical laws are disregarded in these Gṛhya Mantras quite as much as the rules of grammar. See e.g. I, 1, 9, where the metre is as corrupt as the text of the Mantra. Or, take the Mantras of II, 16 which offer no less difficulties to scanning than to

¹ S. B. E., vol. xxv, p. x

² S. B. E., vol. xxx, p. xiv.

³ See the very interesting and suggestive remarks made by Prof. Knauer in the 'Festgruss an Rudolf von Roth,' p. 64 seqq.

interpretation. Compare also such Mantras as I, 1, 3; 3, 6; 4, 11; 5, 7; II, 5, 22; 7, 24-26, etc., where we have either too many or too few syllables, or Mantras where we have a kind of mixed prose and verse, as in I, 3, 14; 13, 7-8; II, 3, 3-12; 5, 2-9; 13, 12, etc. I doubt whether, with such a state of things, it would be safe to draw any conclusions as to chronology from the metrical usage of the Gṛhya Mantras¹.

DATE OF THE MANTRAPĀṬHA.

Needless to say that it is absolutely impossible to arrive at any safe conclusion as to the exact, or even approximate date of the Mantrapāṭha. It presupposes the Saṃhitās of the Rigveda, Yajurveda, and Atharvaveda, and refers to the three Vedas in II, 19, 14-16, and to the four Vedas in II, 21, 2-5. It is older than the Kāṇḍānukrama of the Ātreya school, but we know nothing about the date of this work. If I have succeeded in proving that the Āpastambiya Gṛhyasūtra is based on the Mantrapāṭha, and that for the author of the Gṛhyasūtra the Mantrapāṭha was a sacred text with which he did not dare to tamper, but which was to him a given fact, we shall have to assume, as it must have taken some time for this sacred character to develop, that the Mantrapāṭha preceded the Gṛhyasūtra by something like a century. As Dr. Bühler has shown that, on linguistic grounds, Āpastamba cannot be placed later than the third century B.C., we may conclude that the Mantrapāṭha cannot be much later than the fourth century B.C., though it may be much older.

If Haradatta were right in explaining ऋषिबोधः II, 16, 14 as meaning 'The Ṛshi of the Bodhāyana Gotra' (यस्य गोत्रं बोधायनस्त बोध ऋषिः), it might prove the anteriority of the Sūtrakāra Bodhāyana or Baudhāyana to the Mantrapāṭha. But this interpretation is more than doubtful.

There is one other Mantra which may possibly help us some day to arrive at a more certain date of the Mantrapāṭha. This is the Gāthā to be sung by two lute players at the Simantonnayana among the Sālvas.

¹ On the similar state of things in the hymns of the Atharvaveda, see Prof. Bloomfield, S. B. E., vol. xlii, p. 296: 'Atharvan metres are so generally capable of improvement, that we are in danger of singing our own, rather than Atharvan hymns, when we apply ourselves to the task of improving them.' See also *ibid.*, p. 584 seq.

² S. B. E., vol. ii, p. xlv.

Other Gṛhyasūtras (Hir. II, 1, 3; Āśv. I, 14, 7; Pār. I, 15, 8) quote a Gāthā, similar to Mp. II, 11, 13, in which king *Soma* is praised, and the name of the river near which the worshipper dwells, is to be mentioned¹. Āpastamba² alone says that the first Gāthā (Mp. II, 11, 12) is to be sung among the people of the *Sālvas*, while the second one (II, 11, 13) is to be used for Brāhmaṇas generally. The Gāthā is a fragment of some Akhyāna, and can only be translated quite tentatively: "Yaugandhari only is our king," thus spake the *Sālva* (women?), sitting on thy banks, O *Yamunā*, turning round the wheel(?). It is simply impossible to know the exact meaning of this verse, which must originally have formed part of a longer ballad, of which only this one verse has come down to us. Yet thus much is certain that Yaugandhari is the name of a king of the *Sālvas*, a tribe that must have been living somewhere near the *Yamunā*. And it seems obvious, too, that the author or compiler of the Mantrapāṭha must have had some connection with this or some other king of the *Sālvas*.

Now, the *Sālvas* or *Śālvas* are frequently mentioned in Sanskrit literature. They were divided into several tribes, one of which were the *Yugandharas*³, as we see from the *Kārikā* quoted by the *Kāśikā* on Pāṇ. IV, 1, 173:

उदुम्बरासिखला मद्रकारा युगन्धराः ।

मुलिङ्गाः शरदण्डाश्च सालावयवसञ्ज्ञिताः ॥

Śālvas and *Yugandharas* are mentioned together in the *Mahābhārata* IV, 1, 12 among the 'lovely countries around the Kurus,' and in the *Mahābh.* VIII, 44 (45), 14 the *Śālvas* are mentioned immediately after the *Kauravas* and *Pāñcālas* along with other nations who follow the 'eternal law' of the Brāhmanic religion. According to H. H. Wilson⁴, the *Śālvas* 'seem to have occupied part of Rājasthan, a *Śālva Rāja* being elsewhere described as engaging in hostilities with the people

¹ Cf. Prof. Oldenberg, *Zeitschrift der D. M. G.*, vol. 39, p. 88. As to *Soma* as the king of Brāhmaṇas, see Ts. I, 8, 10, 2: एषो वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा. Cf. Śat. Br. V, 3, 3, 12.

² Gṛhyasūtra 14, 4-6.

³ According to the *Kāśikā* on Pāṇ. I, 2, 46, *Yugandhara* is the name of a mountain.

⁴ *Vishṇu-Purāṇa* (London, 1840), p. 177.

of Dvarakā in Guzerat.' Ch. Lassen¹ identifies the Sālvas with the *Salabastreae* of Pliny, and places them between the Indus and the Arāvali in Lower Rājasthan. According to our Mantra we should have to place either the Sālvas, or at least the Yugandharas as forming one division of the Sālvas, somewhere near the Yamunā. As the school of the Āpastambins undoubtedly belongs to the South of India², we ought to expect the Mantrapāṭha, too, to have arisen in the South. Could there be any possible connection between the Sālvas of the Yamunā, and the 'Sālvas' or 'Sāluvas' met with in South-Indian inscriptions of modern times³?

At any rate, this seems to be the only passage in the Mantrapāṭha which may be said to contain a historical allusion. It is to be hoped that future researches and future discoveries of our excellent Indian epigraphists may enable us to use this allusion for chronological purposes.

ORTHOGRAPHICAL NOTES.

There can be no doubt, that if we want to know how the Āpastambins actually recited their prayers, we have to take into account the phonetic peculiarities of the Grantha MSS., which—for reasons stated above (p. xv)—give the most authentic text of the Mantrapāṭha. Now, the Grantha MSS. are perfectly consistent with regard to the Sandhi of sibilants.

¹ Indische Alterthumskunde, p. 613 seq. (vol. i², p. 760 seq.).

² See above, p. xv.

³ Sāluvaganda II, A. D. 1428, and Sāluva Narsinha, A. D. 1477, are given in a genealogical list of Vijayanagara kings, by H. H. Wilson, in the Asiatic Researches, XX, p. 7. Sāluva Nṛsiṃha occurs in a Grant of Raṅga II, dated in 1644 5 A. D., and Dr. Hultsch thinks that this king, 'who was the protégé of Rāma's great-grandfather Bukka according to the Karpātā grants, may have been Sadāsiva's grandfather Nṛsiṃha or Narasa of Vijayanagara' (Indian Antiquary, XIII, p. 155). See also R. Sewell, Sketch of the Dynasties of Southern India (Madras, 1883), pp. 44 seq., 109, and L. Rice, Epigraphia Carnataca, Mysore, I (Bangalore, 1894), p. 215, Introd., p. 24 seq. Dr. Lüders informs me that Sālva-Timma is a name of a chief minister of king Kṛṣṇa Rāya of Vijayanagara in an inscription from Koṇḍaviṭṭu, dated Śaka-Samvat, 1442. Dr. E. Hultsch (South-Indian Inscriptions, I, 1890, p. 179) gives for Sāluva, as occurring in Tamil inscriptions of these kings, the meaning, 'the hawk, a biruda.' See, however, V. Visvanatha Pillai, A Dictionary, Tamil and English (Madras, 1888), s. v. சாலவா, 'tributary kings from Sālva, regarded by the people in Southern India as intruders.'

They never write a Visarga before a sibilant, but always the corresponding sibilant, and they drop the Visarga (or rather the final sibilant) before an initial sibilant, with *any* following consonant. That is to say, they follow the practice recommended by the Vyāsa-Śikshā¹, and probably known already to the author of the Taittirīya-Prātiśākhya. For the teaching of the latter (IX, 1), that 'Visarga, when followed by a spirant which has a surd letter after it, is dropped, according to Kāṇḍamāyana,' seems to imply, as the commentator explains it, that according to others the Visarga is dropped not only in this case, but also before a spirant that is followed by a sonant letter². Devanāgarī copyists seem to have been puzzled sometimes in consequence of this way of making Sandhi. Thus, they separated प्रस्वस्वः (I, 9, 3) into प्रस्वस्वः instead of प्रस्वः स्स्वः, and were doubtful as to विष्णो before अष्टेन I, 12, 7, or as to प्राण before स्वं II, 4, 14.

As I wished to edit the text as I believe it to have been recited by the Āpastambins, I had to follow the Grantha MSS. with regard to this Sandhi of sibilants³.

I ought also to have written the nasals in accordance with the Grantha MSS.—that is, the corresponding nasal instead of Anusvāra—and to have omitted the Avagraha. But if I had done so, it would have made the separation of words almost illusory, and would have been mere pedantry. Every Sanskrit scholar knows that the Anusvāra is used as a mere graphic sign, expressive of the nasal required by the following consonant, that, e.g. शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे is meant to be read शन्नो भव द्विपदे शच्चतुष्पदे, as the Grantha MSS. actually write. I have also followed the European practice with regard to the Avagraha, as I consider it, with Dr. von Böhtlingk⁴, as useful for practical purposes. If we were to follow the MSS. in all respects, we should have to do away with

¹ See H. Lüders, Die Vyāsa-Śikshā (Kiel, 1895), p. 57.

² See W. D. Whitney, The Taittirīya-Prātiśākhya (Journal of the American Oriental Society, vol. ix), p. 205. Cf. J. Wackernagel, Altindische Grammatik, § 287.

³ Dr. Oertel, in his edition of the Jaiminiya-Upanishad-Brahmaṇa (Journal of the American Oriental Society, vol. xvi, 1, 1894), has also followed his MSS. with regard to the Sandhi of sibilants (he prints *dukshinatas sa*, etc.), but he leaves a final sibilant before an initial sibilant with a following sonant letter (e.g. *talassyāt*, etc.). The same rule is followed in the Telugu edition of our Mantrapāṭha.

⁴ Zeitschrift der D. M. G., vol. 43, p. 602.

the separation of words altogether. If we write Visarga instead of स्, ः, or ः, we give an entirely wrong impression of the actual recitation of the text. But I see no reason why we should not avail ourselves of such orthographical expedients as the Anusvāra and the Avagraha, which do not affect the oral recitation.

I also adopted the usual practice of placing the figures १ and ३ after short and long Svarita vowels, when followed by an Udātta syllable, although the MSS. never use these figures. They write, e. g. लृत्तं ताम् I, 1, 3, दृत्तं वि० I, 4, 9, नदी यामि I, 7, 9, मनुष्या वपन्ति I, 11, 6 etc.

SUPPLEMENTARY NOTE TO PAGE XIII.

I see from the 'Catalogue of the Library of the India Office, Vol. II.—Part I. Sanskrit Books,' which has just been published, that there is also an edition of the 'Mantrapraśna' in Grantha characters, printed at Madras, 1882. Unfortunately the book is not accessible at present.

LIST OF ABBREVIATIONS.

- Āp.** = Āpastambīya Gṛhyasūtra (ed. M. Winternitz).
Āp. Dh. = Āpastambīya Dharmasūtra (ed. G. Bühler).
Āp. Śraut. = Āpastambīya Śrautasūtra (ed. R. Garbe).
Āśv. = Āśvalāyana-Gṛhyasūtra (ed. A. F. Stenzler).
Av. = Atharvaveda-Saṃhitā.
B. = Dr. Bühler's Vienna MS. I, 299 (Devanāgarī, with accents).
Baudh. = Baudhāyana-Gṛhyasūtra (quoted from Dr. Bühler's MS.).
Bhār. = Bhāradvāja-Gṛhyasūtra (quoted from Dr. Bühler's MS.).
Brh. Up. = Brhadāraṇyaka-Upanishad.
Bu. = Burnell's India Office MS., No. 50 (Grantha).
E. = Elphinstone College MS., No. 17 (Devanāgarī, with accents).
H. = Haradatta's commentary on the Mantrapāṭha.
Hbd. = Dr. Bühler's Devanāgarī MS. of Haradatta (Vienna MS. 296).
Hbg. = Dr. Bühler's Grantha MS. of Haradatta (Vienna MS. 312).
HHg. = Dr. Hultsch's Grantha MS. of Haradatta.
Hir. = Hiranyakeśi-Gṛhyasūtra (ed. J. Kirste).
Hw. = R. A. S. MS. Whish, No. 26, of Haradatta (Grantha).
Kauś. = Kauśikasūtra (ed. M. Bloomfield).
Maitr. S. = Maitrāyaṇi Saṃhitā (ed. L. v. Schroeder).
MBr. = Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda (ed. by Satyavrata Sāmaśrami, in vol. i. of the Ushā).
MSS. = Manuscripta omnia (includes T., unless the contrary be stated).
P. = Bodleian MS. Sansk. d. 1 of the Āpastambīya-Saṃskāra-Prayoga.
Pār. = Pāraskara-Gṛhyasūtra (ed. A. F. Stenzler).
Rv. = Rigveda-Saṃhitā.
Rv.-Ms. = Rgveda-Mantrasaṃhitā (lithographed, Bombay, 1891, Śake 1813).
Śāṅkh. = Śāṅkhāyana-Gṛhyasūtra (ed. H. Oldenberg, Indische Studien, vol. xv).
Śat. Br. = Śatapatha-Brāhmaṇa.
T. = Telugu edition of the Mantrapāṭha.
TĀ. = Taittirīya-Āraṇyaka.
TBr. = Taittirīya-Brāhmaṇa.
Ts. = Taittirīya-Saṃhitā.
Vs. = Vājasaneyi-Saṃhitā.
W. = Bodleian MS. Wilson 468 (Devanāgarī, with accents).
Wh. = R. A. S. MS. Whish, No. 25 (Grantha).

TEXT OF THE MANTRAPĀṬHA,

WITH

CRITICAL NOTES.

॥ अथ मन्त्रपाठः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ओँ ॥

प्र सु गमना धियसानस्य सक्षणि वरेभिर्वराँ अभि षु प्र सीदत ।
अस्माकमिन्द्र उभयं जुजोषति यत्सौम्यस्यान्धसो बुबोधति ॥१॥
अनृक्षरा चृजवस्सन्तु पन्था येभिस्सखायो यन्ति नो वरेयम् ।
समर्थमा सं भगो नो निनीयात्सं जास्पत्यं सुयममस्तु देवाः ॥२॥
अभ्रातृघ्नीं वरुणापतिघ्नीं बृहस्पते ।
इन्द्रापुषघ्नीं लक्ष्म्यं१ तामस्यै संवितस्सुव ॥३॥
अघोरचक्षुरपतिघ्नेधि शिवा पतिभ्यस्सुमनास्सुवर्चाः ।
जीवसूदेवकामा स्योना शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥४॥

1, 1, 1a प्र सु गमना धियसानस्य W. E.—षु प्र सीदत W. षु प्र सीदत E. षु प्र सीदता Bu. षु प्रसीदत Rv. X, 32, 1. 1b जिजोषति B.—यत्सौ MSS. यत्सौ P. Rv. l.c. 2b जास्पत्यं E.—Rv. X, 85, 23. 3a अभ्रातृघ्नी W. E. 3b पुषाघ्नी B.—सुवा Bu. सुवः E. See Av. XIV, 1, 62. 4a पतिभिरेधि W. Bu. B pr. m.—पतिभ्यः B. Bu. Wh. H. T. पशुभ्यः W. E. P. Rv. X, 85, 44. 4b जीवसू MSS. H. जीवसू Rv. l.c.

इदमहं या त्वयि पतिघ्नलक्ष्मिस्तां निर्दिशामि ॥५॥
 जीवाँ रुदन्ति वि मयन्ते अध्वरे दीर्घामनु प्रसितिं दीधियुर्नरः ।
 वामं पितृभ्यो य इदं संमेरिरे मयः पतिभ्यो जनयः परिष्वजे ॥६॥
 व्युक्ष्त्क्रूरमुदचन्त्वाप आस्यै ब्राह्मणा सपनं हरन्तु ।
 अवीरघ्नीरुदचन्त्वापः ॥७॥

अयम्णो अग्निं परि यन्तु क्षिप्रं प्रतीक्षन्तां अश्रुवो देवराक्ष ॥८॥
 खेऽनसः खे रथः खे युगस्य शचीपते ।
 अपालामिन्द्र बिः पूर्य्यैकरसूर्यैवर्चसम् ॥९॥
 शं ते हिरण्यं समु शन्त्वापशं ते मेधी भवतु शं युगस्य तुष्ट ।

5 पतिघ्नलक्ष्मिस्तां नि° Wh. H. T. पतिघ्नलक्ष्मिस्तां नि° W. P. पतिघ्नियलक्ष्मि-
 स्तानि° E. पतिघ्नि (घ sec. m.) यलक्ष्मिस्तानि° B. पतिघ्न्यालक्ष्मिस्तानि° Bu.
 6a जीवं Rv. X, 40, 10. 6b परिष्वजे B. 7 and 8 See Av. XIV, 1, 39. 8 अर्थ-
 ण्यो E.—अन्तां अश्रुवो Bu. Wh. Hw. HHg. (lacuna in Hbd. Hbg.) अन्तां सपनं
 W. E. P. अन्तां अश्रुवो B. अन्तां अश्रुवो T. 9a खेनसः खे रथः B. खेनसः खे
 रथः W. E. खेनसः खे रथः Bu. Wh. H. P. T. खे रथस्य खेऽनसः Rv. VIII, 91, 7.—
 युगस्य W. E.—शचीपते MSS. शतक्रतो Rv. 1.c. 9b ममिन्द्रस्य W. In Bu. it looks
 like ममिन्द्रस्यः, but the leaf is damaged just where the Akshara occurs, and it may have
 been ममिन्द्र बिः—पूर्य्यैकरत् B. पूर्य्यैकरत् Wh. P. T. पूर्य्यैकरत् Bu. See Introd.,
 p. xvi. 10a समु शन्त्वापः B. E. समु शन्त्वापः Wh. H. P. समु सन्त्वापः Bu. समु
 शन्त्वापः W. T. Av. XIV, 1, 40. See Introd., p. xvi. —मेधी B. W. E. Hbd. Hbg. P.
 मेधी Wh. Hw. T. In Bu. the two letters ध and ञ are not kept distinct in writing, so
 that we may read either मेधी or मेधी in this MS. See I, 9, 6.—अश्रुवस्य तुष्ट Wh.

शं त आप॑श्शत॑प॒विचा॑ भव॒न्त्वया॑ पत्या॑ तन्वै॑ सं सृ॒जस्व ॥ १० ॥

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

हिरण्यवर्णा॑श्शुच॑यः पाव॒काः प्र च॑क्रमु॒र्हित्वा॑व॒द्यमा॑पः ।
 श॒तं प॒विचा॑ वित॑ता ह्यासु॒ ताभि॑ष्ट्वा दे॒वस्स॑वि॒ता पु॑नातु ॥ १ ॥
 हिरण्यवर्णा॑श्शुच॑यः पाव॒का यासु॑ जा॒तः क॑श्यपो॒ यास्व॒मिः ।
 या अ॒ग्निं ग॒र्भे द॒धिरे॑ सुव॒र्णास्ता॑स्त आप॒श्शं स्यो॒ना भ॑वन्तु ॥ २ ॥
 यासां॑ राजा वरु॒णो या॑ति म॒ध्ये स॒त्यानृ॑ते अ॒वप॑श्य॒न्नाना॑म ।
 या अ॒ग्निं ग॒र्भे द॒धिरे॑ सुव॒र्णास्ता॑स्त आप॒श्शं स्यो॒ना भ॑वन्तु ॥ ३ ॥
 यासां॑ दे॒वा दि॒वि कृ॑ण्वन्ति भ॒क्षं या अ॒न्तरि॑क्षे बहु॒धा नि॒विष्टाः ।
 या अ॒ग्निं ग॒र्भे द॒धिरे॑ सुव॒र्णास्ता॑स्त आप॒श्शं स्यो॒ना भ॑वन्तु ॥ ४ ॥
 शि॒वेन॑ त्वा चक्षु॑षा पश्य॒न्त्वाप॑श्शिव॒या त॒न्वोप॑ स्पृशन्तु त्वचै॑ ते ।
 घृ॒त॒श्रुत॑श्शुच॑यो याः पाव॒कास्ता॑स्त आप॒श्शं स्यो॒ना भ॑वन्तु ॥ ५ ॥
 परि॑ त्वा गिर्व॑णो गिर॑ इ॒मा भ॑वन्तु वि॒श्वतः॑ ।
 वृ॒द्धायु॑मनु॒ वृ॒द्धयो॑ जुष्टा॑ भवन्तु जुष्ट॑यः ॥ ६ ॥

10b तन्वै E.—खण्डा Bu.—प्रथमः खण्डः ॥ Wh. ॥ १ ॥ Bu. प्र सु रमताष्टादश ॥ १ ॥ W. E. ॥ १ ॥ प्र सु रमताष्टादश ॥ B. I, 2, 1b ताभिस्त्वा W. B. E. P. 3a सखिगुते Bu. 4a देवा Bu.—निविष्टाः E. 5a पञ्चत्वापः E. पञ्चत्वापः W. पञ्चत्वापः B.—तनुवोप स्पृशन्तु B. तन्वोपस्पर्शन्तु E. तनुवोप स्पृशन्तु Bā. 5b घृतः द्युतः मुचयोः Bu.—To Mantras 2-5, see Av. I, 33; Tā. V, 6, 1, 1-2; TBr. II, 8, 9, 3. 6 Rv. I, 10, 12.

आशासाना सौमनसं प्रजौ सौभाग्यं तनूम् ।
 अग्नेरनुव्रता भूत्वा सं नद्ये सुकृताय काम् ॥७॥
 पूषा त्वेतो नयतु हस्तगृह्याश्विनौ त्वा प्र वहतां रथेन ।
 गृहान्गच्छ गृहपत्नी यथासौ वशिनी त्वं विदधमा वदासि ॥८॥

द्वितीयः खण्डः ॥२॥

सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद् उत्तरः ।
 तृतीयो अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥१॥
 सोमो ददन्नन्धर्वाय गन्धर्वो दददमये ।
 रयिं च पुत्राँश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥२॥
 गृभ्णामि ते सुप्रजास्त्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः ।
 भगो अर्यमा संविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गोर्हंपत्याय देवाः ॥३॥
 ते ह पूर्वे जनासो यच्च पूर्ववहो हितः ।
 मूर्धन्यान्यच्च सौभ्रवः पूर्वी देवेभ्य आतपत् ॥४॥

7 Wh. only gives this Mantra in full. All the other MSS. have only आशा-
 साशेषा ॥ I have supplied the accents from Ts. I, 1, 10, 1. See also TBr. III,
 3, 3, 2; Āp. Śraut. II, 5, 2; Av. XIV, 1, 42. 8a नयतु W. E.—अश्विनौ MSS.
 अश्विनौ Rv. X, 85, 26.—रथेना Bu. 8b द्वितीयः खण्डः ॥ Wh. ॥२॥ Bu. ॥ हिर-
 क्षवर्णाः पंचदश ॥२॥ E. हिरक्षवर्णाः पंचदश ॥१५॥२॥ W. ॥२॥ हिरक्षवर्णाः
 पंचदश ॥ B. I, 3, 1 and 2 Rv. X, 86, 40; 41. 3a सुप्रजास्त्वाया Bu. सौमनसाय
 Rv. X, 85, 36.—जरदष्टि W. 4b सौभ्रवः B.—आतपतु T.

सरस्वति॒ प्रेदम॑व॒ सुभगे॒ वाजि॑नीवति ।

तां त्वा॒ विश्व॑स्य भूतस्य॒ प्र गा॑यामस्यय॒तः ॥ ५ ॥

य एति॑ प्र॒दिश॑स्सर्वा॒ दिशोऽनु॑ पवमानः ।

हिरण्य॑हस्त॒ ऐर॑म्मस्त॒ त्वा म॑र्म्मनसं कृणोतु ॥ ६ ॥

एक॑मि॒षे विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ७ ॥ द्वे ऊ॒र्जे विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ८ ॥

त्रीणि॑ व्र॒ताय॒ विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ९ ॥ च॒त्वारि॑ मा॒र्योभवा॑य॒ विष्णु॑-

स्त्वान्वे॒तु ॥ १० ॥ प॒ञ्च, प॒शुभ्यो॑ विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ ११ ॥ षड्रु॑भ्यो॒

विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ १२ ॥ स॒प्त स॒प्तभ्यो॑ हो॒त्राभ्यो॑ विष्णु॑स्त्वान्वे॒तु ॥ १३ ॥

सखा॑ स॒प्तप॑दा भव॒ सखा॑यौ स॒प्तप॑दा बभूव । स॒ख्यं ते॒ गमे॑यँ
स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षँ स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑ष्टाः । सम॑याव॒ सं क॑ल्पावहे
संप्रि॑यौ रोचि॑ष्णू सु॒मन॑स्यमा॒नौ । इष॑मूर्ज॑म॒भि सं॑वसानौ । सं
नौ म॒नौसि॑ सं व्र॒ता स॒मु चि॑त्तान्या क॑रम् । सा त्व॑म॒स्यमू॑हम॒मू-
हम॑स्मि॒ सा त्वं द्यौ॑र॒हं पृ॑थि॒वी त्वँ रे॒तोऽहँ रे॒तोभृ॑त्वं म॒नोऽहम॑स्मि॒

5b °खे प्रगाथा° W. E. 7 °न्वेतु W. E. B. 8-12 Wh., P., and T. have विष्णु-
स्त्वान्वेतु at the end of each Mantra. The other MSS. read त्रीणि व्रताय चत्वारि
मार्योभवाय पञ्च पशुभ्यः षड्रुभ्यः सप्त etc. But the Commentator says : सर्वेषु विष्णु-
स्त्वान्वेतित्वगुणकः । 13 °न्वेतु B. E. W. 14a भवा Bu.—सप्तपदा बभूव B. सप्तपदा
बभूव (°वा Bu.) Wh. Bu. H. P. T. सप्तपदा अभूव E. सप्तपदावभूव W. But W.
often has व for ब, e.g. वुबोधति I, 1, 1, for वुबोधति. See Introd., p. xvi seq.
14 c-e Cf. T. IV, 2, 6, 1. 14f °खमूहममूहमस्मि W. E. °खं (मूहम marg.) मूहमस्मि
B. °खमूहममूहमस्मि Wh. Bu. H. P. T. चमोऽहमस्मि A. XIV, 2, 71. See also
Brh. Up. VI, 4, 19, and Introd., p. xxvii.—रेतोभृत्वं E. W.

वाक्सां सामाहमस्युक्तां सा मामनुव्रता भव पुंसे पुत्राय वेत्तवे
अत्रिये पुत्राय वेत्तवा एहि सूनृते ॥१४॥

तृतीयः खण्डः ॥३॥

सोमाय जनिविदे स्वाहा ॥१॥

गन्धर्वाय जनिविदे स्वाहा ॥२॥

अग्रये जनिविदे स्वाहा ॥३॥

कन्यला पितृभ्यो यती पतिलोकमव दीक्षामदास्य स्वाहा ॥४॥

प्रेतो मुञ्चाति नामुतस्सुबद्धाममुतस्करत् ।

यथेयमिन्द्र मीढस्सुपुत्रा सुभगासन्ति ॥५॥

इमां त्वमिन्द्र मीढस्सुपुत्रा सुभगां कुरु ।

दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि ॥६॥

अग्निरैतु प्रथमो देवतानां सोऽस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ।

तदयं राजा वरुणोऽनु मन्यतां यथेयं स्त्री पौत्रमधं न रोदात् ॥७॥

14f ०स्युक्तां E. ०स्युक्तां Wh.—मामनुव्रता भव E.—पुंसेपुत्राय E.—वेत्तवे E. W. B.
वेत्तवे Bu. Hbd. Hbg. P. T. वेत्तवे Wh. Hw.—अत्रिये पुत्राय वेत्तवा एहि सूनृते (without
accents) B.—वेत्तवे Hbd. Hbg. वेत्तवे E. वेत्तव W. वेत्तव Bu. Wh. T. वेत्तवे Hw.—
तृतीयः खण्डः ॥ Wh. ॥३॥ Bu. ॥१७॥ सोमः प्रथमः षोडश ॥३॥ W. ॥ सोमः
प्रथमः षोडश ॥३॥ E. ॥३॥ सोमः प्रथमः षोडशः ॥३॥ B. I, 4, 4 यदी W. यति
B pr. m. Wh. T.—०दास्यः W. Cf. Av. XIX, 2, 52; MBr. I, 2, 5. 5 Cf. Rv. X, 85, 25.
6a कुष Bu. Wh. Hw. Hbg. T. कुष B. W. E. Rv. X, 85, 45. Hbd. has कुष corrected
(by the same hand) from कुष. 7a ऐतु B.—सोक्षी B.—Cf. MBr. I, 1, 10.

इमामभिस्तायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ।
 अर्ण्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिं प्र बुध्यता-
 मियम् ॥८॥

मा ते गृहे निशि घोष उत्थादन्यत्र तद्दुदत्यप्सं विशन्तु ।
 मा त्वं विकेश्युर आ वधिष्ठा जीवपत्नी पतिलोके वि राज्ञ
 . पश्यन्ती प्रजां सुमनस्यमानाम् ॥९॥
 द्यौस्ते पृष्ठं रक्षतु वायुरूरू अश्विनौ च स्तनं धरन्तं सविताभि
 रक्षतु ।

आ वाससः परिधानाबृहस्पतिर्विश्वे देवा अभि रक्षन्तु पश्चात् ॥१०॥
 अप्रजस्तां पौत्रमृत्युं पाप्मानमुत वाघम् ।
 शीर्ष्णं स्रजमिवोन्मुच्य द्विषद्भ्यः प्रति मुञ्चामि पार्श्वम् ॥११॥
 इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय ।
 त्वामवस्युरा चके ॥१२॥
 तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शस्ते यजमानो हविर्भिः ।
 अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशंस मा न आयुः प्र मोषीः ॥१३॥

8a मंसी B.— Cf. MBr. I, 1, 11. 9b विविशु E.—आवधिष्ठा W. E. आ
 वधित्वा B.— Cf. MBr. I, 1, 13. 10 Cf. MBr. I, 1, 12. 11a वा अर्च Bu.
 11b मुञ्चाव E.— Cf. MBr. I, 1, 14; Av. VIII, 6, 26. 12-15 Wh. and P. give
 these verses in full. The other MSS. give the Pratikas, viz. इमं मे वरुण तत्त्वा
 यामि त्वं नो अपि स त्वं नो अपि. See Ts. II, 1, 11, 6; II, 3, 12, 3 seq.; Rv. I, 25,
 19; I, 24, 11; IV, 1, 4 and 5; TBr. III, 7, 11, 3; 12, 6; TĀ. IV, 20, 3.

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽव यासिसीष्टाः ।
 यजिष्ठो वह्नितमश्शोभुचानो विश्वा वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥१४॥
 स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।
 अवं यस्त्व नो वरुणं रराणो वीहि मंडीकं सुहवो न एधि ॥१५॥
 त्वमग्ने अयास्ययासन्मनसा हितः ।
 अयासन्हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजम् ॥१६॥

तुरीयः खण्डः ॥४॥

आ तिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरा भव ।
 अभि तिष्ठ पृतन्यतस्सहस्व पृतनायतः ॥१॥
 इयं नार्युपं ब्रूते कुत्सान्यावपन्ति का ।
 दीर्घायुरस्तु मे पतिर्जीवातु शरदंश्शतम् ॥२॥
 तुभ्यमग्ने पर्यवहन्सूर्या वहतुना सह ।
 पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह ॥३॥

16 See TBr. II, 4, 1, 9. Both Sāyana on this passage, and H. on our Mantra, explain अयासि = अयाः असि, and अयासन् = अयाः सन्.—तुरीयः खण्डः ॥ Wh. ॥४॥ Bu. ॥४॥ सोमाय वनिविदेष्टादंश् ॥४॥ W.B.E. In B. these notes at the end of the Khaṇḍas are always given without accents. I, 5, 1a भवा Bu. 2a नार्युपं W.E.—कुत्सान्या° B. कुत्सान्या° Bu. IHg. Hbd. P. T. कुत्सान्या° W.E. गुत्सान्या° Wh. Hw. कुत्सानि Hbg. See Av. XIV, 2, 63; MBr. I, 2, 2; Pār. I, 6, 2; Sāṅkh. I, 14, 1; Hir. I, 20, 3. 2b दीर्घायुरस्तु W.E. 3a सूर्या E. सूर्या W. ०१ सूर्यामि Bu. ०१ सूर्या Wh. ०१सू T. 3b दासि Bu.—Rv. X, 85, 38.

पुनः पत्नीमग्निरदादायुषा सह वर्चसा ।
 दीर्घायुरस्या यः पतिस्स एतु शरदश्शतम् ॥४॥
 विष्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या इव ।
 अति गाहेमहि विषः ॥५॥
 आ तिष्ठेममश्मानम् ॥६॥
 अर्यमणं नु देवं कन्या अग्निमयक्षत ।
 स इमां देवो अंध्रः प्रेतो मुञ्चाति नामुतस्सुबद्धाममुत-
 स्करत् ॥७॥
 तुभ्यमये पर्यवहन् ॥८॥
 पुनः पत्नीमग्निरदात् ॥९॥
 विष्वा उत त्वया वयम् ॥१०॥
 आ तिष्ठेममश्मानम् ॥११॥
 त्वमर्यमा भवसि यत्कनीनां नाम स्वधावत्स्वर्यं विभर्षि ।
 अञ्जन्ति वृक्षं सुधितं न गोभिर्यहंपती समनसा कृणोषि ॥१२॥

4a पत्नीरपि B. 4b दीर्घायुरस्या E. W.—पतिः स एतु B. E. W. B. H. T.
 पतिर्जीवातु Wh. पतिर्जीवाति Rv. X, 85, 39; 5a इवा Bu.—Rv. II, 7, 3.
 6 *Id est* verse 1 to be repeated. 7a तु Bu.—कन्या E.—यक्षता Bu.—See MBr.
 I, 2, 3; Rv. X, 85, 25; Av. XIV, 1, 17 seq. 7b मुञ्चातु P. 8-10 *I.e.* 3-5 repeated.
 11 *I.e.* 1 repeated. 12a स्वधावत्स्वर्यं E. W. स्वधावत्स्वर्यं B. स्वधावत्स्वर्यं Rv.
 V, 3, 2. Haradatta must have read स्वधावत्स्वर्यं.—विभर्षि E. H. विभर्षि W.
 विभर्षि B. Rv. I. c. 12b वृक्षं MSS. निच Rv. I. c.

तुभ्यमये पर्यवहन् ॥१३॥

पुनः पत्नीमग्निरदात् ॥१४॥

विश्वा उत त्वया वयम् ॥१५॥

प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशद्येन त्वाबन्धात्सविता सुकेतः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं ते सह पत्या करोमि ॥१६॥

इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशं यमबन्धीत सविता सुशेवः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोकेऽरिष्टां त्वा सह पत्या कृणोमि ॥१७॥

अयाश्चाग्नेऽस्यनभिश्स्तीश्च सत्यमिच्छमया अंसि ।

अयसा मनसा धृतोऽयसा हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजम् ॥१८॥

पञ्चमः खण्डः ॥५॥

सत्येनोत्तमिता भूमिस्सूर्येणोत्तमिता द्यौः ।

चृतेनादित्यास्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधि श्रितः ॥१॥

युञ्जन्ति ब्रध्नमरुधं चरन्तं परि तस्थुषः ।

रोचन्ते रोचना दिवि ॥२॥

13-15 I.e. 3-5 repeated. 16b सुकृतस्य E.—ते W. Wh. Bu. P. T. मे B.E. Cf. Rv. X, 85, 24; Av. XIV, 1, 19; 58. 17b चृतश्च W.—See Ts. I, 1, 10, 2; Rv. X, 85, 24. 18a अयाश्चाग्नेस्त्वमभि W.E.—सत्यमित्त्वमया B. सत्यमित्त्वमया W.E. सत्यमित्त्वमया Wh. सत्यमित्त्वमया Bu. 18b अयसा E.—धृतोयसा W.E.—पञ्चमः खण्डः ॥ Wh. ॥५॥ Bu. ॥५॥ ॥ आ तिष्ठेमं चर्योर्विशगिः ॥५॥ E.W.B. I, 6, 1., Rv. X, 85, 1. 2 and 3 are given in full by Wh. and P. The other MSS. give the Pratikas, viz. युञ्जन्ति ब्रध्नं योर्नेयोने ॥ See Rv. I, 6, 1; 30, 7; Ts. VII, 4, 20, 1; IV, 1, 2, 1.

योगेयोगे त्वस्तरं वाजेवाजे हवामहे ।
 सखीय इन्द्रमृतये ॥३॥
 सुकिंशुकं शल्मलिं विश्वरूपं हिरण्यवर्णं सुवृत्तं सुचक्रम् ।
 आ रोह बध्वमृतस्य लोकं स्योनं पत्ये वहतुं कृणुष्व ॥४॥
 उदुत्तरमारोहन्ती अस्यन्ती पृतन्यतः ।
 मूर्धानं पत्युरा रोह प्रजया च विराड्व ॥५॥
 सम्राज्ञी श्वशुरे भव सम्राज्ञी श्वश्रुवां भव ।
 ननान्दरि सम्राज्ञी भव सम्राज्ञी अधि देवेषु ॥६॥
 सुषाणां श्वशुराणां प्रजायाश्च धनस्य च ।
 पतीनां च देवृणां च सजातानां विराड्व ॥७॥
 नीललोहिते भवतः कृत्यासक्तिर्यज्यते ।
 एधन्ते अस्या ज्ञातयः पतिर्बन्धेषु बध्यते ॥८॥
 ये बध्वश्चन्द्रं वहतुं यक्ष्मा यन्ति जनां अनु ।
 पुनस्तान्यज्ञिया देवा नयन्तु यत आगताः ॥९॥

4a सुवृत्तं T. 4b बध्वं MSS. सूर्यं च Rv. X, 85, 20.—छणुष्व Bu. 5a उदु-
 त्तरमा E. W. 6a सम्राज्ञी E. W. B. सम्राज्ञी Bu.—सम्राज्ञी E. W. B. Bu.—
 श्वश्रुवां Wh. Bu. Hw. Hbd. P. श्वश्रवां Hbg. स्वश्रवां E. श्वश्रवान् W. श्वश्रवां B.
 श्वश्रवां B sec. m. T. Rv. X, 85, 46. See above, I, 1, 8. 6b सम्राज्ञी W. B. Bu.—
 सम्राज्ञी E. W. B. Bu. 7b देवृणां W. B. P. देवृणां E. 8b एधन्ते Wh.
 Bu.—See Rv. X, 85, 28. 9a बध्वं E. W.—जनां अनु MSS. and H. = Av. XIV,
 2, 10. जनादनु Rv. X, 85, 31. 9b नयति B. नयन्तु E.

मा विदन्परिपन्थिनो य आसीदन्ति दंपती ।
 सुगेभिर्दुर्गमतीतामप द्रान्वरातयः ॥१०॥
 सुगं पन्थानमारुह्यमरिहै स्वस्तिवाहनम् ।
 यस्मिन्दीरो न रिषत्यन्येषां विन्दते वसु ॥११॥
 तामन्दसाना मनुषो दुरोण आ धत्तै रयिं दशवीरं वचस्यवे ।
 कृतं तीर्थं सुप्रपाणं शुभस्पती स्थाणुं पथेष्टामप दुर्मतिं हतम् ॥१२॥
 अयं नो मद्याः पारै स्वस्ति नेषध्वनस्पतिः ।
 सीरा नस्सुतरा भव दीर्घायुत्वाय वर्चसे ॥१३॥
 अस्य पारे निर्जृथस्य जीवा ज्योतिरशीमहि ।
 मद्या इन्द्र स्वस्तये ॥१४॥

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

यदृते चिदभिश्चिषः पुरा जर्तुभ्य आतृदः ।
 संधाता सन्धिं मघवा पुरोवसुर्निष्कर्ता विहृतं पुनः ॥१॥
 इडामग्रे पुरुदसै सन्ति गोशश्वत्समै हवमानाय साध ।

10 Rv. X, 85, 32. 11 b विदते B. See Av. XIV, 2, 8.—B. E. W. T. mark here the end of Khaṇḍa 6. See below, I, 7, 12. The Grantha MSS. (Bu. Wh.) and Haradatta mark the end of the Khaṇḍa after verse 14. See also p. 30, note 1. 12a दशवीरं MSS. and H. सहवीरं P. Rv. X, 40, 13. 13a वृहस्पतिः W. 14a निर्जृथस्य W.—षष्ठः खण्डः ॥ Wh. ॥ ६ ॥ Bu. I, 7, 1a जर्तुभ्य B. P. जहृभ्य Bu. 1b विहृतं E. W. P.—See TĀ. IV, 20, 1; Rv. VIII, 1, 12; Av. XIV, 2, 47. 2 Wh. and P. give this Mantra in full, the other MSS. give the Prātika, reading इडामप इमं etc.

स्यान्नस्तूनुस्तनयो विजावाये सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥२॥
 इमं मे वरुण ॥३॥
 तस्यां यामि ॥४॥
 त्वं नो अमे ॥५॥
 स त्वं नो अमे ॥६॥
 त्वसमे अयासि ॥७॥
 ये गन्धर्वा अप्सरसश्च देवीरेषु वृक्षेषु वानस्पत्येष्वसते ।
 शिवास्ते अस्यै वधै भवन्तु मा हिंसिषुर्वहतुमूह्यमानाम् ॥८॥
 या ओषधयो या नद्योऽयानि धन्वानि ये वना ।
 ते त्वा वधु प्रजावतीं प्र ते मुञ्चन्त्वहंसः ॥९॥
 सं काशयामि वहतुं ब्रह्मणा गृहैरघोरेण चक्षुषा मैत्रेण ।
 पर्याणञ्च विश्वरूपं यदस्यां स्योनं पतिभ्यस्सविता कृणोतु तत् ॥१०॥
 आ वामगन्तुमतिर्वाजिनीवसू न्यश्विना हत्सु कामौ अयंसत ।
 अभूतं गोपा मिथुना शुभस्पती प्रिया अर्यम्णो दुर्यो अशी-
 महि ॥११॥

See Rv. III, 1, 23; Ts. IV, 2, 4, 3. 3-7=I, 4, 12-16. 8a गन्धर्वाप्सरसश्च E. P.—

देवीरेषु B. 8b मूह्यमानाम् Wh. Bu. H. T. मोह्यमानां B. E. W. P. मूह्य-

मानाम् Av. XIV, 2, 9. 9a वनाः E. P. वनं B. 9b त्वावतु E. W. त्वावतु P.—

See Av. XIV, 3, 7. 10 See Av. XIV, 2, 12. 11a गन्तुं W. E. Wh. Bu.—वाजि-

नीवसू W. वाजिनीवसू E.—कामौ MSS. and H. कामा Rv. X, 40, 12.—

अयंसता Bu.

अयं नो देवस्सविता बृहस्पतिरिन्द्राग्नी मित्रावरुणा स्वस्तये ।
त्वष्टा विष्णुः प्रजयाँ सैरराणः काम आयातं कामाय त्वाँ वि
मुञ्चतु ॥१२॥

सप्तमः खण्डः ॥७॥

शर्म वर्मेदमा भरास्यै नार्या उपस्तिरे ।
सिनीबालि प्र जायतामियं भगस्य सुमतावसत् ॥१॥
गृहान्बद्रान्सुमनसः प्र पद्येऽवीरघ्नी वीरवंतस्सुवीरान् ।
इरां वहतो घृतमुख्यमाणास्तेष्वहं सुमनास्सं विशामि ॥२॥
आगंगोष्ठं महिषी गोभिरश्वैरायुष्मत्पत्नी प्रजयाँ स्वर्वित् ।
बह्वीं प्रजां जनयन्ती सुरत्नेममयिँ शतहिमास्सपर्यात् ॥३॥
अयमग्निर्गृहपतिस्सुसैत्पुष्टिवर्धनः ।
यथा भगस्याभ्यां ददद्रयिं पुष्टिमथो प्रजाम् ॥४॥
प्रजायाँ आभ्यां प्रजापत इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ।

12b सप्तमः खण्डः ॥ Wh. ॥७॥ Bu. ॥७॥ सत्येन ता मन्दसाने(सि E.) कान्नविंश-
तिरिक्कान्नविंशतिः ॥७॥ E. W. B. I, 8, 1a भरा° Wh. Hw. इरा° B. E. W. Bu.
Hbd. Hbg. HHg. P. T.—उपस्तिरे W. Bu. Hbd. P. T. 1b गायता° E. P.—सुमता
वसत् B. E. W. P.—See Av. XIV, 2, 21. 2b वाहतो B. वहतो E.—सुबमाणाः
MSS. and H. See Introd., p. xvii. 3a रायुष्मत्पत्नी E. रायुष्मत्पत्नी B.
3b जनयन्ती E. B. T. जनयन्ती Bu. 4b ददद्रयिं B. E. W. P.—पुष्टि° E. W.
पुष्टि° B. पुष्टि° by conjecture. 5a प्रजयाँ B pr. m. Bu.

यथैनयोर्न प्रमीयाता उभयोर्जीवितोः प्रजा ॥५॥
 तेन भूतेन हविषायमा पायतां पुनः ।
 जायां यामस्मा आवाक्षुस्तौ रसेनाभि वर्धताम् ॥६॥
 अभि वर्धतां पयसाभि राष्ट्रेण वर्धताम् ।
 रय्या सहस्रपोषसेमौ स्तामनपेक्षितौ ॥७॥
 इहैव स्तं मा वि योष्टं विश्वमायुर्थ्यस्तुतम् ।
 मृषा इन्द्र स्वस्तये ॥८॥
 ध्रुवैधि पोषा मयि मह्यं त्वादाबृहस्पतिः ।
 मया पत्या प्रजावती सं जीव शरदश्शतम् ॥९॥
 त्वष्टा जायामजनयस्त्वष्टास्यै त्वां पतिम् ।
 त्वष्टा सहस्रमायूषि दीर्घमायुः कृणोतु वाम् ॥१०॥
 इमं मे वरुण ॥११॥
 तत्त्वा यामि ॥१२॥

5 b यथे° W sec. m. Bu.—प्रमीयतांमु° B.—प्रजाः B. E. W. Bu. P. T. 6 Av.
 VI, 78, 1. 7 b रया B. रेया W.—स्वाम° W. P. त्वाम° E. त्वाम° B.—
 नपेक्षितौ MSS. and H. नपक्षितौ Av. VI, 78, 2. See Introd., p. xvii. 8a वि
 योष्टं Wh. Bu. Hw. HHG. T. वि योष्टं W.=Rv. X, 85, 42; Av. XIV, 1, 22. योष्टं
 B. E. योष्टं P. मा योष्टं मा वियोष्टं Hbg. मा योष्टं मा वियोष्टं Hbd. See Whitney,
 Sanskrit Grammar, §§ 887a, 894b. 8b इन्द्र B. E. W sec. m. इन्द्र W pr. m.
 Haradatta explains इन्द्रः. Cf. Rv. VI, 57, 6, and seq Introd., p. xxix seq. 9 Cf. Av.
 XIV, 1, 52. 10 Av. VI, 78, 3. 11-15 = I, 4, 12-16.

त्वं नो अग्ने ॥ १३ ॥

स त्वं नो अग्ने ॥ १४ ॥

त्वमग्ने अयासि ॥ १५ ॥

अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

इह गावः प्र जायध्वमिहाश्वः इह पूरुषाः ।

इहो सहस्रदक्षिणो रायस्योषो नि वीदतु ॥ १ ॥

सीमेनादित्या बलिनस्सीमेन पृथिवी दृढा ।

अथो नक्षत्राणामेषामुपस्थे सोम आर्धितः ॥ २ ॥

प्रस्व स्यः प्रेयं प्रजया भुवने शोचेष्ट ॥ ३ ॥

इह प्रियं प्रजया ते समृध्यतामस्मिन्गृहे गार्हपत्याय जागृहि ।

एना पत्या तन्वं १ सँ सृजस्वाथा जीव्रीं विदथमा वंदासि ॥ ४ ॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाँ समेत पश्यत् ।

सौभाग्यमस्थे दुस्त्रायाथास्तं वि परेतन ॥ ५ ॥

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवमसि ध्रुवतं स्थितम् ।

15 अष्टमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ८ ॥ Bu. ॥ ८ ॥ शर्म चर्मैर्विंशतिः ॥ ८ ॥ E. W. B. 'I, 9,

1a अश्वा इह E. — पूरुषाः Bu. P. — See Av. XX, 127, 12, and Introd., p. xvii seq.

1b वीदति P. 2 See Rv. X, 85, 2. 3 प्रस्वः B. E. प्रस्वः W. प्रस्वः

Bu. Wh. P. T. प्रस्वः H. See Introd., p. xviii seq.—प्रेयं E. 4 See Rv. X, 85,

27. 5a समेत W. 5b परेतना Bu.—Rv. X, 85, 33. 6a ध्रुवतंस्थितं B.

त्वं नक्षत्राणां मेध्यसि स मां पाहि पृतन्यतः ॥६॥
 सप्तर्षयः प्रथमां कृत्तिकानामरुन्धतीं यद्बुवताँ ह नित्युः ।
 षट् कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयमस्माकमेधत्वष्टमी ॥७॥
 सदसस्पतिमहृतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् ।
 सुनिं मेधामयासिषम् ॥८॥
 उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपन्नन्निर्घृतिं मम ।
 पशूँश्च मममा वह् जीवंनं च दिशो दिश ॥९॥
 मा नो हिंसीज्जातवेदो गामश्च पुरुषं जगत् ।
 अर्बिभ्रदम् आ गहि श्रिया मा परि पातय ॥१०॥
 नवमः खण्डः ॥९॥

6b मेध्यसि B.P. मेध्यसि मेधी Hbg. मेधि। चसि मेधी Hbd. मेध्यसि E.T. मेध्यसि
 W. मेध्यसि Wh. Bu. मेध्यसि मेधी Hw. See I, 1, 10. 7a सप्तर्षयः W. सप्तर्षयः
 B. सप्त ऋषयः B. P. T. सप्तर्षयः Wh. Bu.—मरुन्धती W. Bu.—यद्बु B pr. m.
 W.E.Bu.P. ये ध्रु Hir. I, 22, 14. Bhār. I, 18. Baudh. I, 8.—नित्युः Bu. P. 7b षट्
 कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयम् E. षट् कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयम् W. षट् कृत्ति-
 (ति sec. m.) का मुख्ययोगं वहन्तीयम् B. Haradatta supports the reading adopted in
 our text. But it is not impossible that the original reading was षट् कृत्तिका मुख्ययोगं
 वहन्तीयम्. Baudh. I, 8 has षट् कृत्तिकानां मुख्ययोगं वहन्तीयमस्माकमेधत्वष्टमी
 त्वरन्धती. Bhār. I, 18 agrees with Hir. I, 22, 14. 8b सुनिं B. Rv. I, 18, 6. सनिं .
 W. E. Tā. X, 1, 4. 9a ममा Bu. 9b दिशो दिशा Bu. 10b पातया
 Bu.—Mantras 8-10 occur Tā. X, 1, 4 seq.—नवमः खण्डः Wh. ॥९॥ Bu. ॥९॥
 इह गाव एकात्रिंशतिः ॥९॥ W. E. B.

उदीर्ष्वातो विश्वावसो नमसेडामहे त्वा ।

अन्यामिच्छ प्रभर्ष्यै सं जायां पत्यां सुज ॥ १ ॥

उदीर्ष्वातः पतिवति ह्येष्टा विश्वावसुं नमसा गीर्भिरिष्टे ।

अन्यामिच्छ पितृषदं वित्तौ स ते भागो जनुषा तस्य विद्धि ॥ २ ॥

अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथ-
कामः प्र पद्ये यास्यां पतिंघ्नी तनूः प्रजांघ्नी पशुंघ्नी लक्ष्मिंघ्नी
जारंघ्नीमस्यै तां कृणोमि स्वाहा ॥ ३ ॥

वार्यो प्रायश्चित्ते - - - - ॥ ४ ॥

आदित्य प्रायश्चित्ते - - - - ॥ ५ ॥

प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा
नाथकामः प्र पद्ये यास्यां पतिंघ्नी तनूः प्रजांघ्नी पशुंघ्नी लक्ष्मिंघ्नी
जारंघ्नीमस्यै तां कृणोमि स्वाहा ॥ ६ ॥

I, 10, 1 b प्रभर्ष्य Wh. Hw. प्रभर्ष्य Baudh. I, 10/ प्रभर्ष्य B sec. m. W. E. Hbg. Hbd.
T. Ry. X, 85, 22. प्रभर्ष्य B pr. m. प्रभर्ष्य Bu.—सजा Bu. 2a पतिवति ह्येष्टा
B. Wh. H. T. पतिवती ह्येष्टा E. P. पतिवतीह्येष्टा W. पतिवतीः ह्येष्टा Bu.—
विश्वावसुं नमसा E pr. m. वसुन्नमसा Wh. Hw sec. m. वसुन्नमसा Bu. वसु-
नमसा E sec. m. W. B. वसुन्नमसा Hw pr. m. विश्वावसुं तां नमसा Hbd. विश्वा-
वसु तां न० Hbg. वसुन्त्वा न० HHg. The difference between न्न and न्न is very slight
in Grantha.—रिष्टे MSS. and H. See Intro., p. xix. 2b वदं वित्तौ Wh. Hw.
वदं वित्तौ E. W. Ry. X, 85, 21. वदं वित्तौ B. वदं वित्तौ Bu. Hbd. Hbg. HHg.
P. T. 3 वदंघ्नी W. T. वदंघ्नी P. 4-5 वार्यो प्रायश्चित्ते आदित्य
(आदित्य E.) प्रायश्चित्ते MSS. मध्यमयोश्च त्वं देवानामित्यनुवृत्तः H. 6 वदंघ्नी
W.—Abridged in Bu. to प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं देवानां + हा.

प्रसवधोपयामश्च काटशाणवश्च धर्णसिश्च द्रविणं च भगश्चा-
नारिणं च सिन्धुश्च समुद्रश्च सरस्वाश्च विन्ध्वश्च चाश्च ते यं द्विष्मो
यश्च नो वेष्टि तमेषां जम्भे दध्म स्वाहा ॥७॥

मधुश्च माधवश्च भुक्रश्च भुचिश्च नभश्च नभस्यश्चेषश्चोर्जश्च
सहश्च सहस्यश्च तपश्च तपस्यश्च ते यं द्विष्मो यश्च नो वेष्टि तमेषां
जम्भे दध्म स्वाहा ॥८॥

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्चाधीतं चाधीतिश्च विज्ञातं च
विज्ञानं च नामं च क्रतुश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च ते यं द्विष्मो यश्च
नो वेष्टि तमेषां जम्भे दध्म स्वाहा ॥९॥

भू स्वाहा भुव स्वाहा सुव स्वाहौ स्वाहा ॥१०॥११॥१२॥१३॥

दशमः खण्डः ॥१०॥

अपश्यं त्वा मनसा चेकितानं तपसो जातं तपसो विभूतम् ।

- 7 °श्च काटशा° E. W.—धर्णसश्च Wh.—समुद्रश्च E.—°व्यश्च W. P.—दध्म W.
P. T. दध्मः B pr. m. दध्मः B sec. m. दध्म Wh. Bu.—Cf. Maitr. S. III, 12, 12.
8 दध्मः B pr. m. दध्मः B sec. m. दध्म Wh. दध्म P. T. ते च + हा, abridged, in
Bu.—See Ts. I, 4, 14. 9 °चाकूतं चाकूतिश्च Wh. Hw.—°श्च ॥ धीतं चाधीतिश्च E.
आधीतं चाधीतिश्च omitted in Wh. See Ts. III, 4, 4, 1.—दध्म Wh. दध्म P. T.
दध्मः B. ते च + हा, abridged, in Bu. 10 भूस्वाहा E. 11 भुवस्वाहा Wh. Bu.
12-13 सुवस्वाहौ स्वाहा E. सुवस्वाही स्वाहा Wh. P. सुवस्वाहा ही स्वाहा Bu.—
दशमः खण्डः ॥ Wh. ॥१०॥ Bu. ॥ ऋदीर्घातः पञ्चदश ॥१०॥ E. ॥ ऋदीर्घातः
पञ्च ॥१५॥ W. ॥१०॥ इदीर्घातो दश ॥१०॥ B. I, 11, 1 Rv. X, 183, 1.

इह प्रजामिह रयिँ रराणः प्र जायस्व प्रजया पुषकाम ॥१॥
 अपश्यं त्वा मनसा दीधानाँ स्वायाँ तनूँ ऋत्विये नार्धमानाँम् ।
 उप मामुच्चा युवतिर्वभूयाः प्र जायस्व प्रजया पुषकामे ॥२॥
 समञ्जन्तु विश्वे देवास्समापो हृदयानि नौ ।
 सँ मातरिश्वा सं धाता समु देष्ट्रीं दिदेष्टु नौ ॥३॥
 प्रजापते तन्वँ मे जुषस्व त्वष्टदेवेभिस्सहसाम इन्द्र ।
 विश्वेदेवै रातिभिस्सँरराणः पुँसां बहूनां मातरं स्याम ॥४॥
 आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाय समनक्त्यमा ।
 अदुर्मङ्गलीः पतिलोकमा विश् शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥५॥
 तां पूषज्जिवतमा मेरयस्व यस्यां बीजं मनुष्याऽ वपन्ति ।
 या न ऊरु उशती विस्रयाति यस्यामुशन्तः प्रहरेम शेपम् ॥६॥

2 a तनूँ B. E. Wh. Bu. H. तनूँ W. तनु P. तनू. Rv. X, 183, 2. तनूत्विये T.
 See Introd., p. xix.—ऋत्विये E. W. ऋत्विये Wh. Hw.—नार्धमानां B. E. W. P, T. Rv.
 l. c. In Bu. ध and ण not distinguishable, see I, 1, 10 note. 2 b उपमामु E.—
 उभूयाः Wh. उप भूयाः अनुभूयाः Hw. उपभूयाः अनुभूयाः Hbd. 11bg. 3 b दिदेष्टु
 Wh. Bu. H. T. दिदेष्टि E. W. B. दधातु Rv. X, 85, 47. 4 a त्वष्टु E. W. P.—सह
 साम B. E. W. सहसाम H. See Introd., p. xx. 4 b वैरतिभिः W sec. m.
 वैरतिभिः B. T. वैररा° or वैररा° Wh.—बहूनां W. बहूनातां E. 5 b शं
 नी भव B. E. Rv. X, 85, 43. 6 a मेरयस्व Wh. Hw. 6 b विस्रयाति Wh. Bu.
 T. H. Hir. I, 20, 2. विस्रयाति E. B. विस्रयाति W sec. m. Rv. X, 85, 37. विस्रये P.
 विस्रयाति Av. XIV, 2, 38. विस्रयता probably W pr. in. विस्रयाति° Baudh. I, 12.
 See Introd., p. xvi.—प्रहरेम Wh. Bu. T. H. Hir. l. c. प्रहराम B. E. W. P. Rv. l. c.—
 In all the MSS. of the text except Wh., the 11th Khanda ends here: ॥ ११ ॥ Bu. ॥ ११ ॥

आ रोहो॒रुमुप॑ ब॒र्हस्व बा॒हुं परि॑ ध्वज॒स्व जा॒यौ सु॒मन॒स्यमा॑नः ।
 तस्यां॑ पु॒ष्यतं॑ मि॒थुनौ॑ स॒योनी॑ ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्ती॒ सर॑ेतसा ॥७॥
 आ॒र्द्रया॑रण्या॒ यचाम॑न्यत्पुरु॒षं पु॒रुषे॑ण श॒क्रः ।
 तदे॒ती मि॒थुनौ॑ स॒योनी॑ प्र॒जया॑मृते॒नेह ग॑च्छतम् ॥८॥
 अ॒हं गर्भ॑म॒दधामो॑र्वधी॒ष्वहं वि॒श्वेषु॑ भु॒र्वने॑ष्वन्तः ।
 अ॒हं प्र॒जा अ॒ज॒नयं॑ पि॒तृणा॑म॒हं ज॒नि॒भ्यो अ॒प॒रीषु॑ पु॒चान् ॥९॥
 पु॒चि॒श्रे॒मां कु॒मा॒रिणां॑ वि॒श्वमा॑यु॒र्थ्यश्नु॑तम् ।
 उ॒भा हि॑र॒ण्यपे॑शसा ॥१०॥
 वी॒ति॒हो॒चा कृ॒तव॑सू द॒शस्य॑न्त्वा॒मृता॑य॒ कम् ।
 श॒मू॒धो रोम॑शै॒ ह्यो दे॒वेषु॑ कृ॒णुतो॑ दु॒वः ॥११॥
 ए॒काद॑शः ख॒ण्डः ॥११॥

अप॒शं ला द्वाद॑श ॥११॥ B. . अप॒शं ला द्वाद॑श ॥११॥ E. ॥११॥ अप॒शं ला द्वाद॑श
 ॥१२॥ W. In T. also vv. 7-11 form a separate Khaṇḍa. But see Introd., p. xxxiii.
 7a See Av. XIV, 2, 39. 7b पु॒ष्यतं॑ मि॒थुनौ॑ W.—सर॑ेतसा Wh. Bu. Hw. HHg. T.
 सर॑ेतसा सर॑ेतसी Hbd. Hbg. सर॑ेतसी B. E. W. 9a गर्भ॑म॒दधामो॑ W. 9b अ॒ज॒नयं॑
 पि॒तृ W. T. अ॒ज॒नयं॑ पि॒तृ B. अ॒ज॒नय॑न्पि॒तृ E. अ॒ज॒नय॑न्पि॒तृ corrected to अ॒ज॒नय॑न्पि॒तृ
 Wh. अ॒ज॒नय॑त् पि॒तृ Bu. पि॒तृणां॑ --- अ॒ज॒नय॑न् अ॒नयामि॑ Hw. HHg. पि॒तृणां॑ ---
 अ॒ज॒नय॑न् अ॒नयामि॑ Hbd. पि॒तृणां॑ --- अ॒ज॒नयं॑ अ॒नयामि॑ Hbg. अ॒ज॒नयं॑ पु॒चि॒-
 श्मा॑ Rv. X, 183, 3.—ज॒नि॒भ्यो Wh. Bu. T. H. Rv. l. c. अ॒रि॒भ्यो B. W. अ॒रि॒भ्यो E.
 10a पु॒चि॒श्रे॒मा and अ॒श्नु॑तम् MSS. and H. See Rv. VIII, 31, 8. 11a द॒शस्य॑न्त्वा E. W.
 द॒शस्य॑न्त्वा B. द॒शस्य॑न्त्वा Wh. Bu. H. See Rv. VIII, 31, 9, and Introd., p. xx.
 11b श॒मू॒धो MSS. and H.—ह्यो W. E. Wh. Bu. H. ह्यतो॑ B. Rv. l. c.—कृ॒णुतो॑ W.
 कृ॒णुतो॑ B.—ए॒काद॑शः ख॒ण्डः Wh. ॥१२॥ Bu. ॥१२॥ आ रो॒हो॒रु नव॑ ॥१२॥ W. E. B.

विष्णुर्योनिं कल्पयतु तृष्टा रूपाणि पिंशतु ।
 आ सिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥१॥
 गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ।
 गर्भं ते अश्विनौ देवावा धत्तां पुष्करस्रजा ॥२॥
 हिरण्ययी अरणी यं निर्मेन्यतो अश्विना ।
 तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे ॥३॥
 यथेयं पृथिवी मही तिष्ठन्ती गर्भमादधे ।
 एवं त्वं गर्भमा धत्स्व दशमे मासि सूतवे ॥४॥
 यथा पृथिव्यं मिगर्भा द्यौर्यथेन्द्रेण गर्भिणी ।
 वायुर्यथा दिशं गर्भं एवं गर्भं दधातु ते ॥५॥
 विष्णो श्रेष्ठेन रूपेणास्यां नारीं गवीन्याम् ।
 पुमौसं गर्भमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥६॥
 नेजमेव परां पत सुपुत्रः पुनरा पतं ।

I, 12, 2b पुष्करस्रजौ Bu.—Mantras 1-3 = Rv. X, 184. 4a तिष्ठन्ती गर्भमादधे
 (without accents) B.—See Rv. Khila 30, 2; Av. V, 25, 2; VI, 17, 1. 4b एवमं
 Bu. एवं तं W. P. एवं तं E. Rv. l. c. 5b दधामि Bu. Hw. HHg. T. Hir. I, 25, 1.
 See Brh. Up. VI, 4, 21. 6a विष्णो W. B sec. m. Wh. Bu. T. P. विष्णो: B pr. m.
 E. Rv. Khila 30, 3. In the Grantha MSS. Visarga before a sibilant with a following
 consonant is, as a rule, dropped, hence there is no difference in writing the vocative
 विष्णो and the genitive विष्णो: in our case. Haradatta explains it as a vocative: हे
 विष्णो. See also Av. V, 25, 10-13.—गवीन्यां E. W. 6b धत्स्व P. 7a नेजमेव
 Bu.—सपुत्रः Wh. W. Hbg. T.—पता Bu.—See Rv. Khila 30, 1.

अस्यै मे पुत्रकामायै गर्भमा धेहि यः पुमान् ॥७॥
 व्यस्य योनिं प्रति रेतो गृहाण पुमान्पुत्रो धीयतां गर्भो अन्तः ।
 तं माता दश मासो विभर्तु स जायतां वीरतम स्वानाम् ॥८॥
 आ ते गर्भो योनिमेतु पुमान्बाण इवेषुधिम् ।
 आ वीरो जायतां पुत्रस्ते दशमास्यः ॥९॥

द्वादशः खण्डः ॥१२॥

करोमि ते प्राजापत्यमा गर्भो योनिमेतु ते ।
 अनूनः पूर्णो जायतामस्रोणोऽपिशाचधीतः ॥१॥
 पुमौस्ते पुत्रो नारि तं पुमाननु जायताम् ।
 तानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयन्तु नौ ॥२॥
 यानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयन्ति नः ।
 तैस्त्वं पुत्रान्विन्दस्व सरा प्रसूयेतुका भव ॥३॥

7b मे B. E. W. 8a योनिं पतिरितो गृहाण E. W. P. योनिं पतिरितो गृहाण B.
 योनिं प्रति रेतो गृहाण Wh. Bu. T. H. See Hir. I, 25, 1; Sāhkh. I, 19, 6.—गर्भे E.
 Bu. T. 8b दशमासो W. E.—विभर्ति B. E. T. P.—वीरवतः E. 9a पुमान्बाण
 इव E. W. Av. III, 23, 2. 9b वीरो MSS. वीरोऽव Av. I. c. Hir. I. c. Sāhkh.
 I. c.—द्वादशः खण्डः Wh. ॥१३॥ B. W. E. Bu. I, 13, 1a See Av. III, 23, 5a.
 1b जायताम E. जायताम W.—अोणो W. ओणो Bu.—धीतः Bu. 2a See
 Av. III, 23, 3a.—नारि तं E. नारितुं W. 2b यानि E.—जनयन्ति नः E. See Av.
 III, 23, 4a. 3a तानि E.—जनयन्ति नः, the accents by correction. जनयन्ति नौ E.
 जनयन्ति नः W. जनयन्ति नः B. जनयन्ति च Av. III, 23, 4. 3b धेनुका भव B.
 E. W. धेनुका भव Av. I. c.

कामप्रमृध्यतां मद्यमपराजितमेव मे ।
 यं कामं कामये देव तं मे वायो समर्धय ॥४॥
 अनुह्वं परिह्वं परीवादं परिष्ठापम् ।
 दुस्वप्नं दुरुदितं तद्विषञ्चो दिशाम्यहम् ॥५॥
 अनुहूतं परिहूतं शकुनैर्यदशाकुनम् ।
 मृगस्य सृतमक्षण्या तद्विषञ्चो दिशाम्यहम् ॥६॥
 आरात्ते अभिरस्वारात्परशुरस्तु ते ।
 निवाते त्वाभि वर्षतु स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु
 वनस्पते ॥७॥
 नमश्शकृत्सदे रुद्राय नमो रुद्राय शकृत्सदे ।
 गोष्ठमसि नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥८॥
 सिंगसि नसि वज्रो नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥९॥

4a कामप्रमृध्यतां Wh. T. H. कामप्रमृध्यतां B pr. m. कामः प्रमृध्यतां B sec. m.
 कामः समृध्यतां E. W. कामस्तमृध्यतां Bu. 4b यं कामं E. — समर्धया Bu.
 5a परीवादं Wh. Hw. Hbd. T. P. परिवादं B. E. W. Hbg. HHg. Av. XIX, 8, 4a.—
 परिष्ठापं Bu. H. T. P. परिष्ठापं E. B. परिष्ठापं W. परिष्ठापम् Wh. Av. I. c.
 6a अनुहूतं Bu.—परिहूतं B.—शकुनैर्यदशाकुनं B. शकुनैर्यदशाकुनं W. शकुनैर्यद-
 शाकुनं E. शकुनैर्यद° Bu. शकुनैर्यद° Wh. 6b सृतमक्षण्या E. Hbd. Hbg. HHg.
 P. (In Hw. the commentary on this verse is missing.) श्रुतमक्षण्या W. श्रुत° T.
 श्रुतमक्षण्या B. श्रुतमक्षण्या Bu. Wh. See Hir. I, 16, 17. ७ शिंगसि W. मुगसि
 B.—नसि (for नासि H?) MSS., also Hir. I, 16, 3. See Pār. III, 15, 17, and Introd.,
 p. xxvii.

उ॒न्ना॒ते॒व॒ शकु॒ने॒ साम॑ गाय॒सि ब्र॒ह्म॒पु॒त्र इ॒व॒ स॒र्व॒ने॒षु शै॑स॒सि ।
स्व॒स्ति न॑श्शकु॒ने अ॒स्तु प्र॒ति न॑स्सु॒मना॑ भ॒व ॥१०॥

चयोदशः खण्डः ॥१३॥

प्रा॒त॒र॒भिं प्रा॒त॒रि॒न्द्रं ह॒वाम॑हे प्रा॒त॒मि॒चाव॑रु॒णा प्रा॒त॒र॒श्चि॒ना ।
प्रा॒त॒र्भ॒गं पू॒षणं॑ ब्र॒ह्म॒ण॒स्पतिं॑ प्रा॒त॒स्सो॒ममु॑त रु॒द्रं हु॑वेम ॥१॥
प्रा॒त॒र्जि॒तं भ॒गमु॑यँ हु॒वेम व॒यं पु॒त्रम॑दि॒तेर्यो॑ वि॒ध॒र्ता ।
आ॒ध्रि॒च्छि॒द्यं म॒न्य॒मा॒नस्तु॑र॒श्चि॒द्रा॒जा चि॒द्यं भ॒गं भ॑क्षी॒त्याहं ॥२॥
भ॒ग॒ प्र॒थे॒त॒र्भ॒ग॒ स॒त्वर॑ाधो भ॒गे॒मां धि॒यमु॑द॒व द॑द॒न्नः ।
भ॒ग॒ प्र॒ णो॑ जन॒य गो॑भि॒रश्चै॒र्भ॒ग॒ प्र॒ नृ॒भिर्नृ॑व॒न्त॒ स्याम॑ ॥३॥
उ॒ते॒दा॒नीं भ॒ग॒व॒न्त॒ स्या॒मो॒त प्र॑पि॒त्व उ॒त म॑ध्ये अ॒ह्ना॒म् ।
उ॒तो॒दि॒ता म॑घ॒व॒न्त॒सूर्य॑स्य व॒यं दे॒वा॒नीं सु॒म॒तौ स्या॑म ॥४॥
भ॒ग॒ ए॒व भ॒ग॒वाँ अ॒स्तु दे॒वा॒स्तेन॑ व॒यं भ॒ग॒व॒न्त॒ स्याम॑ ।
तं त्वा॑ भ॒ग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑ह॒वीमि॑ स नो॒ भ॒ग॒ पु॒र॒ए॒ता भ॑वे॒ह ॥५॥

10a उ॒न्ना॒ते॒व॒ शकु॒ने॒ E. उ॒न्ना॒ते॒व॒ शकु॒ने॒ W. See Rv. II, 43, 2a. 10b शकु॒ने॒
E. W.—चयो॒द॒शः ख॒ण्डः Wh. ॥१४॥ Bu. ॥१४॥ वि॒ष्णु॒र्यो॒निं क॑रोमि॒ त्रि॒डा॒द॒श॒
डा॒द॒श ॥१४॥ E. W. B. I, 14 This Khaṇḍa corresponds to Rv. VII, 41; TBr. II,
5, 5, 1 seq.; 8, 9, 7-9. 2b आ॒द्र॒ Bu. 3a सु॒द॒व॒ B. W. Wh. T. TBr. II, 5, 5, 1; 8,
8, 9, 8. सु॒त॒व॒ Bu. सु॒द॒व॒ E. P. Rv. VII, 41, 3. 5b इ॒ज्जो॑ह॒वीमि॑ MSS. and H.,
like TBr. II, 5, 5, 2; 8, 9, 9. इ॒ह॒वी॒ति॒ P. Rv. VII, 41, 5. See A. Ludwig, Über die
Kritik des R̥gveda-Textes, Prag 1889, §§ 35 and 37.

समं धरायोषसो नमन्त दधिक्कावेव शुचये पदाय ।
 अर्वाचीनं वसुविदं भर्गं नो रथमिवाश्वा वाजिन आ वहन्तु ॥६॥
 अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीस्सदमुच्छन्तु भद्राः ।
 घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीना यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥७॥
 चतुर्दशः खण्डः ॥१४॥

इमां खनाम्योषधीं वीरुधं बलवत्तमाम् ।
 यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम् ॥१॥
 उत्तानपर्णे सुभगे सहमाने सहस्वति ।
 सपत्नीं मे परा धम पतिं मे केवलं कृधि ॥२॥
 उत्तराहमुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः ।
 अथा सपत्नी या ममाधरा सार्धराभ्यः ॥३॥
 नृहस्यै नाम गृणामि नो अस्मिन्नमते जने ।
 परामेव परावतं सपत्नीं नाशयामसि ॥४॥

6a नमन्ता Bu. 7b प्रपीना B.W.Wh. Bu. T. H. TBr. II, 8, 9, 9. प्रपीता E. P.
 Rv. VII, 41, 7.—चतुर्दशः खण्डः ॥ Wh. ॥१५॥ Bu. ॥१५॥ प्रातरपि चतुर्दश ॥१५॥
 E.W. B. I, 15 This Khaṇḍa corresponds to Rv. X, 145. 1a ०म्योषधीं B.W.Wh.
 Hw.Hbd.Hbg. HHg. T. P. ०म्योषधिं E. Bu. Rv. X, 145, 1. In the Grantha MSS., how-
 ever, especially in Bu., it is often impossible to distinguish the long i from the short i.
 2 उत्तानपर्णे E. W. — Rv. has देववृते (so also P.) for सहमाने and कृध for कृधि.
 4a नृहस्यै B. न हस्यै E. W. न हस्यै Bu. न हस्यै Wh. H. T. नृहस्यै P. Rv.—
 गृणामि W. गृह्णामि Wh. 4b Rv. has गमयामसि for नाशयामसि.

अहमस्मि सहमानाथ त्वमसि सासहिः ।

उभे सहस्वती भूत्वा सपत्नी मे सहावहै ॥५॥

उप तेऽधौ सहमानामभि त्वाधौ सहीयसा ।

मामनु प्र ते मनो वत्सं गौरिव धावतु पथा वारिव धावतु ॥६॥

पञ्चदशः खण्डः ॥१५॥

उदंसौ सूर्यो अगादुदयं मामको भगः ।

अहं तद्विबुला पतिमभ्यसाक्षि विषासहिः ॥१॥

अहं केतुरहं मूर्धा अहमुया विवाचनी ।

ममेदनु क्रतुं पतिस्सेहानाया उवाचरेत् ॥२॥

मम पुचाशश्चुहणोऽधौ मे दुहिता विराट् ।

उताहमस्मि संजया पत्युर्मे श्लोक उत्तमः ॥३॥

येनेन्द्रो हविषा कृत्यमवद्विष्युत्तमः ।

5b भूत्वा MSS. भूत्वा P. Rv. 6b धावत् (bis) T.—पञ्चदशः खण्डः Wh. ॥१६॥ W in marg. E. B. Bu. I, 16 This Khanda corresponds to Rv. X, 159. 1b तद्विबुला E. तद्विबुला Bu. W. has तद्वि(एतद्वि° pr. m.)द्विवापतिमभ्यसाक्षि विषासहिः, placing, by mistake, these words after वारिव धावतु in I, 15, 6. 2a मूर्धा अहमुया B. W., मूर्धा अहमुया E. मूर्धाहमुया Wh. Bu. P. Rv. मूर्धाऽह° T. 2b ममेदनु W. ममेतदनु Wh. ममेत् (corrected to ममेतत्) ममेव IIbd. ममेतत् (by correction) ममेव Hbg. ममेतत् Hw.—उवाचरेत् MSS. and H. for उपाचरेत् P. Rv., see Introd., p. xxi. 3b उताहमस्मि संजया पत्युर्मे श्लोक W.—पत्युः MSS. and H. for पत्यौ P. Rv. 4a कृत्यमवद्विष्यु° B. Wh. Bu. T. II. कृत्यमवद्विष्यु° W. कृत्यमवद्विष्यु° E. कृत्यमवद्विष्यु° Rv. कृत्यमवद्विष्यु° P.

अहं तदक्रि देवा असपत्ना किलाभवम् ॥४॥
 असपत्ना संपत्तिघ्नी जयन्त्यभिभूवरी ।
 आवित्ति सर्वासाँ राधो वचो अस्थेयसामिव ॥५॥
 समजैषमिमा अहँ सपत्नीरभिभूवरीः ।
 यथाहमस्य वीरस्य विराजामि धनस्य च ॥६॥ .

षोडशः खण्डः ॥१६॥ .

अक्षीभ्याँ ते नासिकाभ्याँ कर्णीभ्याँ चुबुकादधि ।
 यस्मै शीर्षरायँ मस्तिष्काज्जिह्वाया वि वृहामि ते ॥१॥
 यीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्योऽनूक्यात् ।

4 b तदक्रिदेवासपत्ना Wh. Hw. The corrupt readings of Hbd. (तद्विरिति करोति), Hbg. (तद्विरिति करोति), and HHg. (नद्विरिति) point to तदक्रि. Hbd. Hbg. HHg. also have हे देवाः. See Introd., p. xxii.—०भवं B. W. Wh. Bu. H. ०भुवं E. T. Rv. ०भुवन् P. 5a संपत्तिघ्नी MSS. and H. संपत्त्यो P. Rv.—जनस्य Bu.—०भूवरीः B pr. m. W. T. P. 5b आवित्ति सर्वासाँ (सर्वासाँ W.) राधो वचो B. W. Wh. Bu. H. P. T. आवृचमन्यासाँ वचो राधो Rv.—अस्थेय W.—In E. 5b and 6a are missing. 6a ०भिभूवरीः MSS. and H. for ०भिभूवरी, see Introd., p. xxii. 6b ०मस्य B sec. m. W.—विरस्य वीरा B.—विराजामि धनस्य च MSS. विराजामि वनस्य च Rv. P.—षोडशः खण्डः ॥ Wh. ॥१७॥ Bu. ॥१७॥ इमां खणान्युदसौ सूर्यो द्वादश द्वादश ॥१७॥ E. W. B. I, 17, 1-6 correspond to Rv. X, 163. See also Rv.-MS., fol. 10. 1a चुबुका B. E. Bu. चुबुका W. चिबुका Wh. क्लुबुका Rv. The word is not repeated by Haradatta. 1b-6b Bu. reads पृहामि for वृहामि. 2a ०भ्योऽनूक्यात् W. B. Wh. Bu. T. ०भ्यो अनूक्यात् E. Rv.

यक्ष्मं दोषाय॑ मँसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥२॥
 अन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोर्हृदयादधि॑ ।
 यक्ष्मं मतंलाभ्यां यक्रः स्नाशिभ्यो वि वृहामि ते ॥३॥
 ऊरुभ्यां ते ऽष्टीवज्रां जङ्घाभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
 यक्ष्मं श्रोणीभ्यां भासदाङ्घ्र्यंसो वि वृहामि ते ॥४॥
 मेहनाडलंकरणास्त्रोमभ्यस्ते नखेभ्यः ।
 यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिमं वि वृहामि ते ॥५॥
 अङ्गादङ्गास्त्रोच्चोलोच्चो जातं पर्वणिपर्वणि ।
 यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिमं वि वृहामि ते ॥६॥
 परां देहि शबल्यं ब्रह्मभ्यो वि भजा वसु ।
 कृत्यैषा पञ्चती भूत्वा जाया विशते पतिम् ॥७॥
 अक्षीला तनूर्भवति रुशती पापयामुया ।
 पतिर्यद्वधैर्वाससां स्वमङ्गमभिधित्सति ॥८॥

4a तेष्टीवज्रां B. Wh. Bu. P. ते अष्टी° E. W. Rv.—जङ्घाभ्यां W. B. Wh. Bu. H.
 जङ्घाभ्यां E. पाष्णीभ्यां Rv. 4b श्रोणीभ्यां B. Wh. T. H. श्रोणीभ्यां W. श्रोणिभ्यां
 E. Rv. In Bu. it may be read श्रोणि° or श्रोणी°.—भासदाङ्घ्र्यंसो E. P. भासदाङ्घ्र्य-
 ससो W. भाससाङ्घ्र्यंसो B. भासदाङ्घ्र्यंसो Bu. Wh. H. भासदाङ्घ्र्यंसो Rv.—
 In B. verse 4 precedes verse 3. 5a द्रव्यंकरं MSS. and H. द्रव्यंकरं Rv.
 5b and 6b क्षमिमं B. W. Wh. Bu. T. H. क्षमिदं E. Rv. 7a शबल्यं Wh. Bu.
 T. H. शबुल्यं B. E. शबुल्यं W. शबुल्यं Rv. X, 85, 29. 7b भूत्वा MSS. भूत्वा
 Rv. 1.c. 8a अक्षीला MSS. अक्षीरा Rv. X, 85, 30.—तनूर्भव Wh. Bu. 8b वधै
 MSS. वधै वधाः H. वधोर्वा Rv. 1.c.—धित्सति E. B. Wh. Bu. H. धित्सति W.

क्रूरमेतत्कटुकमेतदपाष्ठवद्विषवच्चैतदसवे ।
 सूर्यो यः प्रत्यक्षं विद्यात्स एतत्प्रति गृह्णीयात् ॥९॥
 आशसनं विशसनमथो अधिविचर्तनम् ।
 सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि ब्रह्मोत शंसति ॥१०॥
 सप्तदशः खण्डः ॥१७॥

अधीभ्यां ते ॥ उदसी ॥ इमां खनामि ॥ प्रातरपिम् ॥ करोमि ते ॥ विष्णुर्योगिम् ॥
 अपञ्चं त्वा ॥ उदीर्ष्वीतः ॥ इह गावः ॥ शर्म वर्म ॥ यद्वृते चित् ॥ सखिण ॥
 आ तिष्ठेमम् ॥ सोमाय ॥ सोमः प्रथमः ॥ हिरण्यवर्षाः ॥^१ प्र सु
 गमता ॥ तानि ब्रह्मोत शंसति ॥^२

॥ इति प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥^३

०धित्सति Rv. l. c. 9a ०पापु B.—०तवे Bu. Hw. 9b विद्यात्स E.—Of. Rv.
 X, 85, 34. 10a ०विचर्तनम् Wh. Bu. H. ०विचर्तनं B. W. ०विचर्तनं E. Rv. X,
 85, 35. Haradatta seems to explain ०धो अधि विचर्तनम्. 10b ब्रह्मोत शंसति B.
 E. Wh. H. ब्रह्मोत शं W. ब्रह्मोद शं Bu. ब्रह्मा तु शुचति Rv. l. c.—सप्तदशः
 खण्डः Wh. ॥ १८ ॥ अधीभ्यां ते विंशतिः ॥ १८ ॥ E. W. B. ॥ १८ ॥ अधी यीषा आन्ते
 ऊह मेहनादंगादंगात्परा देहि सप्त ॥ Bu. T. ^१ So according to Wh., except that इह
 गावः is left out. In E. this list of Khaṇḍa beginnings is omitted. B. W. Bu. have
 अधीभ्यां ते नासिकाभ्यां ॥ उदसी सूर्यो अगात् (सूर्योगात् Bu.) ॥ इमां खनाम्योर्वधीं
 (०खनाभ्योर्व W. ०खनाभ्योर्व B pr. m. ०खनाम्योर्व B sec. m.) ॥ प्रातरपिम् ॥ करोमि
 ते प्राजापत्यं ॥ विष्णुर्योगिं कल्पयतु ॥ आ रीहोर्व (रीहोर्व Bu.) ॥ अपञ्चं त्वा मर्नसा
 धेकिताम् (W. has only अपञ्चं त्वा) ॥ उदीर्ष्वीतो विश्वावसो ॥ इह गावः प्र जायध्वं ॥
 शर्म वर्मेदमा हर ॥ ता मंदसाना मनुषो हुरोणे (Bu. has य अन्ते चिदभिस्त्रिषः instead
 of it) ॥ सखिनोत्तमिता भूमिः ॥ आ तिष्ठेममरमानं ॥ सोमाय अग्निषिदे स्वाहा ॥ सोमः
 प्रश्नो विषिदे (Bu. adds गन्धर्वः) ॥ हिरण्यवर्षाः शुचयः पावकाः ॥ ^२ प्र सु गमता

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ओं ॥

• उष्णेन वायवुदकेनेत्यदितिः केशान्वपत् ॥१॥

आप उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ।

ज्योक् सूर्ये दृशे ॥२॥

येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।

तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्यायुष्माञ्जरदृष्टिर्यथासद्यमसौ ॥३॥

येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिन्द्रस्य चायुषेऽवपत् ।

तेनास्यायुषे वप सौष्टोक्थाय स्वस्तये ॥४॥

धियसानस्य सचिणि W. प्र सु गमताः धियसानस्य सचिणि ॥ २ ॥ हरिः ओं ॥ B. प्र सु गमन्ता धियसानस्य सचिणि । प्र सु गमन्ता सोमस्तस्मिन् शर्म वर्मेदमुदीर्घायुत्वा-
रोद्धवं विष्णुर्धौनिं प्रातरग्निमिमां खनामधिभ्यामेकादशा ॥ प्र सु गमन्ता तानि प्रक्षीत
शंसति ॥ Bu. ³ इति मंचप्रश्ने प्रथमप्रश्नः समाप्तः B. इति श्रीमंचप्रश्ने काण्डे प्रथमः
प्रश्नः ॥ १ ॥ W. इति प्रथमपाठा समाप्तः ॥ E. Deest in Bu. Wh. As to T. see
Introḍ., p. xiii.

II, 1, 1 See Av. VI, 68, 1; Pār. II, 1, 6; Áśv. I, 17, 6 seq.; MBr. I, 6, 1. 2a उदंतु
B.—See Ts. I, 2, 1, 1; Av. VI, 68, 2; Śākh. I, 28, 9; Pār. II, 1, 9; Áśv. I, 17, 7; MBr.
I, 6, 2. 2b See Rg. I, 23, 21. 3b ईदयमसौ E.—See TBr. II, 7, 17, 2; Av.
VI, 68, 3; VIII, 5, 21b; Áśv. I, 17, 10. 4a चायुषेवपत् B.—Cf. MBr. I, 6, 7;
Áśv. I, 17, 12.

येन भूयश्चरान्ययं ज्योक् पश्याति सूर्यम् ।
 तेनास्यायुषे वप सौष्टोक्त्याय स्वस्तये ॥५॥
 येन पूषा बृहस्पतेरमेरिन्द्रस्य चायुषेऽवपत् ।
 तेन ते वपाम्यसावायुषा वर्चसा यथा ज्योक् सुमना असाः ॥६॥
 यक्षुरेण मर्चयता सुपेशसा वप्रा वपसि केशान् ।
 शुन्धि शिरो मास्यायुः प्र मोषीः ॥७॥
 उप्त्वाय केशान्वरुणस्य राज्ञो बृहस्पतिस्सविता सोमो अग्निः ।
 तेभ्यो निधानं बहुधान्विन्दन्नन्तरा द्यावापृथिवी अपस्सुवः ॥८॥

प्रथमः खण्डः ॥९॥

आयुर्दे देव जरसं गृणानो घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्ने ।
 घृतं पिबन्नमृतं चारु गर्थं पितेव पुचं जरसे नयेम स्वाहा ॥९॥
 आ तिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरो भव ।
 अभि तिष्ठ पृतन्यतस्सहस्व पृतनायतः ॥१०॥

5 See Āśv. I, 17, 13. 6a °ख चायुषेवपत् B. °ख चायुषेवपत् E. 6b °म्यसावा°
 E.—वर्चसा यथा B. 7a सुपेशसा B. 7b शुन्धि शिरो B. T. शुन्धि शितो E.
 शुन्धि शि° Wh. HHg. शुन्धि शि° Bu. शुन्धि (शुचं कुच) Hw. शुन्धि (शुचं कुच) Hbd.
 Hbg. See Āśv. I, 27, 16; R̥ār. II, 1, 19; Av. VIII, 2, 17. 8b °न्यविन्दन्° E.—सुवः B.
 E. Wh. T. सुवाः Bu. स्वः H.—प्रथमः खण्डः Wh. ॥९॥ Bu. ॥९॥ उप्त्वाय पचदश ॥९॥
 E. B. II, 2, 1b स्वाहा deest in Bu. Wh. T.—Of. Av. II, 13, 1; TBr. I, 2, 1, 11;
 Sākh. I, 25, 6. 2a मवा Bu. See I, 5, 1. °

रेवतीस्त्वा व्यहृण्वृत्तिकाश्चाकृतस्त्वा ।
 धियोऽवयन्व मा अवृजन्तसहस्रमन्ता अभितो अथच्छन् ॥३॥
 देवीर्देवायं परिधी संविचे महत्तदासामभवन्महित्वनम् ॥४॥
 या अकृन्तव्यन्या अतन्वत याश्च देवीरन्तान्भितोऽददन्त ।
 तास्त्वा देवीर्जरसे सं व्ययन्वार्थुष्मानिदं परि धत्स्व वासः ॥५॥
 परि धत्त धत्त वाससैनं शतायुषं कृणुत दीर्घमायुः ।
 बृहस्पतिः प्रायच्छद्वांस एतत्सोमाय राज्ञे परि धातवा उ ॥६॥
 जरां गच्छासि परि धत्स्व वासो भवा कृष्टीनामभिशस्तिपावा ।
 शतं च जीव शरदस्सुवर्चो रायश्च पोषमुप सं व्ययस्व ॥७॥
 परीदं वासो अधि धा स्वस्तयेऽभूरापीनामभिशस्तिपावा ।
 शतं च जीव शरदः पुरुचीर्वसूनि चार्यो वि भजासि जीवन् ॥८॥
 इयं दुर्हक्तात्परिबाधमाना शर्म वरूयं पुनती न आगात् ।
 प्राणापानाभ्यां बलमाभरन्ती प्रिया देवानां सुभगा मेखलेयम् ॥९॥

3a व्यहृण्वृत्तिका E. Bu. Wh. Hbg. P. T. व्यहृण्वृत्तिका B. HHg. व्यहृण्वृत्तिका and व्यहृण्वृत्तिका Hw.
 व्यहृण्वृत्तिका Hbd. See Introd., p. xxii seq.—०काश्चाकृतस्त्वा E. B. Bu. Wh. P. अकृतान्
 Hw. HHg. अकृतान् T. Hbd. अकृतान् Hbg. 3b अवृजन्तसहस्रमन्ता E. अवृजन्तसहस्रमन्ता B.
 आवृजन्तसहस्रमन्ता Bu. अवृजन्तसहस्रमन्ता Wh. आवृजन्तसहस्रमन्ता Hw. स्वा आवृजन्तसहस्रमन्ता Hbd. स्वा अवृजन्तसहस्रमन्ता
 Hbg. HHg. 5a अकृतान् E.—भितोऽददन्त Av. XIV, 1, 45. भितोऽददन्त E. B.
 भितोऽददन्ता Bu. Cf. MBr. I, 1, 5; Pār. I, 4, 13; Hir. I, 4, 2. 6-8 See Av. II,
 13, 2-3; XIX, 24, 4-6; MBr. I, 1, 6. 619 धातवा उ E. B. Hir. I, 4, 2. 7a भवतु
 Bu.—See Hir. I, 4, 2. 8a See Introd., p. xxiii. 8b चोच्चो E. See Hir. I, 4, 3.
 9 Cf. MBr. I, 6, 27; Pār. II, 2, 8; Śākh. II, 2, 1; Hir. I, 4, 4.

चतुस्य गोप्त्री तपसः परस्मी घृती रक्षस्सहमाना अरातीः ।
 सा नस्समन्तमनु परीहि भद्रया भर्तारस्ते मेखले मा रिषाम ॥१०॥
 मिचस्य चक्षुर्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरे समिद्धम् ।
 अनाह्नस्य वसनं जरिष्णु परीदं वाज्यजिनं दधेऽहम् ॥११॥
 द्वितीयः खण्डः ॥२॥

आगन्वा समगन्महि प्र सु मृत्युं युयोतन ।
 अरिष्टास्सं चरेमहि स्वस्ति चरतादिह स्वस्त्या गृहेभ्यः ॥१॥
 समुद्रादूर्भिर्मधुमाँ उदारदुपाँणुना सममृतत्वमश्याम् ।
 इमे नु ते रश्मयस्सूर्यस्य येभिस्सपित्वं पितरो न आयेन् ॥२॥
 अग्निष्टे हस्तमयभीत्सोमस्ते हस्तमयभीत्सविता ते हस्तमयभी-
 त्सरस्वती ते हस्तमयभीत्पूषा ते हस्तमयभीर्दर्यमा ते हस्तमय-
 भीर्दशस्ते हस्तमयभीर्ङ्गस्ते हस्तमयभीर्निमिषस्ते हस्तमयभीर्निच-
 स्वमसि धर्मेणाग्निराचार्यस्तव ॥३-१२॥

10a परस्मी Wh. II. P. T. परस्मी B. E. Bu. MBr. I, 6, 28. 10b परीहि E. 11a For
 बलीयस्तेजो यशस्वि (B. E.) one expects बलीयस्तेजोयशस्वि. — समिद्धं MSS. and H.
 समुद्धं Sāhkh. II, 1, 30. See Hir. I, 4, 6, and Introd., p. xxiii. 11b वाज्यजिनं B.
 II, 3, 1a गन्महि प्र सुमृत्युं E. — युयोतना Bu. — See MBr. I, 6, 14; Hir. I, 5, 1. 2a See
 Rv. IV, 58, 1a; TĀ. X, 10, 2. 2b See Rv. I, 109, 7b, and Introd., p. xxx. 3-12 These
 are, according to the commentaries on Āp. 10, 12, ten Mantras, and 13-23 are eleven
 Mantras. So also T. Hg. HHg. have हस्तयहणमन्त्राः and परिदानमन्त्राः, but Hbd.
 हस्तयहणमन्त्रः and परिदानमन्त्रः, while Hbg. gives हस्तयहणमन्त्रः and परिदानमन्त्राः.

अ॒ग्नये॑ त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सौ^{१३} सो॒माय॑ त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सौ^{१४} स॒वि॒त्रे
त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सौ^{१५} सर॑स्वत्ये॒ त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सौ^{१६} म॒ृत्य॒वे त्वा॒ परि॒
द॒दाम्य॑सौ^{१७} य॒माय॑ त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सौ^{१८} ग॒दाय॑ त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑-
सा॒व॒न्त॒काय॑ त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सा॒व॒ज्ञ॒स्त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सा॒वोष॑धी-
भ्य॒स्त्वा॒ परि॒ द॒दाम्य॑सौ^{१९} पृ॒थि॒व्यै त्वा॒ स॒वै॒श्व॒ान॒रायै॑ परि॒ द॒दा-
म्य॑सौ ॥ १३-२३ ॥ .

दे॒व॒स्य॑ त्वा॒ स॒वि॒तुः प्र॑स॒व उ॒प न॑येऽसौ ॥ २४ ॥

सु॒प्र॒जाः प्र॑जया॒ भूया॑स्सु॒वीरो॑ वी॒रै॒स्सु॒वर्चा॑ व॒र्च॑सा सु॒पोषः॑
पी॒थैः ॥ २५ ॥

ब्र॒ह्म॒च॒र्य॒मागा॑मु॒प मा॒ न॑यस्व दे॒वेन॑ स॒वि॒त्रा प्र॑सूतः ॥ २६ ॥

को॒ नामा॑सि ॥ २७ ॥ अ॒सौ नामा॑स्मि ॥ २८ ॥ कस्य॑ ब्र॒ह्म॒च॒र्यै-
स्य॑सौ ॥ २९ ॥ प्रा॒णस्य॑ ब्र॒ह्म॒च॒र्यैस्मि ॥ ३० ॥

The MSS. of the text read अ॒ग्नि॒ष्टे to ०॒स्त॒व without a break, and again अ॒ग्नये॑ त्वा to ०॒न॒रायै॑ परि॒ द॒दाम्य॑सौ without a break. 3-11 अ॒ग्न॒हीत् Bu. 8-9 ०॒ग॒मीर्द॒क्ष॒सो B. 12 क॒र्म॒णा० Bu.—०॒चा॒र्य॒स्त॒वा E. ०॒चा॒र्य॒स्त॒व B.—See MBr. I, 6, 15; Hir. I, 5, 9 seq.; Śākh. II, 3, 1. 23 स॒वै॒श्व॒ान॒रायै॑ E. B.—द॒दाम्य॑सौ E.—See Hir. I, 6, 5; Śākh. II, 3, 1; MBr. I, 6, 23 seq.; Kauś. 56, 13. 24 न॒ये॒सौ B. न॒ये॒सौ E. See Introd., p. xxiii. —Of. Hir. I, 5, 8; Āśv. I, 24, 15; Śākh. II, 2, 12; MBr. I, 6, 18; TĀ. III, 10, 1. 25 भू॒या॒सँ E. Hir. I, 5, 13. 26 ब्र॒ह्म॒च॒र्य॒ E.—०॒मा॒गा॒म॒ H. ०॒मा॒ गा॒म॒ ?—न॒य॒स्ता Bu.—See Hir. I, 5, 2; MBr. I, 6, 16; Kauś. 55, 9. 27 को॒ नामा॑ E.—See Hir. I, 5, 4 seq.; MBr. I, 6, 17; Kauś. 55, 10. 29 ब्र॒ह्म॒च॒र्य॒सौ E. 30 See Hir. I, 6, 3; Āśv. I, 20, 8.

असावेष ते देव सूर्य ब्रह्मचारी तं गोपाय स मा मृतैष ते
सूर्य पुत्रस्स दीर्घायुस्स मा मृत । याँ स्वस्तिमग्निर्वायुस्सूर्य-
श्चन्द्रमा आपोऽनु संचरन्ति ताँ स्वस्तिमनु सं चरासौ ॥३१॥

अर्धनामध्वपते श्रेष्ठस्यार्धनः पारमशीय ॥३२॥

तृतीयः खण्डः ॥३॥

योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे ।

सखाय इन्द्रमृतये ॥१॥

इममम आयुषे वर्चसे कृधि प्रियैरेतो वरुण सोम राजन् ।

मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वेदेवा जरदृष्टिर्यथासत् ॥२॥

शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यचा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ।

पुत्रासो यच पितरो भवन्ति मा नो मृधा रीरिषतायुर्गन्तोः ॥३॥

अमिष्ट आयुः प्रतरां दधात्वमिष्टे पुष्टिं प्रतरां कृणोतु ।

इन्द्रो मरुत्रिर्चतुधा कृणोत्वादित्यैस्ते वसुभिरा दधातु ॥४॥

31 स मा मृत । याँ Wh. Bu. समामृतयोँ E. समामृतायोँ B.—See Hir. I, 6, 3;
Āśv. I, 20, 7; Śākh. II, 18, 3. 32 Mantras 26–32 in B. and 27–32 in E. are given

without any break, as regards accentuation and Sandhi. Bu. and Wh. mark only the
end of 31a and of 31 by bars.—श्रीया Bu.—तृतीयः खण्डः Wh. ॥३॥ Bu. ॥३॥

आगंचा दश ॥३॥ B. ॥११ अगंचा दश ॥३॥ E. II, 4, 1 and 2 Only Wh. gives
the two Mantras in full, the other MSSs give the Pratikas, viz. योगेयोगे तवस्तरमि-
ममम आयुषे वर्चसे हृषीतिदि ॥ See I, 6, 3 (Rv. I, 30, 7), and Ts. II, 3, 10, 3; TBr.

II, 7, 7, 5.

3 Rv. I, 89, 9.

4 See Hir. I, 7, 11.

मेधां म॒ह्यम॒ङ्गिर॒सो मे॒धो स॒प्त॒र्षयो ददुः ।

मे॒धां म॒ह्यं प्र॒जाप॑तिर्मे॒धाम॒ग्निर्दे॑दातु मे ॥५॥

अ॒प्सर॑सु च॒ या मे॒धा गन्ध॑र्वेषु च॒ यद्य॑शः ।

दै॒वी या॒ मानु॑षी मे॒धा सा मा॒मा वि॑शतादिह ॥६॥

इ॒मं मे व॒रुण॑ ॥७॥ त॒त्त्वां या॑मि ॥८॥ त्वं नो॑ अ॒ग्ने ॥९॥ स

त्वं नो॑ अ॒ग्ने ॥१०॥ त्वमे॑ अ॒यासि॑ ॥११॥

रा॒ष्ट्रभृ॑द॒स्याचा॒र्यास॑न्दी मा त्वद्योषम् ॥१२॥

तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्य॒मित्येषा॑ ॥१३॥

5a स॒प्त ऋ॒षयो B. T.—See Rv. Khila 29, 1. 6a अ॒प्सर॑सु चा Bu. Wh. 6b मा॒-
नु॒षी E.—मा॒मा E.—See Rv. Khila 29, 3; TĀ. X, 41; Hir. I, 8, 4. 7-11 See I,
4, 12-16. 12 रा॒ष्ट्रभृ॑द॒ E. रा॒ष्ट्रभृ॑त॒ B pr. m. रा॒ष्ट्रभृ॑द॒ B sec. m.—See Hir.
I, 6, 9; 12, 17. 13 All the MSS. give only the Pratika of the Sāvitrī (Rv. III, 62,
10; Ts. I, 5, 6, 4). According to Āp. 11, 9-12 (see Haradatta on 11, 12, and cf. Hir. I,
6, 11) it has to be recited as follows:

ओ॑ मू॒खत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यम् । or, तत्सं॑ . . . म॒ह्यो भूः ।

ओ॑ सु॒वर्ध॑र्गो दे॒वस्य॑ धीमहि । or, भर्गो॑ . . . म॒ह्यो सु॒वः ।

ओ॑ सु॒वर्ध॑यो॒ यो नः॑ प्र॒चोद॑यात् । or, धियो॑ . . . म॒ह्यो सु॒वः ।

ओ॑ मू॒खत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि । or, तत्सं॑ . . . म॒ह्यो भूः ।

ओ॑ सु॒वर्ध॑यो॒ यो नः॑ प्र॒चोद॑यात् । or, धियो॑ . . . म॒ह्यो सु॒वः ।

ओ॑ सु॒वत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि । धियो॑ यो नः॑ प्र॒चोद॑यात् ॥

or, तत्सं॑ . . . म॒ह्यो सु॒वः ॥

अवृधमसौ सौम्य प्राण स्वं मे गोपाय ॥ १४ ॥

ब्रह्मण आणी स्थः ॥ १५ ॥

तुरीयः खण्डः ॥ ४ ॥

सुश्रवस्सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वं सुश्रवस्सुश्रवा अस्येवमहं
सुश्रवस्सुश्रवा भूयासं यथा त्वं सुश्रवो देवानां निधिगोपो
ऽस्येवमहं ब्राह्मणानां ब्रह्मणो निधिगोपो भूयासम् ॥ १ ॥

स्मृतं च मेऽस्मृतं च मे तन्म उभयं व्रतं निन्दा च मेऽनिन्दा
च मे तन्म उभयं व्रतं^१ अज्ञा च मेऽअज्ञा च मे तन्म उभयं व्रतं^२
विद्या च मेऽविद्या च मे तन्म उभयं व्रतं^३ श्रुतं च मेऽश्रुतं च
मे तन्म उभयं व्रतं^४ सत्यं च मेऽनृतं च मे तन्म उभयं व्रतं^५ तपश्च
मेऽतपश्च मे तन्म उभयं व्रतं^६ व्रतं च मेऽव्रतं च मे तन्म उभयं

१४ सौम्य प्राणस्वं E. सौम्यः प्राणः स्वं B. सौम्य प्राणस्वं Wh. सौम्य प्राणस्वं Bu.

As to Visarga before s, see above note on I, 12, 6a. The text of II. is corrupt; but he seems to explain सौम्य as a vocative, and प्राणः as a nominative.

१५ तुरीयः

खण्डः Wh. ॥ ४ ॥ Bu. योगेयोगे चर्चोदश ॥ ४ ॥ E. B. II, 5, 1 सुश्रवः सुश्रवसं

E.—सुश्रवः सुश्रवा E. सुश्रवः सुश्रवा B.—सुश्रवः सुश्रवा भू E. सुश्रवः सुश्रवो भू

B.—सुश्रवो देवानां E. सुश्रवः सुश्रवो देवानां B.—गोपोस्ते B. E.—See MBr. I,

6, 31; Āśv. I, 22, 21; Pār. II, 4, 2; Kauś. 56, 3. 2 B. inserts श्रुतं निन्दा (निन्दाः

pr. m.) अज्ञा विद्या (विद्याः pr. m.) श्रुतं सत्यं तपो व्रतं at the beginning of this Mantra.

See Āśv. III, 9, 1 with Nārāyaṇa's commentary. 2-9 उभयं व्रतं B sec. m. उभयव्रतं

B pr. m. उभयव्रतं E. उभयं व्रतं Wh. उभयव्रतं Bu. 8 तपश्च E. तपश्च to व्रतं

deest in Wh.

व्रतं^९ यद्वासाणानां ब्रह्मणि व्रतम् । यदग्नेस्सेन्द्रस्य सप्रजापतिकस्य
सदेवस्य सदेवराजस्य समनुषस्य समनुषराजस्य सर्पितृकस्य
सर्पितृराजस्य सगन्धर्वाप्सरस्कस्य । यन्म आत्मन आत्मनि व्रतं
तेनाहँ सर्वव्रतो भूयासम् ॥ १० ॥

उदायुषा स्वयुषोदोषधीनाँ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्था-
ममुताँ अनु ॥ ११ ॥

तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ १२ ॥

पश्येम शरदश्शतं^{१३} जीवेम शरदश्शतं^{१३} नन्दाम शरदश्शतं^{१४}
मीदाम शरदश्शतं^{१५} भवाम शरदश्शतं^{१६} शृण्वाम शरदश्शतं^{१७} प्र
ब्रवाम शरदश्शतमजीता स्याम शरदश्शतं^{१८} ज्योक्त्वा सूर्ये दृशे ॥ २१ ॥
यस्मिन्भूतं च भयं च सर्वे लोकास्समाहिताः ।

तेन गृह्णामि त्वामहं मह्यं गृह्णामि त्वामहं प्रजापतिना त्वा
मह्यं गृह्णाम्यसौ ॥ २२ ॥

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

परि त्वामे परि मृजाम्यायुषः च धनेन च । सुप्रजाः प्रजया

१० सदेवराजस्य E. — °प्सरस्कां E.

११ See Ts. I, 2, 8, 1; Hir. I, 7, 10.

१२-२१ Tā. IV, 42, 5 (32); cf. Rg. VII, 66, 16; Hir. I, 7, 10. See Introd., p. xxiv. २२ b

गृह्णाम्यसौ B.—पञ्चमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ५ ॥ Bu. ॥ ५ ॥ सुप्रवसः सुप्रवसमष्टौ ॥ ५ ॥ B.

॥ ८ ॥ सुप्रवः सुप्रवा चष्टौ ॥ ५ ॥ E.

भूयासँ सुवीरो वीरैस्सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैस्सुगृहो गृहैस्सु-
पतिः पत्या सुमेधा मेधया सुब्रह्मा ब्रह्मचारिभिः ॥१॥

अमये समिधमाहर्षि बृहते जातवेदसे यथा त्वमग्ने समिधा
समिध्यस एवं मामायुषा वर्चसा सत्या मेधया प्रजया पशुभिर्ब्र-
ह्मवर्चसेना ज्ञाद्येन समेधय स्वाहा ॥२॥

एधोऽस्येधिषीमहि स्वाहा ॥३॥

समिदसि समेधिषीमहि स्वाहा ॥४॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि स्वाहा ॥५॥

अपो अद्यान्वचारिषँ रसेन समसृक्ष्महि ।

पयस्वाँ अम आगमं तं मा सँ सृज वर्चसा स्वाहा ॥६॥

सं मामे वर्चसा सृज प्रजया च धनेन च स्वाहा ॥७॥

विद्युन्मे अस्य देवा इन्द्रो विद्यात्सह ऋषिभि स्वाहा ॥८॥

अमये बृहते नाकाय स्वाहा ॥९॥

द्यावापृथिवीभ्याँ स्वाहा ॥१०॥

II, 6, 1b सुब्रह्मा प्र० E.

2 °माहारिषं Bu. Wh. Hw.

°माहर्षे Hbg.—समिध्य

E. — See Av. XIX, 64, 1 seq.; Hir. I, 7, 2; MBr. I, 6, 32; Pār. II, 4, 3; Sāṅkh. II, 10, 4. 3-5 See Ts. I, 4, 45, 3; TBr. II, 6, 6, 4 seq.; Sāṅkh. II, 10, 4. 6a अपो

अद्यान्व° Wh. Bu. P. अपो अद्य अप इति कर्मनाम etc. H. अपो अद्या अन्व° T.

अपो अन्व° Ts. I, 4, 45, 3; 46, 2; TBr. II, 6, 6, 5. आपो अद्यान्व° B. E. Rv. I, 23, 23;

X, 9, 9. 6b द्यावा Bn. 7 See Rv. I, 23, 24a. 8 विद्युन्मे MSS. and H. विद्युन्मे

Rv. I, 23, 24b. See Introd., p. xxiv.—विद्यात्सहर्षिभिः E. T. °सहर्षिभि Bu. Wh.

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑ वर्ध॒स्व॒ चा॒ ष्या॑यस्व च तया॒हं वर्ध॑-
मानो भूयासमा॒ष्याय॑मानश्च॒ स्वाहा॑ ॥११॥ .

यो मा॒ग्ने भा॒गि॒नै॒ सन्त॑मयाभा॒गं चि॒की॒र्षेति॑ ।

अ॒भा॒गम॑ग्ने तं कुरु॒ माम॑ग्ने भा॒गि॒नै॒ कुरु॑ स्वाहा॑ ॥१२॥

स॒मि॒धमा॑धा॒ष्याग्ने॑ सर्व॒व्रतो॑ भूयास॑ स्वाहा॑ ॥१३॥

ब्र॒ह्म॒चा॒र्यस्य॑पोऽशान् कर्म॑ कुरु॒ मा सु॑षु॒ष्याः ।

भि॒क्षा॒च॒र्ये॑ च॒रा॒चा॒र्याधी॑नो भ॒व ॥१४॥

यस्य॑ ते प्रथमवा॒स्यै॑ ह॒राम॑स्तं त्वा वि॒श्वे॑ अव॒न्तु दे॒वाः ।

तं त्वा॒ भ्रा॒तर॑स्सुवृ॒धो॒ वर्ध॑मान॒मनु॑ जायन्तां ब॒हव॑स्सुजा॒तम् ॥१५॥

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

11 स॒मि॒त्तया॑ E. सम॒त्तया॑ Bu.—See Hir. I, 8, 4. 12 भा॒गि॒नै॒ संत॑म० E.—
चि॒की॒र्षेति॑ । Wh. चि॒की॒र्षेति॑ Wh. ०॒र्षत्य॑भा० B. Bu. T. 13 स॒मि॒ध० E.—
At the end of this Mantra B. and Wh. insert: भूः (भू B pr. m. Wh.) स्वाहा॑ सु॒वः (सुव
Wh.) स्वाहा॑ सु॒वः (सुव Wh.) स्वाहे॑ (०हा श्री Wh.) स्वाहा॑ ॥ Haradatta does not
mention the Vyāhrtis (given also in P.) here. But in his commentary on Āp. 11, 22, he
says: व्याहृतिभिरप्यने चतस्रः समिध आदधाति । तत्रायश्चित्तले न द्रष्टव्यम् । कस्या-
नारदर्शनाच्च । यस्मै अथ इत्यादिभिरप्यख्यानं च ॥ 14a ०॒र्थस्य॑पोऽशान् E.—सु॒षु॒ष्याः
B. E. 14b भि॒क्षा॒च॒र्ये॑ E.—See Pār. II, 3, 2; Sākh. II, 4, 5; Hir. I, 5, 10; Āśv.
I, 22, 2; MBr. I, 6, 25 seq.; Kaus. 56, 12. 15a प्रथ॑मवा॒स्यै॑ E. 15b भ्रा॒तरै॑
B pr. m.—सु॒वृ॒धो॒ B.—जाय॑तां B.—See Av. II, 13, 5; Hir. I, 7, 17.—षष्ठः खण्डः Wh.
॥ ६ ॥ Bu. ॥२१॥ परि॑ त्वाप॒ एक॑विंशतिः ॥ ६ ॥ E. ॥ ६ ॥ परि॑ त्वाप॒ एका॑विंशतिः ॥ B.

इ॒मं स्तोम॑म॒र्हते जा॒तवे॑दसे॒ रथ॑मि॒व सं म॑हेमा मनी॒षया॑ ।
 भ॒द्रा हि नः॑ प्र॒मत्ति॑रस्य॒ सँस॑द्यमे॒ सख्ये॑ मा रिषामा व॒यं तव॑ ॥१॥
 आ॒युषं॑ ज॒मद॑मेः क॒श्यप॑स्य आ॒युषम् ।
 यहे॒वानाँ॑ आ॒युषं॑ तन्मे॒ अस्तु॑ आ॒युषम् ॥२॥
 शि॒वो नामा॑सि॒ स्वधि॑तिस्ते पि॒ता नम॑स्ते॒ अस्तु॑ मा मा
 हिँसीः ॥३॥

उ॒ष्णेन॑ वा॒यवु॑दु॒केने॒त्येषः॑ ॥४-११॥

इ॒दम॑ह॒ममु॒षामु॒षाय॑णस्य॒ पाप्मान॑मप॒ गूहा॒म्युत्त॑रोऽसौ वि॒ष॒मः ॥१२॥

आपो॑ हि॒ द्वा म॑यो॒भुव॑स्ता न॒ ऊर्जे॑ द॒धात॑न ।
 म॒हे र॒णाय॑ चक्ष॒से ॥१३॥
 यो व॑श्शि॒वत॑मो॒ रस॑स्तस्य॒ भाज॑यते॒ह नः॑ ।
 उ॒श्ती॒रि॒व मा॒तरः॑ ॥१४॥
 तस्मा॑ अ॒रं ग॑माम॒ वो यस्य॑ क्ष॒याय॑ जि॒न्वथ॑ ।
 आपो॑ ज॒नय॑था च नः ॥१५॥

II, 7, 1 b सख्ये E.—Rv. I, 94, 1. १ वि॒यायुषं॑ B. P. T. आ॒युषं (the last time only) E.—See Hir. I, 9, 6; MBr. I, 6, 8; Vs. III, 62 (Pār. I, 16, 7; II, 1, 15); Av. V, 28, 7 a. 3 Cf. Vs. III, 63; Hir. I, 9, 10; Sāṅkh. I, 28, 14. 4-11 वा॒यवु॑दु॒ B.—इत्येषः viz. वा॒युवाकः, i.e. the whole of II, 1 is to be repeated here. See SudarśanĀrya on Āp. 12, 3. 12 व॒यमप॑ Bu. T. व॒यमव॑ Hir. I, 9, 18. 13-15 The MSS. of the text have only आपो॑ हि॒ द्वा म॑यो॒भुव॑ रति॒ ति॒वः, but H. explains the three verses.

हिरण्यवर्णांश्शुचयः पावका इति तिस्रः ॥ १६-१८ ॥

अन्नाद्याय ब्रूहध्वं दीर्घायुरहमन्नादो भूयासम् ।

सोमो राजायमार्गमात्स मे मुखं प्र वेक्ष्यति भगेन सह वर्चसा ॥ १९ ॥

सोमस्य तनूरसि तनुर्वं मे पाहि स्वा मा तनूरा विश ॥ २० ॥

नमो यहाय चाभियहाय च नमश्शाकजज्ञभाभ्यां नमस्ताभ्यो

देवताभ्यो या अभियाहिणीः ॥ २१-२३ ॥

अप्सरस्तु यो गन्धो गन्धर्वेषु च यद्यशः ।

दैवो यो मानुषो गन्धस्स मा गन्धस्सुरभिर्जुषताम् ॥ २४ ॥

इयमोषधे चार्यमाणा सहमाना सहस्वती ।

सा मा हिरण्यवर्चसं ब्रह्मवर्चसिनं मा करोतु ॥ २५ ॥

अपाशोऽस्युरो मे मा सँ शरीः ।

शिवो मोषं तिष्ठस्व दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ।

शतं शरद्वा आयुषे वर्चसे जीवाति पुण्याय ॥ २६ ॥

See Rv. X, 9, 1-3; Ts. IV, 1, 5, 1; V, 6, 1, 4; VII, 4, 19, 4; TĀ. IV, 42, 4; X, 1,

11 seq.; Hir. I, 10, 2; 21, 5; II, 18, 9. 16-18=I, 2, 1-3. 19a *र्षाय ब्रूहध्वं

B.—दीर्घायुरं E. 19b *गमात्स B pr. m.—मुखं Bu.—वेक्षसि B. T.—See Hir.

I, 10, 1; Pār. II, 6, 17. 20 तनूमा B.—सा T.—विश Bu.—See Hir. I, 10, 5.

21 नमो गृहाय E. 21-23 See Hir. I, 10, 4. 24a अप्सरस्तु च यो Bu. P. अप्सरासु

च यो Hir. I, 10, 4. 25a इयमोषधे B. P., T. इयमोषधे E. यमोषधे Wh. इयमो-

षधि Bu. ओषधे ओषधीः विभक्तिबोधोपपन्नस्य H. See Introd., p. xxiv. 25b ब्रह्म-

वर्चस्त्रिनं B pr. m. 26a See Hir. I, 11, 3. 26b, c See TBr. I, 2, 1, 19 seq.

रेवतीस्वा व्यहृणन्नित्येताः ॥२७-३२॥

सप्तमः खण्डः ॥७॥

आयुष्यं वर्चस्यं सुवीर्यं रायस्योषमौज्ज्वलम् ।
इदं हिरण्यं वर्चस्वज्जिज्ञाया विशतान्माम् ॥१॥
उच्चैर्वादि पृतनाजि सचासाहं धनंजयम् ।
सर्वास्समृद्धीर्जुह्वयो हिरण्येऽस्मिन्समाहिताः ॥२॥
शुनमहं हिरण्यस्य पितुरिव नामायभैषम् ।
तं मा हिरण्यवर्चसं पूरुषु प्रियं कुरु ॥३॥
प्रियं मा देवेषु कुरु प्रियं मा ब्रह्मणे कुरु ।
प्रियं विश्वेषु शूद्रेषु प्रियं राजसु मा कुरु ॥४॥

- 27-32 = II, 2, 3-8. व्यहृणन्नित्येताः E. व्यहृणन्नित्येताः B.—सप्तमः खण्डः ॥ Wh.
॥७॥ Bu. ॥२०॥ इमे सोमे विशतिः ॥७॥ P. B. II, 8, 1a आयुष्यं B.—
वर्चस्यं B. वर्चस्यं Bu. 1b वर्चस्वज्जि B. वर्चस्वत् deest in Wh. Bu. II. T.—
ज्जिज्ञाया E.—विशतान्मां Bu. विशतान्मा Wh. T. विशतामां E. विशतां मां B. P.
विशतात् मा II.—See Hir. I, 10, 6; Vs. XXXIV, 50; Āśv. III, 8, 21, and Stenzler's
note in his German translation; Rv. Khila 27, 1; Rv.-Ms., fol. 62a. 2a उच्चैर्वादि B.
उच्चैर्वादि Bu. Hbd. IIbg. HHg. T., probably H. उच्चैर्वाजि E. Wh. Hw. 2b समृद्धिः
E. Bu. P. T. समृद्धिः Wh.—See Hir. I.c.; Āśv. I.c.; Rv. Khila 27, 2; Rv.-Ms. I.c.
3a हिरण्यस्वपितुरिव E. 3b पूरुषु Wh. H. T. पूरुषु B. E. पूरुष Bu. — See
Hir. I.c.; Āśv. I.c.; Rv. Khila 27, 3; Rv.-Ms. I.c. 4a ब्रह्मणि MSS. and II. ब्रह्मणि
Hir. I.c. See Intro., p. xxiv. 4b विश्वेषु B.

या तिरश्चीं निपद्यसेऽहं विधरेणी इति ।
 तां तां घृतस्य धारया यजे सँराधनीमहम् ॥ ५ ॥
 सँराधन्यै देव्यै स्वाहा ॥ ६ ॥
 प्रसाधन्यै देव्यै स्वाहा ॥ ७ ॥

सुम्राजं च विराजं चाभिश्चरीया च नो गृहे ।
 लक्ष्मी राष्ट्रस्य या मुखे तया मा सँ सृजामसि ॥ ८ ॥
 शुभिक्रे शिर आ रोहं शोभयन्ती मुखं मम ।
 मुखं हि मम शोभय भूयैसं च भगं कुरु ॥ ९ ॥
 यामाहरज्जमदमि अद्वायै कामायान्यै ।
 इमां तामपि नद्येऽहं भगेन सह वर्चसा ॥ १० ॥
 यदाञ्जनं चैककुदं जातं हिमवत उपरि ।
 तेन वामाञ्जे तेजसे वर्चसे भगाय च ॥ ११ ॥
 अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

5-7 See Hir. I, 2, 18; MBr. I, 5, 6; Brh. Up. VI, 3, 3. 5b सँराधनीमहं
 Bu. Hbd. Hbg. ०राधनीमहं B. T. 6 सँराधन्यै Bu. सन्नाधन्यै Wh. 7 प्रसा-
 धिन्यै Bu. 8 संराजं Bu. Hw. P. T.—See Āśv. I.c.; Rv. Khila 27, 4; Rv.-Ms.
 I.c.; Hir. I, 11, 1. 9 See Hir. I, 11, 4, and Sāyana, Rīgvēda-Bhāṣya, vol. i, p. 3,
 l. 19 (Prof. Max Müller's 2nd ed.). 10a कामायान्यै Wh. Hw. 10b त्वामपि Bu.
 Wh. See Hir. I, 11, 4. 11a TĀ. VI, 10, 2; Av. IV, 9, 9. 11b भगाय च Bu. Wh.
 भगाय B. H. वचाय च E. T. See Hir. I, 11, 5.—अष्टमः खण्डः Wh. ॥ ८ ॥ Bu.
 आयुष्यमैकात्र (०मेकोत्र० B.) विंशतिः ॥ ८ ॥ E. B.

मयि पर्वतपूरुषं मयि पर्वतवर्चसं मयि पर्वतभेषजं मयि
पर्वतायुषम् ॥१॥

यन्मे वर्चः परागतमात्मानमुपतिष्ठति ।

इदं तत्पुनरा दे दे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ॥२॥

प्रतिष्ठे स्थो देवतानां मा मा सं ताम्रम् ॥३॥

प्रजापतेश्शरणमसि ब्रह्मणश्छुदिविंशजनस्य छायासि सर्वतो
मा पाहि ॥४॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा
दे दिविषतो वधायेन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्ष्णेग्नश्शर्म मे भव यात्पापं
तन्नि वारय ॥५॥

देवींष्वडुर्वीरुरु णः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।

मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम दिविषते सोम राजन् ॥६॥

राष्ट्रभृदस्याचार्योसन्दी मा त्वद्यौषम् ॥७॥

राष्ट्रभृदसि सभाडासन्दी मा त्वद्यौषम् ॥८॥

राष्ट्रभृदस्यधिपान्यासन्दी मा त्वद्यौषम् ॥९॥

II, 9, 2a *तिष्ठते Wh. *तिष्ठतु T. ३ देवानां B. देवते Hir. I, 11, 9. Cf. Pār.

II, 6, 30; Ásv. III, 8, 19. 4 See Hir. I, 11, 10; Pār. II, 6, 29. 5 See Ts. VII, 1,

11, 1; V, 7, 3, 1; Hir. I, 11, 7. 6 The MSS. of the text give only the Pratika, देवीः

षडुर्वीरिषिषा. See Rv. X, 128, 5; Ts. IV, 7, 14, 2. 7 राष्ट्रभृतस्या B pr. m. See

II, 4, 12. 8 संभाडा B. E. Bu. Hw. Hbg. T. 9 *पत्नी सन्दी Wh.—The three

Mantras 7-9 are given without any break in B. E. Bu.

आपः पादावनेजनीर्विषन्तं नाशयन्तु मे ।

अस्मिन्कुले ब्रह्मवर्चस्यसानि ॥१०॥

मयि महो मयि यशो मयीन्द्रियं वीर्यम् ॥११॥

आ मा गन्धर्वा वचसा सँ सृज पयसा तेजसा च ।

तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनाम् ॥१२॥

विराजो दोहोऽसि विराजो दोहमशीय मम पद्याय वि
राज ॥१३॥

समुद्रं वः प्र हिणोमि स्वां योनिमपि गच्छत ।

अच्छिद्रः प्रजया भूयासं मा परां सेचि मत्पयः ॥१४॥

नवमः खण्डः ॥९॥

चय्यै विद्यायै यशोऽसि यशसो यशोऽसि ब्रह्मणो दीप्तिरसि ।

तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनाम् ॥१॥

आ मा गन्धर्वेषा ॥२॥ :

अमृतोपस्तरणमसि ॥३॥

अमृतापिधानमसि ॥४॥

१०a पादावनेजनीर्विषन्तं E. ०जीर्विषन्तं B.—See Ait. Br. VIII, 27, 9; Kaus. 90, 11.
11 वीर्यं E. 12 See Hir. I, 13, 3; Pār. I, 3, 15. 13 पद्याय MSS. and H. पद्यायि
Hir. I, 13, 1; Pār. I, 3, 12; Āśv. I, 24, 20-22; Sāṅkh. III, 7, 5. 14a ०मनि गच्छता
Bu. See Pār. I, 3, 14; Hir. I, 13, 4.—नवमः खण्डः ॥ Wh. ॥९॥ Bu. : मयि पर्येत-
पूर्व्वं वीर्यम् ॥९॥ E. B. II, 10, 1a यशोसि यशसि ॥ B^o E. 1b and 2 = II, 9, 12.
3 and 4 are not separated in the MSS. See TĀ. X, 32; 35; Hir. I, 13, 6; 9; Āśv. I, 24, 13; 28.

यन्मधुनो मधुर्थं परममन्त्राद्यं वीर्यम् ।

तेनाहं मधुनो मधुर्थेन परमेष्ठानाद्येन वीर्येण परमोऽन्त्रादो
मधुर्व्योऽस्तानि ॥५॥

गौरस्यपहतपाप्मापं पाप्मानं जहि मम चासुखं च ॥६॥

अग्निः प्राश्नातु प्रथमस्त हि वेद यथा हविः ।

अरिष्टमस्माकं कृण्वन्ब्राह्मणो ब्राह्मणेभ्यः ॥७॥

यज्ञो वर्धतां यज्ञस्य वृद्धिमनु वर्धापचितिरस्यपचितिं मा
कुर्वपचितोऽहं मनुष्येषु भूयासम् ॥८॥

गौर्धेनुभ्या माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानामः
मृतस्य नाभिः ॥९॥

प्र णु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदितिं वधिष्ट ॥१०॥

पिबतूदकं तृणान्यहु ॥११॥

- 5a यन्मधुनामधुर्थं E.—वीर्यं E. 5b परमी(मा pr. m.)न्त्रादो B. परमो-
न्त्रादो E.—See Hir. I, 13, 8; Pār. I, 3, 20. 6 गौरस्यपहतपा° E.—पाप्मा पाप्मानं
Wh. पाप्माप पाप्मानं Bu. — See Hir. I, 13, 13; Pār. I, 3, 27 seq.; Āśv. I, 24, 31.
7a See TBr. II, 4, 8, 7; Pār. III, 1, 4; MBr. II, 1, 15. 7b अरिष्टम° Bu. Wh. Hw.
अग्निष्टम° B. अग्निष्टम° E. अग्निष्टम° Hbg. T. अरिष्टम° in Hbd. seems to have been
corrected from अग्निष्टम°. 8 वृद्धापचितिर° Bu. वृद्धापचितिर° T.—मनुष्येषु E.
9 गौर्धेनुभ्या E. Bu. Wh. Hw. Hbd. T. P. गौर्धेनुर्भ(भ pr. m.)व्या B. गौः धेनुः भव्या
Hbg. See Hir. I, 13, 12 and Prof. Kirste's note; Pār. I, 3, 27. As to धेनुभ्या see Āp.
Dh. I, 31, 12; Gaut. IX, 19. 10 णु वोचं E.—See Hir. l.c. 7 Pār. l.c. 11 See
Hir. l.c.; Pār. I, 3, 28—According to Sudarśanārya on Āp. 13, 17, Mantras 8-11
would be only three. T. counts 9 and 10 as one Mantra.

ओमुत्सृजत ॥१२॥

भूतम् ॥१३॥ सा विराट् ॥१४॥ तन्मा क्षायिं ॥१५॥ तस्य
तेऽशीय ॥१६॥ तन्म जज्ञे धाः ॥१७॥ ओं कल्पयत ॥१८॥

दशमः खण्डः ॥१०॥

धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः ।

स नः पूरणेन वावनत ॥१॥

धातां प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जजान ।

धाता पुत्रं यजमानाय दाता तस्मा उ हव्यं घृतवद्विधेम ॥२॥

धाता ददातु नो रयिं प्राचीं जीवातुमक्षिताम् ।

वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यराधसः ॥३॥

धाता ददातु दाशुषे वसूनि प्रजांकामाय मीढुषे दुरोणे ।

तस्मै देवा अमृतास्सं व्यन्तां विश्वे देवासो अदितिस्सजोषाः ॥४॥

यस्त्वां हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।

जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरसे अमृतत्वमश्याम् ॥५॥

12 *त्सृजता Bu.—See Hir. l.c.; Pār. l.c.

13 भूतं सुभूतं Wh. See Hir. I, 13,

14 seq. , 15-17 यन्मा चापि तस्मै तेशीयं तन्म B. यन्मा चापि तस्मै तेशीयं तन्म

E.—See Hir. I, 13, 15.

18 दशमः खण्डः ॥ Wh.

॥१०॥ Bu.

॥१०॥ चक्षे

विषाया अष्टादश ॥१०॥ B. ॥१८॥ चक्षे विषाया अष्टादश ॥१०॥ E. II, 11, 1-8

धाता ददातु नो रयिमिति चतस्रो यस्त्वां हृदा कीरिणेति चतस्रः MSS. *I have given Mantras 1-4 from Ts. III, 3, 11, 2 seq., and 5-8 from Ts. I, 4, 46, 1 seq. Haradatta explains them fully.

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणव स्योनम् ।
 अश्विनं स पुचिणं वीरवन्तं गोमन्तं रयिं नशते स्वस्ति ॥६॥
 ते सु पुच शवसोऽवृचन्कामकातयः ।
 न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥७॥
 उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानं सुतासः ।
 यदौ सबाधः पितरं न पुचास्मानदक्षा अत्रसे हवन्ते ॥८॥
 भूर्भुवस्सुवः ॥९॥
 राकामहं सुहवौ सुष्टुती हुवे ऋणोतु नस्सुभगा बोधतु त्वना ।
 सीव्यत्वपस्सूच्याच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥१०॥
 यास्ते राके सुमतयस्सुपेशसो याभिर्देदासि दाशुषे वसूनि ।
 ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥११॥
 यौगन्धरिरेव नो राजेति साल्वीरवादिषुः ।
 विवृत्तचक्रा आसीनास्तीरेण यमुने तव ॥१२॥
 सोम एव नो राजेत्याहुर्ब्राह्मणीः प्रजाः ।
 विवृत्तचक्रा आसीनास्तीरेणासौ तव ॥१३॥
 पुँसुवनमसि ॥१४॥

9-11 भूर्भुवस्सुवौ राकामहं यास्ते राके MSS. The Mantras, which are explained by
 H., are given from Ry. II, 32, 4 seq. = Ts. III, 3, 11, 5. 12a यौगन्धरिरेव B. Bu. H. T.
 यौगन्धरिरेव E. यौगन्धिरिरेव Wh. See Kāśikā on Pār. IV, 1, 173. 12b तवा
 Bu. 13b विवृत्तचक्रा E.—तवा Bu.—See Hir. II, 1, 3; Āśv. I, 14, 7; Pār. I, 15, 8.
 14 पुँसुव Bu. Wh. H. T. पुँसुव E. B.

आभिष्ट्वाहं दशभिर्भि मृशामि दशमास्याय सूतवे ॥१५॥
 यथैव सोमः पवते यथा समुद्र एजति ।
 एवं ते गर्भे एजतु सह जरायुणा निष्क्रम्य प्रति तिष्ठत्वायुषि
 ब्रह्मवर्चसि यशसि वीर्येऽन्नाद्ये ॥१६॥
 दश मासाञ्छशयानो धाया हि तथा कृतम् ।
 एतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवन्त्याः ॥१७॥
 आयमनीर्यमयत गर्भमापो देवीस्सरस्वतीः ।
 एतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवन्त्याः ॥१८॥
 तिलदेऽव पद्यस्व न मांसमसि नोदलम् ।
 स्थविष्यव पद्यस्व न मांसेषु न स्नावसु न बद्धमसि मज्जसु ॥१९॥
 निरैतु पृश्नि शेवल्लं शुने जरायुस्तवे ॥२०॥

15 ०मि दशमास्याय E.—See Hir. II, 2, 5. 16a सोमः पवते B.—See Hir. II, 3, 1. 16b एवं ते E. एवं त्वं Wh.—गर्भे एजतु E.—जरायुणा E. रायुणा Bu.—तिष्ठत्वायुषि Bu.—यशसि वीर्ये E. 17b and 18b एतु E. 19a तिलदेव B. तिलदेव E.—मांसदसि नोदलं E. मांसदसि नोदलं T. ०समसि नोदलं B. It may be नोदलं, but Haradatta explains नोदलं = ná udalam = ná udáram. See Introd., p. xxiv, and Hir. II, 3, 3. 19b स्थविष्यव B.—०सेषु न E.—बद्धमसि न मज्जसु E. 20 निरैतु B.—शेवल्लं etc. Av. I, 11, 4. शेवल्लं शुने (शुनो B.) जरायुस्तवे B. E. शेवल्लं शुने जरायुस्तवे Bu. See also Pār. I, 16, 2.—I have followed Haradatta in dividing Mantras 16-20. According to Sudarśanārya (on Āp. 14, 14 and 15), Mantra 16 ends with प्रति तिष्ठतु, 17 with तथा कृतम्, 18 with सरस्वतीः, 19 begins with एतु गर्भो, and 20 begins with स्थविष्यव.

दिवस्पतिं प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः ।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥ २१ ॥
 विद्या ते अग्ने वेधा चयाणि विद्या ते सद्य विभृतं पुस्त्या ।
 विद्या ते नाम परमं गुहा यद्विद्या तमुत्सं यत आजगन्ध ॥ २२ ॥
 समुद्रे त्वा नृमणा अप्सवन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् ।
 तृतीयं त्वा रजसि तस्थिवाँसमृतस्य योनौ महिषा अहिन्यन् ॥ २३ ॥
 अक्रन्ददग्नि स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहवीरुधस्समञ्जन् ।
 सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥ २४ ॥
 उशिक् पावको अरतिस्सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि ।
 इयति धूममरुधं भरिभदुच्छुक्तेण शोचिषा द्यामिनक्षत् ॥ २५ ॥
 विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ।
 वीदुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना यदग्निमयजन्त पञ्च ॥ २६ ॥
 श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्थेणस्सोमगोपाः ।
 वसोःसूनुस्सहसो अप्सु राजा वि भात्यय उषसामिधानः ॥ २७ ॥
 यस्ते अद्य कृणवन्नद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्ने ।
 प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युक्षं देवभक्तं यविष्ठ ॥ २८ ॥

21-31 The MSS. of the text have only दिवस्परीतिर्वीनुवाकः ॥ This is, as Haradatta's commentary shows, Ts. IV, 2, 2 (not Rv. X, 45). Āp. 15, 1 refers to it by वात्सप्रेयः. 22 Hw. reads consistently विद्या and विद्य for विद्या, also सद्य for सद्य. 27 b H. remarks that वसोः stands for वसुः, the reading of the Bahvr̥cas.

आ तं भज सौश्रवसेष्वम उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने ।
 प्रियस्सूर्ये प्रियो अग्रा भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनित्रैः ॥२९॥
 त्वामग्ने यजमाना अनु दून्विषा वसूनि दधिरे वार्याणि ।
 त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वधुः ॥३०॥
 दृशनो रुक्म उश्या व्यद्यौहुर्मर्षमायु श्रिये रुचानः ।
 अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेमं द्यौरजनयत्सुरेताः ॥३१॥
 अस्मिन्बहूँ सहस्रं पुण्याम्येधमान स्वे वशे ॥३२॥
 अङ्गादङ्गात्सं भवसि हृदयादधि जायसे ।
 आत्मा वै पुचनानासि स जीव शरदश्शतम् ॥३३॥
 एकादशः खण्डः ॥११॥

अश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमस्तुतं भव ।
 पशूनां त्वा हिंकारेणाभि जिघ्राम्यसौ ॥१॥
 मेधां ते देवस्सविता मेधां देवी सरस्वती ।
 मेधां ते अश्विनौ देवावा धत्तां पुष्करस्रजा ॥२॥

३२ ०धमानाः E. ०धमाना Wh. T.   ३३ b पुचनानां E.—See Hir. II, 3, 2; Āśv. I, 15, 9; Pār. I, 18, 2; MBr. I, 5, 17; Brh. Up. VI, 4, 8; 26.—एकादशः खण्डः ॥ Wh. ॥ ११ ॥ Bu. धाता ददातु नो रयिं विंशतिः ॥ ११ ॥ E. B.   II, 12, 1a See MBr. I, 5, 18; Hir. II, 3, 2; Pār. I, 16, 18; Āśv. I, 15, 3; Brh. Up. VI, 4, 26. 1 b जिघ्राम्यसौ B.—See MBr. I, 5, 19; Pār. I, 18, 4.   2 b अश्विनौ B. तेष्विनौ Bu.—See MBr. I, 5, 9; Āśv. I, 15, 2; Rv.-Ms., fol. 56a; Rv. Khila 29, 2.

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयिस्तेजो दधातु ॥३॥

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयिन्द्र इन्द्रियं दधातु ॥४॥

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयि सूर्यो भ्राजो दधातु ॥५॥

क्षेत्रिये त्वा निर्ऋत्यै त्वा दुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।

अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि शिवे ने द्यावापृथिवी उभे इमे ॥६॥

शं ते अमिस्सहाजिरस्तु शं द्यावापृथिवी सहोषधीभिः ।

शमन्तरिक्षं सह वातेन ते शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ॥७॥

या दैवीश्चतस्रः प्रदिशो वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे ।

तासां त्वा जरस आ दधामि प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः ॥८॥

अमोचि यक्ष्मादुरितादवर्त्ये दुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि ।

अहा अवर्तिमविदत्स्योनमण्यभूद्भदे सुकृतस्य लोके ॥९॥

सूर्यमृतं तमसो यास्या यद्देवा अमुञ्चन्सृजन्व्येनसः ।

एवमहमिमं क्षेत्रियाज्जामिर्षसादुहो मुञ्चामि वरुणस्य पा-
शात् ॥१०॥

भू स्वाहा भुव स्वाहा सुव स्वाहो स्वाहा ॥११-१४॥

द्वादशः खण्डः ॥१२॥

6 10 See TBr. II, 5, 6, 1-3; Av. II, 10; Hir. II, 3, 10-4, 1.

6b अनागसं B.

8a क्षेत्रिये Wh.—रमी Bu.—सूर्यो वि चष्टे B. सूर्यो विचष्टे Bu.

8b तासां त्वा

B. E. TBr. l.c. तासां त्वा (tvā = tvā + ā) H.

10a क्षेत्रिये B. E.

14 द्वादशः

खण्डः ॥ Wh. ॥१२॥ Bu. अरमा भव चोदश ॥१२॥ E. B.

मा ते कुमारे रक्षो वधीन्मा धेनुरत्यासारिणी ।
 प्रियां धनस्य भूया एधमाना स्वे गृहे ॥१॥
 अयं कुमारो जरां धयतु दीर्घमायुः ।
 तस्मै त्वं स्तनं प्रप्यायायुर्वचो यशो बलम् ॥२॥
 यङ्गुमेर्हृदयं दिक् चन्द्रमसि श्रितम् ।
 तदुर्वि पश्यं माहं पौचमघं रुदम् ॥३॥
 यत्ते सुसीमे हृदयं वेदाहं तत्प्रजापतौ ।
 वेदाम् तस्य ते वयं माहं पौचमघं रुदम् ॥४॥
 नामयति न रुदति यच्च वयं वदामसि यच्च चाभिमृशामसि ॥५॥
 आपस्सुप्तेषु जागृत रक्षांसि निरितो नुदध्वम् ॥६॥
 अयं कलिं पतयन्तं श्वानमिवोवृद्धम् ।

II, 13, 1a *रत्वासारिणी Bu. Wh. H. T. *रत्वाचारिणी E. *रत्वाचारिणी B. P.
 *रत्तिसारिणी Hir. II, 4, 2. 2b तक्षी Wh. Hw. यक्षी B. E. Bu. T.—क्षणं B. P. Hir.
 II, 4, 3. Cf. Rv.-Ms., fol. 56a. 3b रुदं E.—Cf. Hir. II, 3, 8. 4a सुसीमे हृदयं
 H. सुसीमे हृदयं Wh. T. सुसीमे हृदयं B. सुसीमे हृदये E. P. सुसीमेर्हृदयं Bu. Cf.
 Hir. II, 3, 8; MBr. I, 5, 10; Āśv. I, 13, 7; Pār. I, 11, 9.—वदाहं E. 4b रुदं E.
 5 वदामसि and चाभिमृशामसि, accents by conjecture. वदामसि and चाभि मृशामसि
 B. E.—See Hir. II, 4, 5; Pār. I, 16, 25. 6 जायत B. E. T. जायता प्रजया भवत
 Hbd. The Grantha MSS. do not distinguish between य and गृ, hence we may read
 जायत or जागृत in Bu. Wh. Hw. Hbg. IIHg. See Hir. II, 4, 5; Pār. I, 16, 22.—
 निरुद्धतो Wh. 7a *नो श्वानमिवोवृद्धं E.

अजां वाशितामिव मरुतः पर्याध्वं स्वाहा ॥७॥

शराडेरथशशिडकेर उल्लूखलः ।

अयवनो नश्यतादित स्वाहा ॥८॥

अयशशराडो मर्के उपवीर उल्लूखलः ।

अयवनो नश्यतादित स्वाहा ॥९॥

केशिनी अलोमिनीः खजापोऽजोपकाशिनीः ।

अपेत नश्यतादित स्वाहा ॥१०॥

मिश्रवाससः कौबेरका रक्षोराजेन प्रेषिताः ।

यामं सजानयो गच्छन्तीच्छन्तोऽपरिदाकृतान्स्वाहा ॥११॥

एतान्मतेतान्गृह्णीतेत्ययं ब्रह्मणस्पुचः ।

तानमिः पर्येसरत्तानिन्दुस्तान्बृहस्पतिः ।

तानहं वेद ब्राह्मणः प्रमृशतः कूटदन्तान्विकेशास्त्रैश्चनस्तना-
न्स्वाहा ॥१२॥

चयोदशः खराडः ॥१३॥

- 7b वाशितामिव E.—पर्याध्वं Bu. पर्याध्वं Wh. पर्याध्वं T. 8a शराडेरथः (?) H.
 शरे रथः B. E. 9a अयः B. अयः E.—शराडोयमर्क E.—Cf. Hir. II, 3, 7; Pār.
 I, 16, 23. 10a केशिनीः B. केशिनी E. केशिनि Bu.—खजापो B. Bu. Wh.
 H. T. खजापोः E.—काशिनी B. E.—Cf. Hir. II, 3, 7. 10b अजातादितः E.
 11a प्रेषिताः Bu. 11b अजोपरिदाकृतान् स्वाहा Bu. Wh. H. अजोपरिदाकृ-
 तांस्वाहा (स्वाहा sec. m.) B. अजोपरिदाकृतांस्वाहा E. See Hif. l.c. 12a ब्रह्मण-
 स्पुचः B. ब्रह्मणस्पुचः E. ब्रह्मणः पुचः Wh. 12c ब्राह्मण B.—प्रमृशतः कूट B.

नक्तंचारिण उरस्येशाञ्छूलहस्तान्कपालपान् ।
 पूर्वं एषां पितेत्युच्चैश्चाप्यकर्णकः ।
 माता जघन्या सर्पति यामे विधुरमिच्छन्ती स्वाहा ॥१॥
 निशीथचारिणी स्वसा सन्धिना प्रेक्षते कुलम् ।
 या स्वपन्तं बोधयति यस्यै पिजातायां मनः ।
 तासां त्वं कृष्णवर्त्मने क्लोमानं हृदयं यकृत् ।
 अमे अक्षीणि निर्देह स्वाहा ॥२॥
 अङ्गादङ्गात्सं भवसि हृदयादधि जायसे ।
 विदो वै पुचनानामासि स जीव शरदश्शतम् ॥३॥
 अश्मा भवेत्येषा ॥४॥

अग्निरायुष्मान्स वनस्पतिभिरायुष्मान् । तेन त्वायुषायुष्मन्तं
 करोमि ॥५॥

सोम आयुष्मान्स ओषधीभिरायुष्मान् । तेन - - - ॥६॥

प्रमृशतः कू E.—See Hir. l.c.—चयोदशः खण्डः Wh. ॥१३॥ Bu. मा ते कुमारं
 चयोर्विशतिः ॥१३॥ E. B. II, 14, 1a उरस्येशाञ्छू° Bu. उरस्येशाञ्छू° B. E. See Hir.
 l.c. 1c जघन्या सर्पति E.—विधुर° B. 2b बोधयति E. P. 2c क्लृप्तवर्त्मने B.
 हे क्लृप्तवर्त्मने क्लृप्तवर्त्मने H. See Introd., p. xxv. 2d अक्षीणि निर्देह B. अक्षीणि
 निर्देह E. P. 3b पुचनानामा E. See II, 11, 33. 4 See II, 12, 1. 5-9 The MSS.
 of the text have अग्निरायुष्मानिति पञ्च 1, and H. explains the five Mantras as given from
 Ts. II, 3, 10, 3. (So also in P. T.) The Mantra पितर आयुष्मन्तो संधयायु° etc. is
 only mentioned in Hw., not in Hbd. Hbg. Hllg. See also Pār. I, 16, 6; Hir. II, 4, 18.

यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्मान् । तेन - - - ॥७॥

ब्रह्मायुष्मत्तद्वाङ्मयैरायुष्मात् । तेन - - - ॥८॥

देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनायुष्मन्तः । तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि ॥९॥

सर्वस्मादात्मनस्संभूतासि सा जीव शरदश्शतम् ॥१०॥

भूरपां त्वीषधीनाँ रसं प्राशयामि । शिवास्त आप ओषधय-
स्सन्वनमीवास्त आप ओषधयस्सन्वसौ ॥११॥

भुवोऽपां त्वी० - - - ॥१२॥

सुवरपां त्वी० - - - ॥१३॥

भूर्भुवस्सुवरपां त्वीषधीनाँ रसं प्राशयामि । शिवास्त आप
ओषधयस्सन्वनमीवास्त आप ओषधयस्सन्वसौ ॥१४॥

उष्णेन वायवुदकेनेत्येषः ॥१५-२२॥

चतुर्दशः खण्डः ॥१४॥

यद्धुमेः क्रूरं तदितो हरामि पराचीं निर्घृतिं निर्वीहयामि ।

इदं श्रेयोऽवसानमा गन्म देवा गोमदध्वावदिदमस्तु प्र भूम ॥१॥

11b शिवास्ता, and मीवास्ता T.—सन्वसौ E. 12-13 भुवोपाँ (पां B.) सुवरपां
B. E. T. भुवोपां सुवरपां Wh. Bu. 14a सुवरपां Wh. Bu. सुवरपां B. E. T.
15-22=II, 1, 1-8. See II, 7, 4-11. — चतुर्दशः खण्डः ॥ Wh. ॥ १४ ॥ Bu. ॥ १४ ॥
नस्तुचारिचतुर्दश ॥ १४ ॥ E. B. II, 15, 1b देवा B.—प्र भूम B. प्रभुः Bu.

स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी ।

यच्छा नृशर्म सप्रथाः ॥२॥

इहैव तिष्ठ निमिता तिल्विला स्यादिरावती ।

मध्ये ताल्प्यस्य तिष्ठान्मा त्वा प्रापन्नघायवः ॥३॥

आ त्वा कुमारस्तरुण आ वत्सो जगता सह ।

आ त्वा परिस्रुतः कुम्भा आ दध्नः कलशीरयन् ॥४॥

च्युतेन स्थूणावधि रोह वंशोयो विराजन्नप सेध शबून् ॥५॥

ब्रह्म च ते क्षुब्धं च पूर्वे स्थूणे अभि रक्षतु ॥६॥

यज्ञश्च दक्षिणाश्च दक्षिणे ॥७॥ इषश्चोर्जश्चापरे ॥८॥ मित्रश्च

वरुणश्चोत्तरे ॥९॥ धर्मस्ते स्थूणाराजः ॥१०॥ श्रीस्ते स्तूपः ॥११॥

उद्ध्रियमाण उद्धर पाप्मनो मा यदविद्वान्यच्च विद्वान्कार ।

2a पृथिवी (*वि sec. m.) भवा° B. पृथिवि भवा° E. पृथिवी भवा° Wh. Bu. See TĀ. X, 1, 10; Rv. I, 22, 15; MBr. II, 2, 7.—निवेशिनि Bu. 3a तिष्ठनिमिता E.

तिष्ठ नि° B. तिष्ठनिमिरा Wh.—तिल्विला B. तिल्विरा E. नितिस्त्रिला Bu.—

स्यादिरा° B. See Introd., p. xxv. 3b ताल्प्यस्य Bu. Hw. T. ताल्प्यस्य B. Wh. Hbg.

ताळास्य E. Deest in Hbd. HHg. 4a जायतां सह E. See Āśv. II, 8, 16; Pār. III,

4, 4; Hir. I, 27, 4; Av. III, 12, 7. 4b परिस्रुतः Bu.—कुम्भाः H. Wh. T. कुम्भा Bu. कुम्भ

E. कुम्भ B.—दध्नकलशीरयन् E. 5 °जन्नप सेध E. °जन्नप सेध (सेध sec. m.) B.

See Av. III, 12, 6a; Hir. I, 27, 7; Āśv. II, 9, 2. °6 पूर्वक्षीणे E.—रक्षतु E.

7 दक्षिण B. E. 9 °क्षीन्तरे B. 10-11 °राजग्रीक्षे स्तूपः (स्तूपः E.) B. E.

Wh. Bu. Cf. Pār. III, 4, 18; Śāṅkh. III, 3, 3 seqq. 12a °कार B. E.

अहा यदेनः कृतमस्ति पापं रात्रिया यदेनः कृतमस्ति पापं
सर्वस्मान्मोक्षतो मुञ्च तस्मात् ॥१२॥

इन्द्रस्य गृहा वसुमनो बह्विन्स्तानहं सुमनसः प्र पंचे ॥१३॥
अमृताहुतिममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य जित्वि ।
तयानन्तं काममहं जयानि प्रजापतिर्यं प्रथमो जिगायग्निमग्नी
स्वाहा ॥१४॥

अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य षुष्मिणः ।
प्र प्रदातारं तारिषु जज्ञे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥१५॥
अरिष्टा अस्माकं वीरास्सन्तु मा परा सेचि मे धनम् ॥१६॥
भूमिर्भूमिमगान्माता मातरमप्यगात् ।
भूयास्म पुचैः पशुभिर्यो नो वेष्टि स भिद्यताम् ॥१७॥
वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अन्नमीवो भवा नः ।
यस्वैमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१८॥
वास्तोष्पते शग्मया सँसदा ते सक्षीमहि रत्नया गातुमत्या ।
आवः क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥१९॥

12b कृतमस्ति (bis) B. E. — रात्रिया B. E., Wh. Bu. रात्र्या H. — सर्वस्मान्मोक्षतो E.
13 Cf. Pār. III, 4, 18; Sākh. III, 4, 10. 14a जुहोत्य° Bu. 14b जयामि E. —
०पिमग्नी E. 15 The MSS. of the text give only the Prātika, अन्नपत इति वा ॥ See
Ts. IV, 2, 3, 1; V, 2, 2, 1; TBr. III, 11, 4, 1. 16 नो ध° T. — Cf. Pār. I, 3, 14; Sākh.
III, 4, 4. 17 Cf. Kauś. 136, 2. 18-19 The MSS. of the text have वास्तोष्पत इति
वे ॥ H. explains the Mantras as given from Ts. III, 4, 10, 1; cf. Rv. VII, 54, 1, and 3.

वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गोभिरश्वेभिरिन्दो ।
 अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति नो जुषस्व ॥२०॥
 अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् ।
 सखा सुशेव एधि नः ॥२१॥
 शिवं शिवम् ॥२२॥

पञ्चदशः खण्डः ॥१५॥

कूर्कुरस्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वालबन्धनः ।
 उपरिष्टाद्यदेजाय तृतीयस्या इतो दिवः ॥१॥
 औलंब इत्तमुपा ह्यथाजीञ्छ्यामश्शबलः ।
 अधीराम उलुच्चलस्सारमेयो ह धावति समुद्रमिव चाकशत् ॥२॥

See also Āśv. II, 9, 9; Pār. III, 4, 7; Hir. I, 28, 1; Kauś. 43, 13. 20a एधि गो°
 Bu. H. T. एधि गो° E. एधि गद्यस्कानो गो° B. See Rv. VII, 54, 2. In Wh.,
 Mantras 20 to 22 are missing. 20 b अजरासस्ते E. 21a वास्तोष्पते E.—
 Rv. VII, 55, 1. 22 पञ्चदशः खण्डः Wh. यन्मनेः कूर् रं वङ्गिंशतिः ॥१५॥ E. B. Bu.
 has ॥१५॥ before Mantra 22. II, 16, 1a कूर्कुर(र्कुर)स्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल°
 Wh. Hbg. Hbd. कूर्कुरः स कूर्कुरः कूर्कुरो, वाल° B. कूर्कुरसुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल° E.
 कूर्कुरस्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल° Bu. कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरः वाल° Hw. कूर्कुरः
 सुकूर्कुरः कूर्कुरः वाल° HHg. See Pār. I, 16, 24; Hir. II, 7, 2. 1b देवायत E.
 2a औलंब B.—इत्तमुपा E.—इयताजीञ्छ्यामः शबलः B. . इयताजीञ्छ्यामः शबलः E.
 इयताजीञ्छ्यामः शबलः Wh. इयताजीञ्छ्यामः शबलः Bu. इयत, आजीणि, आनः H.
 इयताजीञ्छ्यामः T. 2b अधीराम E.—उलुच्चलः Wh. Bu. T. उलुच्चल

विभ्रन्निष्कं च रुक्मं च शुनामयं सुवीरणः ।

सुवीरणं सृज सृज शुनकं सृजैकघ्रात्य सृज च्छत् ॥३॥

तत्सत्यं यस्वेन्द्रोऽब्रवीन्ना स्याशयस्वेति तास्त्वं स्याशयित्वाग-
च्छस्तं त्वाब्रवीदविद् हा३ इत्यविद् हीति वरं वृणीष्वेति कुमा-
रमेवाहं वरं वृणु इत्यब्रवीः ॥४॥ .

विगृह्य बाहू भ्रवसे द्यामिव चाकशत् ॥५॥

विभ्रन्निष्कं च रुक्मं च शुनामयं सुवीरणः ।

सुवीरणं सृज सृज शुनकं सृजैकघ्रात्य सृज च्छत् ॥६॥

उदयकः H. उदुंभः E. उदयकः B. — अथ चाकशत् Hw. Hbg. Hbd. T., for
इव चा°; HHg. has only चाकशत्, giving neither अथ nor इव. Cf. Hir. II, 7, 2.
3a विभ्रन्नि° E. विभ्रति नि° B pr. m. — सुवीरणः Wh. Hw. Hbg. सुवीरिणः E.
Bu. HHg. T. सुवीरिणः B. Hbd. 3b सुवीरण Wh. Hw. सुवीरण Hbd. सुसूरिण
Hbg. सुवीरिण Bu. HHg. T. सुवीरिण B. सुवीरिणः E. — एकघ्रात्य B. एकवाक्य
Bu. — Cf. Hir. II, 7, 2; Pār. I, 16, 24. 4 यस्वेन्द्रोऽब्र° B. E. यस्वेन्द्रोऽब्र° Wh. T.
यस्वेन्द्रोऽब्र° Bu. — स्याशयित्वागच्छतं B sec. m. गच्छतं B pr. m. स्याशयित्वा-
गच्छतं Bu. स्याशयित्वागच्छतं Wh. — हा३ B. E. Bu. T. ह३ Wh. (The two
Grantha MSS. have a peculiar sign somewhat resembling the Grantha भ्य to mark the
pluta vowel.) — वृणा इ° Wh. — अब्रवीर्विगृह्य Bu. अब्रवीर्विगृह्य B. E. अब्रवीत् ।
विगृह्य Wh. त्वं च पुनरब्रवीः Hw. त्वं च पुनरब्रवीत् (sic) Hbd. Hbg. HHg. Cf.
Pār. I, 16, 24; Hir. II, 7, 3-4. 5 भ्रवसे B. — द्यामिव Bu. Hw. द्यामिव B. E.
Wh. द्यामिव T. HHg. HHg. (deest in Hbd.). See Introd., p. xxv. 6a Only Bu.
gives this verse in an abridged form, the other MSS. repeat it in full. सुवीरणः Wh.
सुवीरिणः E. T. सुवीरिणः B. 6b सुवीरण Wh. सुवीरिण E. T. सुवीरिण B.

तत्सत्यं यत्ने सरमा माता रोहितः पिता ।
 अमी ये के सरस्यका अवधावन्ति तृतीयस्या इतो दिवः ॥७॥
 तेकश्च ससरमतगडश्च तूलश्च वितूलश्चाजुनश्च लोहितश्च ।
 दुला ह नाम वो माता मन्थाकको ह वः पिता ॥८॥
 सं तक्षा हन्ति चक्री वो न सीसरीदत ।
 छद्पेहि सीसरम सारमेय नमस्ते अस्तु सीसर ॥९॥
 समन्था वृषणः पदो न सीसरीदत ।
 छद्पेहि सीसरम सारमेय नमस्ते अस्तु सीसर ॥१०॥
 श्वानमिच्छादन्न पुरुषं छत् ॥११॥

7 a रोहितः B. Wh. II. लोहितः E. T. लेहितः Bu.—Cf. Pār. I, 16, 24. 7 b ये के
 सं° according to II. ये केस° B. E.—°धावत Bu. °धार्वति B. Wh. T. °धार्वन्ति E.
 See Introd., p. xxvi, and Hir. II, 7, 2. 8 a ससरमतगडश्च E. सरमतगडः Hbd.
 सरमतगडः Hbg. ससरमतगः HHg.—तूलश्च विकूल° Bu. कूलः विकूलः Hbg. Hbd.—
 °मन्थालोहितश्च E.—See Hir. I. c. 8 b दुला ह B. दुला हा Bu.—मन्थाकको ह
 Wh. Hbd. Hbg. HHg. T. ममन्थाकको ह Bu. मन्थाकको ह B. यथाकजुह E. मन्थाकः
 Hw.—See Hir. I. c. 9 a सं तक्षा H. संतक्षा B. E. सक्षचा Wh.—वो न सीस-
 रीदत MSS. I cannot make any sense of this, nor does Haradatta give any help, who
 says 'अतश्च न सीसरीदत जोऽपसर्पत', leaving चः unexplained. See Hir. I. c., and
 Introd., p. xxvi. 9 b and 10 b छद्पेहि B.—सीसर for सीसरम Bu.—Cf. Pār. I,
 16, 24. 10 a समन्था वृषणः E. समन्था वृषाणः B. °न्था वृषाणः T.—पदो न
 सीसरीदत B. पदोनसीसरीदत Bu. Wh. पदो न सीसरीदत E. See above 9a.
 11 श्वानमिच्छादन्न पुरुषं E. श्वानमिच्छादन्नपुरुषं B. °मिच्छा° Wh:

एते ते प्रति दृश्येते समानवसने उभे ।
 ते अहँ सारयेण मुसलेनाव हन्युलूखले ॥१२॥
 हतशङ्खो हतशङ्खपिता हतशङ्खकुतुर्वकः ।
 अयेषाँ स्थपतिर्हेतः ॥१३॥
 अषिर्बोधः प्रबोध स्वप्नो मातरिणा ।
 ते ते प्राणान्स्परिष्यन्ति मा भैषीर्न मरिष्यसि ॥१४॥
 जग्धो मशको जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वर स्वाहा ॥१५॥
 जग्धो व्यध्वरो जग्धो मशको जग्धा वितृष्टि स्वाहा ॥१६॥
 जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वरो जग्धो मशक स्वाहा ॥१७॥
 षोडशः खण्डः ॥१६॥

इन्द्र जहि दन्द्भूकं पक्षिणं यस्सरीसृपः ।

12a एते ते B. E.—समानवसने E. 12b हन्युलूखले B sec. m. T. हन्यु B pr. m.
 हन्युलूखले E. Wh. हसुलू Bu. 13a शङ्खकुतुर्वकः Bu. H. T. शङ्खः कुतुर्व(or व)कः
 Wh. शङ्खकुतुर्वकः B. शङ्खकुतुर्वकः E. 14a अषिर्बोधः प्रबोधः E. अषिर्बोध-
 प्रबोध Bu. 14b प्राणान् स्परिष्यन्ति Bu. H. ०णात्स्परि T. प्राणान् स्परिष्यन्ति
 Wh. प्राणान् स्परिष्यन्ति B. प्राणात्स्परिष्यन्ति E.—मा भैषीर्न मरिष्यसि B. मा
 भैषीर्न मरिष्यसि E. 15 जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वर व्यध्विः स्वाहा B.—Cf.
 Hir. II, 16, 5. 16 जग्धो मशको जग्धो व्यध्वरो Bu.—जग्धा B. 17 जग्धो व्यध्वरो
 जग्धा वितृष्टिर्जग्धो म Bu.—षोडशः खण्डः Wh. ॥१६॥ Bu. कुजुरः पंचविंशतिः
 ॥१६॥ B. कुजुरः पंचविंशतिः ॥१६॥ E. II, 17, 1a इन्द्र जहि, accents by con-
 jecture. इन्द्र जहि B. E.—दन्द्भूकं Wh. Hbg. Hg.—सरीसृपः E.

दृश्यन्तं च दृशन्तं च सर्वैस्तानिन्द्र जम्भय स्वाहा ॥१॥
 अस्मं जात सरोवृद्ध देवानामपि हस्य ।
 त्वमम इन्द्रप्रेषितस्स नो मा हिंसी स्वाहा ॥२॥
 चारुणमसि परिचारुणमसि परिधिरसि ।
 अन्नेन मनुष्यांस्त्रायसे तृणैः पशून्कर्त्तेन सर्पान्यज्ञेन देवान्स्वधया
 . पितृन्स्वाहा ॥३॥
 तत्सत्यं यत्तेऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां च विषबलिं हरन्ति
 सर्वं उदरसर्पिणः ।
 तस्मै प्रेरते त्वयि सं विशन्ति त्वयि नस्स तस्त्वयि सङ्घो वर्षाभ्यो नः
 परि देहि ॥४॥
 नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ।
 ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥५॥
 येऽदो रोजने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु ।
 येषामप्सु सदः कृतं तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥६॥

1b दृश्यन्तं च दृशन्तं च B. दृश्यन्तं च दृशन्तं च E. दृश्यन्तश्च दृशन्तश्च Bu. दृश्यन्तं
 च Hbd. 2a सरोवृद्ध Bu. Wh. Hw. सरोवृद्ध T. सरोवृद्ध B. सरोवृद्धा E. सरो
 वरसी समुद्रे वृद्ध Hbd. सरो सरसि समुद्रे प्रवृद्ध Hbg. HHg. 3a परिधीरसि ॥
 B. E. 3b मनुष्यांस्त्रायति तृणैः E.—कर्त्तेन E. कर्त्तेन Bu. H. गतेन B. T. गतेन
 Wh. 4a वास्त्रायां E.—विषबलिं हरन्ति B. 4b संविशन्तु । Wh. 5-7 are
 not given in full in the MSS. I take them from Ts. IV, 2, 8, 2. सर्पेभ्यो ये के च इति ।
 तिस्रिः ॥ E. सर्पेभ्य इति तिस्रः । B. Bu. Wh. T.

या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पतीरनु ।

ये वावटेषु शेरते तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥७॥

नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये पार्थिवा य आन्तरिक्षा ये दिव्या ये
दिश्याः ।

तेभ्य इमं बलिं हरिष्यामि तेभ्य इमं बलिमहार्घम् ॥८॥

तक्षकं वैशालेय धृतराष्ट्रैरावतस्ते जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि
सद्भ्यो वर्षाभ्यो नः परि देहि ॥९॥

धृतराष्ट्रैरावत तक्षकस्ते वैशालेयो जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि
सद्भ्यो वर्षाभ्यो नः परि देहि ॥१०॥

अहिंसातिबलस्ते जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि सद्भ्यो वर्षाभ्यो
नः परि देहि ॥११॥

अतिबलार्हसस्ते जीवास्त्वयि नस्सतस्त्वयि सद्भ्यो वर्षाभ्यो
नः परि देहि ॥१२॥

8a आन्तरिक्षा E. अन्तरिक्षा B. आन्तरिक्षा Bu. Wh. H. T. Cf. Hir. II, 16, 6.—
दिव्या B.—दिश्याः B.—After दिश्याः, E. has the following interpolation: एवामृति
बभूवसे अस्मिन्ने समचराती ॥ 8b इदं बलिं Bu.—इदं बलिम् Bu. इमां
बलिम् B pr. m. इमं बलिम् B soc. m., इमं बलिमहार्घम् E. 9 वैशालेय
धृतराष्ट्रैरावतस्ते Wh. H. T. वैशालेय धृतराष्ट्रैरावत ते B. Bu. वैशालेय धृतराष्ट्री-
रावत तक्षकस्ते वैशालेयो E.—जीवास्त्वयि न सत° E. 10 धृतराष्ट्रैरावत B.—
तक्षकस्ते वैशालेयो जीवाः E. तक्षकं वैशालेय ते जीवाः B. Bu. तक्षकवैशालेयस्ते T.
11 अहिंसातिबलस्ते जीवाः Wh. H. T. अहिंसातिबल ते जीवाः Bu. अहिंसातिबलस्ते
जीवाः E. असातिबल ते जीवाः B. 12 अतिबलार्हसस्ते जीवाः Wh. H. T.

ये द॑न्द॒भू॒काः पा॒रि॒वा॒स्तौ॒स्त्वमि॒तः प॒रो॒गव्य॑ति नि वै॒शय॑ ।
सन्ति॑ वै न॒श्श॒फि॒न॒स्सन्ति॑ द॒शि॒ड॒न॒स्ते वो॒ नै॒हि॒न॒सा॒न्ये॒द्यु॒यम॒स्मान्
हि॒न॒सा॒न् ॥ १३ ॥

स॒मी॒ची॒ नामा॑सि प्रा॒ची॒ दिक् तस्या॑स्ते ऽग्निरधिपतिरसि॒तो
र॒क्षि॒ता यश्चा॑धियतिर्यश्च गो॒म्रा ता॒भ्यां नम॑स्तौ नो मृ॒डय॑तां ते॒ यं
द्वि॒ष्मो॒यश्च॑ नो वेष्टि॑ तं वां ज॒म्भे द॑धामि ॥ १४ ॥

ओ॒ज॒स्वि॒नी॒ नामा॑सि दक्षि॒णा दिक् तस्या॑स्त इन्द्रो॑ ऽधिपतिः
पृ॒दा॒कू (र॒क्षि॒ता etc. . . . द॑धामि) ॥ १५ ॥

प्रा॒ची॒ नामा॑सि प्र॒ती॒ची॒ दिक् तस्या॑स्ते सोमो॑ ऽधिपति स्व॒जो
(र॒क्षि॒ता etc. . . . द॑धामि) ॥ १६ ॥

अ॒व॒स्था॒वा॒ नामा॑स्यु॒दी॒ची॒ दिक् तस्या॑स्ते वरु॒णो॑ ऽधिपतिस्ति॒-
र॒श्च॒रा॒जी (र॒क्षि॒ता etc. . . . द॑धामि) ॥ १७ ॥

अ॒धि॒प॒त्नी॒ नामा॑सि बृ॒ह॒ती दिक् तस्या॑स्ते बृ॒ह॒स्प॒ति॒रधि॑पति
श्वि॒चो (र॒क्षि॒ता etc. . . . द॑धामि) ॥ १८ ॥

व॒शि॒नी॒ नामा॑सी॒यं दिक् तस्या॑स्ते य॒मो॑ ऽधिपतिः क॒ल्माष॑-

अति॒व॒सा॒र्हि॒स॒से जी॒वा॒ B. अति॒व॒सा॒र्हि॒सु ते जी॒वा॒ B. Bu. 13a द॒न्त॒भू॒काः Bu.

Wh. Hbg.—प॒रो॒ गव्य॑ति E. प॒रो॒गव्य॑ति B.—वै॒श॒या Bu. 13b नै॒हि॒न॒सा॒न्ये॒द्यु॒ E.

नै॒हि॒न॒सा॒न्ये॒द्यु॒ B. नै॒हि॒न॒सा॒न्ये॒द्यु॒ Bu. नै॒हि॒न॒सा॒न्ये॒द्यु॒ Wh. नै॒हि॒न॒सा॒न्ये॒द्यु॒ T.

ने॒त् हि॒न॒सा॒त् ने॒त् द्यु॒ H. See Introd., p. xxvii. 14-25 The MSS. have only :

स॒मी॒ची॒ नामा॑सि प्रा॒ची॒ दि॒क्षे॒त॒यो॒ नाम॑ स्तेति द्वा॒द॒श॒प॒र्या॒याः ॥ H. explains all the

Mantras as given from Ts. V, 5, 10, 1-3; 3-5.

यीवो रक्षिता यथाधिपतिर्येष गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृड-
यतां ते यं द्विषो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधामि ॥१९॥

हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवस्सलिलो
(वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२०॥

निलिम्पा नाम स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व
इषवस्सगरो (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२१॥

वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहा स्वप्नो व इषवो गृहरो
(वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२२॥

अवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा आपो व इषव-
स्समुद्रो (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२३॥

अधिपतयो नाम स्थ तेषां व उपरि गृहा वर्षे व इषवो
ऽवस्वान् (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२४॥

क्रूष्या नाम स्थ पार्थिवास्तेषां व इहं गृहा अन्नं व इषवो
निमिषो वातनामं तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं द्विषो
यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि ॥२५॥

अपं श्वेत पदा जहि पूर्वैण चापरैण च ।

सप्त च मानुषीरिमास्त्रिस्रश्च राजबन्धवीः ॥२६॥

20 seqq. वातनामं to दधामि to be supplied from 26; 2617 मानुषी E.—
रिमा ति B.—राजबन्धवीः, MSS. and H. See Pār. II, 14, 4; Sāṅkh. IV, 18, 1;
Āśv. II, 3, 3; Hir. II, 16, 8, with Prof. Kirste's note; and Intro., p. xxiv.

न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्जघान् कं चन ।
श्वेताय वैदर्वाय नमो नमः श्वेताय वैदर्वाय ॥२७॥

सप्तदशः खण्डः ॥१७॥

परमेष्ठ्यसि परमां मा श्रियं गमय ॥१॥

प्रत्यवरूढो नो हेमन्तः ॥२॥

प्रति स्तुचे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे ॥३॥ प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि
गोषु ॥४॥ प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्ये ॥५॥ इह धृतिरिह
विधृतिरिह रन्तिरिह रमतिः ॥६॥७॥

स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी ।

यच्छा नृशर्मै सप्रथाः ॥८॥

बडित्या पर्वतानां खिद्रं बिभर्षि पृथिवि ।

प्र या भूमि प्रवत्वति मूहा जिनोषि महिनि ॥९॥

आ त्वा वहन्तु हरयस्सचेतसः श्वेतैरश्वैस्सह केतुमज्ञिः ।

27a श्वेतस्याध्याचारे Bu. Wh. Hbd. Hbg. T. श्वेतस्याध्याचारे B. श्वेतस्याध्याचारे E.
श्वेतस्य अद्याचारे Hw. श्वेतस्य अद्याचारे HHg. See Hir. l.c.; Pār. II, 14, 5; Āśv.
II, 3, 3.—किं चना E. 27b वैदर्वाय नमो E. वैदर्वाय नमो B.—सप्तदशः खण्डः
Wh. * ॥१७॥ Bu. इह धृतिरिह रन्तिरिह रमतिः ॥१७॥ E. B. II, 18, 1 परमेष्ठ्यसि
परमा E.—मां Bu. Wh. T. 3-5 Cf. Sākh. IV, 18, 10 seq.; MBr. II, 2, 2 seq.
6 विधृती E.—विधृतिरिह deest in Bu. 8-9 Only the Pratikas are given in the
MSS., viz. स्योना पृथिवि (°नो B pr. m. E.) बडित्या (बडि E.) पर्वतानामिति हे ॥
See II, 15, 2, and Rv. V, 84, 1 = Ts. II, 2, 12, 2. 9b भूमि H. = Ts. l.c. भूमि Rv. l.c.

वाताजिर्मेम हव्याय शर्व ॥१०॥

उप स्पृशतु मीढ्वानं मीढुषे स्वाहा ॥११॥

उप स्पृशतु मीढुषीं मीढुष्यै स्वाहा ॥१२॥

जयन्तोप स्पृश जयन्ताय स्वाहा ॥१३॥

भुवाय देवाय स्वाहा ॥१४॥ श्रुवाय देवाय स्वाहा ॥१५॥

ईशानाय देवाय स्वाहा ॥१६॥ पञ्चुपते देवाय स्वाहा ॥१७॥

रुद्राय देवाय स्वाहा ॥१८॥ उषाय देवाय स्वाहा ॥१९॥ भीमाय

देवाय स्वाहा ॥२०॥ महते देवाय स्वाहा ॥२१॥ भवस्य देवस्य

पत्न्यै स्वाहा ॥२२॥ शर्वस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२३॥ ईशानस्य

देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२४॥ पञ्चुपतेर्देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२५॥

रुद्रस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२६॥ उषस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा

॥२७॥ भीमस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२८॥ महतो देवस्य पत्न्यै

स्वाहा ॥२९॥ जयन्ताय स्वाहा ॥३०॥

अग्नये स्विष्टकृते सुहुतहुत आहुतीनां कामानां समर्धयिषे
स्वाहा ॥३१॥

स्वस्ति नः पूर्णमुखः परि क्रामतु ॥३२॥

गृहपोप स्पृश गृहपाय स्वाहा ॥३३॥ गृहपुप स्पृश गृहप्ये

10b वाताजिरे Bu.—Th E. abridged as follows: श्विष्ट० ॥ वाता० शर्व. See Hir.

II, 8, 2. 13 जयन्तोप स्पृश जयन्ताय E. 32 क्राम E. क्रामतु B. 34 गृह-

पुपं गृहात् E. गृहापुपं स्पृश गृहा(०४ pr. m.) B.

स्वाहा ॥३४॥ घोषिण उप स्पृशत घोषिभ्य स्वाहा ॥३५॥
 आसिन् उप स्पृशत आसिभ्य स्वाहा ॥३६॥ विचिन्वन्त उप
 स्पृशत विचिन्वद्भ्य स्वाहा ॥३७॥ प्रपुन्वन्त उप स्पृशत प्रपुन्वद्भ्य
 स्वाहा ॥३८॥ समञ्चन्त उप स्पृशत समञ्चद्भ्य स्वाहा ॥३९॥
 देवसेना उप स्पृशत देवसेनाभ्य स्वाहा ॥४०॥ या आख्याता
 या आन्मख्याता देवसेना उप स्पृशत देवसेनाभ्य स्वाहा ॥४१॥
 द्वापोप स्पृश द्वापाय स्वाहा ॥४२॥ द्वापुप स्पृश द्वाप्ये
 स्वाहा ॥४३॥ अन्वासारिण उप स्पृशतान्वासारिभ्य स्वाहा ॥४४॥
 निषङ्गिनुप स्पृश निषङ्गिणे स्वाहा ॥४५॥ नमो निषङ्गिण
 इषुधिमतै ॥४६॥

- 35 घोषिण by conjecture. घोषिण B. E. 36 आसिन् by conjecture. आसिन्
 B. E. 37 विचिन्वन्त B. 38 प्रपुन्वन्त E. T. प्रपुन्वन्त B. प्रपुण्वन्त Wh. प्रपु-
 न्वन्तः शोधयन्तः Hbg. प्रपिन्वन्त Bu. प्रपिन्वन्तः शोमवन्तः Hw. प्रपिन्वन्तः
 शोधयन्तः HHg. Deest in Hbd.—प्रपुन्वद्भ्यः E. B. T. प्रपुण्वद्भ्य Wh. प्रपिन्वद्भ्य Bu.
 39 समञ्चन्त by conjecture. समञ्चन्त E. समञ्चन्त B. 40 देवसेना B. 41 य
 आख्याता याच ना° E. या आ° to °नाख्याता deest in B. The Mantra omitted in
 Wh. But see comm. on Āp. 20, 5. 42, 43 द्वापोप उपस्पृशत द्वापायः स्वाहा ॥
 द्वापुपस्पृशत स्पृशत द्वाप्ये स्वाहा ॥ E. द्वापोपस्पृशत द्वापाय स्वा° and द्वापा-
 यप स्पृश द्वाप्ये स्वा° B. द्वापोप स्पृश द्वापाय and द्वापुप स्पृश द्वाप्ये Wh.
 द्वापोप स्पृश द्वापाय and द्वापुप स्पृश द्वाप्ये Bu. All the Haradatta MSS. read °
 द्वापायः and द्वापोप. 44 अन्वा° by conjecture. अन्वासारिण E. आसारिण B.
 45 निषङ्गिनुप स्पृशत E. निषङ्गिनुप स्पृश B.—निषङ्गिणे E. निषङ्गिणे B. 46 H.
 states that this is not meant to be a Pratika of the Mantra occurring Ts. IV, 5, 3, 1.

क्षेपस्य पतिना वयं हितेनैव जयामसि ।
 गामश्च पोषयित्वा स नो मृडातीदृशे ॥४७॥
 क्षेपस्य पते मधुमन्तमूर्मि धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्च ।
 मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥४८॥
 अष्टादशः खण्डः ॥१८॥

यन्मे माता प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।
 तन्मे रेतः पिता वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्मै स्वाहा ॥१॥
 यास्तिष्ठन्ति या धावन्ति या आद्रोष्मीः परि तस्युषीः ।
 अग्निर्विश्वस्य भर्त्रीभिरन्तरन्यं पितुर्दधेऽमुष्मै स्वाहा ॥२॥
 यन्मे पितामही प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।
 तन्मे रेतः पितामहो वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्मै स्वाहा ॥३॥

47-48 The MSS. give only the Pratikas, viz. क्षेपस्य पतिना वयमिति हे ॥ H. explains the two verses as found in Ts. I, 1, 14, 2 sq.—अष्टादशः खण्डः Wh. ॥१८॥
 Bu. परमेष्ठसि परमामष्टौ ॥१८॥ E. B. II, 19, 1a चरत्यनुव्रता E. 1b वृङ्क्ता-
 माभुरन्योपपद्यताममुष्मै E. वृङ्क्तामाभुरन्योपपद्यताममुष्मै Bu. वृङ्क्तां माभुरन्योव प T.
 चवपद्यताम् H. See on this and the following verses Hir. II, 10, 7; Āp. Śraut. I, 9, 9; Sākh. III, 13, 5; Manu IX, 20; Dr. IV. Caland, Altindischer Ahnencult (Leiden, 1893), pp. 193-197. 2a अस्तिष्ठन्ति E.—आद्रोष्मीः E. B. Wh. T. आद्रोष्मः Bu.
 आद्रोष्मीः आद्रोष्म्यः Hw. आद्रोष्मीः आद्रोष्म्यः Hbg. आद्रोष्मीः आद्रोष्म्यः Hbd.
 आद्रोष्म्यो HHg. See Caland l.c.—परि तस्युषीः E. B. Read परितस्युषीः? 2b मर्तु-
 भिरन्तरन्यं E. भर्त्रीभिरन्तरन्यं Bu. 3a अनुव्रता E. 3b वृङ्क्तामा E.
 वृङ्क्तामा Bu. T.—न्योपपद्य E. B.

अन्तर्दधे पर्वतैरन्तर्मह्या पृथिव्या ।
 आभिर्दिग्भिरन्ताभिरन्तरन्यं पितामहादधेऽमुष्मै स्वाहा ॥४॥
 यन्मे प्रपितामही प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।
 तन्मेरेतः प्रपितामहो वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्म स्वाहा ॥५॥
 अन्तर्दधे ऋतुभिरहोरात्रैश्च सन्धिभिः ।
 अर्धमसैश्च मसैश्चान्तरन्यं प्रपितामहादधेऽमुष्मै स्वाहा ॥६॥
 ये चेह पितरो ये च नेह याँश्च विद्म याँ उ च न प्रविद्म ।
 अग्ने तान्वेत्य यदि ते जातवेदस्वया प्रत्तं स्वधया मदन्ति स्वाहा ॥७॥
 स्वाहा पित्रे ॥८॥ पित्रे स्वाहा ॥९॥ स्वाहा पित्रे ॥१०॥
 पित्रे स्वाहा ॥११॥ स्वधा स्वाहा ॥१२॥ अग्नये कथ्यवाहनाय
 स्वधा स्वाहा ॥१३॥

एष ते तत मधुमाँ ऊर्मिस्सरस्वान्यावानग्निश्च पृथिवी च
 तार्वत्यस्य माचा तार्वतीं त एतां माचाँ ददामि यथाग्निरस्त्रितो
 ऽनुपदस्त एवं मरुँ पित्रेऽस्त्रितोऽनुपदस्त स्वधा भव तां त्वं
 स्वधां तैस्सहोप जीवर्चस्ते महिमा ॥१४॥

4a °र्मह्या पृथिव्या: E. 5b वृङ्क्तामा° E. वृङ्क्तामा° Bu. वृङ्क्तां मा° T.—
 °व्योपयव° E. B. Bu. 6a °रात्रिः स सं° B. °रात्रिः स्तंसं° E. Possibly we ought
 to read °रात्रिस्तंसन्धिभिः with T. 7a = Rv. X, 15, 13a.—प्रविद्म Bu. 7b °स्वधा
 प्रत्तं Wh. H. °स्वधा प्रत्तं° E. °स्वधा प्रत्तं° B. °स्वधा प्रत्तं° Bu. T.—मदन्तु B. T. मदन्तु
 Bu. 8-11 E. has only स्वाहा पित्रे पित्रे स्वाहा ॥ , 13 स्वधा doest in Wh.
 14-16 See Hir. II, 13, 1. 14 ऊर्मिः सहस्वान् E.—°नुपदस्त (twice) Bu. both here

एष ते पितामह मधुमौ ऊर्मिस्सरस्वान्यावान्वायुश्चान्तरिक्षं
च तावत्स्य माचा तावतीं त एतां माचा ददामि यथा वायुः
रक्षितोऽनुपदस्त एवं मयि पितामहायाक्षितोऽनुपदस्त स्वधा भव
तां त्वं स्वधां तैस्सहोष जीव सामानि ते महिमा ॥१५॥

एष ते प्रपितामह मधुमौ ऊर्मिस्सरस्वान्यावान्वायुश्च द्यौश्च
तावत्स्य माचा तावतीं त एतां माचा ददामि यथा दित्यो
ऽक्षितोऽनुपदस्त एवं मयि प्रपितामहायाक्षितोऽनुपदस्त स्वधा
भव तां त्वं स्वधां तैस्सहोष जीव यजूषि ते महिमा ॥१६॥

एकोनविंशः खण्डः ॥१९॥

पृथिवी ते पाचं द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्म-
णानां त्वा प्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसि मैषां क्षेष्टा अमुचा-
मुष्मिन्लोके ॥१॥

मार्जयन्तां मम पितरो^१ मार्जयन्तां मम पितामहा^२ मार्ज-
यन्तां मम प्रपितामहाः ॥४॥

and in the next two Mantras.—भव तां त्वं स्वधां Wh. Bu. H. भवतां त्वं स्वधा E.
भवतां त्वं स्वधा B. T. 15 ऊर्मिः सरस्वान् E. here and in 16.—भवतां त्वं स्वधा
E. भवतां त्वं स्वधा B. T. 16 भवतां त्वं स्वधा E. भवतां त्वं (तं B sec. m. T.)
स्वधा B. T.—एकोनविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥१९॥ B. E. Bu. II, 20, 1 धानं
ब्रह्मणस्त्वा E. धानं ब्राह्मणस्त्वा B.—होम्यक्षितमसि B.—क्षेष्टा E.—उष्मिन् लो-
B. Wh. T. उष्मिन् लो E. Bu. See Hir. II, 11, 4. 2-7 मम deest in T.

मार्जयन्तां मम मातरौ^{१४} मार्जयन्तां मम पितामह्यो^{१५} मार्ज-
यन्तां मम प्रपितामह्यः ॥७॥

एतत्तै^{१६} ततासी^{१७} ये च त्वामन्वेत^{१८} तै^{१९} पितामहासी^{२०} ये च त्वामन्वे-
त^{२१} तै^{२२} प्रपितामहासी^{२३} ये च त्वामन्वेत^{२४} तै^{२५} मातरसी^{२६} याश्च त्वामन्वे-
त^{२७} तै^{२८} पितामह्यसी^{२९} याश्च त्वामन्वेत^{३०} तै^{३१} प्रपितामह्यसी^{३२} याश्च त्वा-
मनु ॥१३॥

मार्जयन्तां मम पितर इत्येते ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥

ये च वोऽच ये चास्मास्वाशंसन्ते याश्च वोऽच याश्चास्मा-
स्वाशंसन्ते ते च वहन्तां ताश्च वहन्ताम् ॥२०॥

तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु भवन्त्यः ॥२२॥ तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु ॥२३॥

पुषान्पौत्रानभि तर्पयन्तीरापो मधुमतीरिमाः ।

स्वधां पितृभ्यो अमृतं दुहाना आपो देवीरुभयौस्तर्पयन्तु ॥२४॥

तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु ॥२५॥

प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि ब्रह्मणि म आत्मा मृतत्वाय ॥२६॥

14-19 = 2-7 to be repeated.

20 वहतां ताश्च वहन्ता E. वहन्तां तौश्च वहन्तां
B. 21-23 Accents by conjecture. • तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु भवन्त्यस्तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु E.

तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु भवन्तस्तृष्यन्तु तृष्यन्तु तृष्यन्तु B. Sudarśanārya (comm. to Āp. 21, 9)
takes 20-23 to be six Mantras, but adds that some explain them as four. 23 Omitted
in Wh.

24a पुषान्पौत्रानभि तर्प B. पुषा पौत्रानभि तर्प E. See Hir. II, 12,

10. 26 See Hir. II, 11, 5; 12, 1.

यां जनाः प्रतिनन्दन्ति राशिं धेनुमिवायतीम् ।
 संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥२७॥
 वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यच्चैनावेत्थ निहिताम्पराके ।
 मेदसः कुल्या उप तान्क्षरन्तु सत्या एषामाशिषस्सन्तु कामे
 स्वाहा ॥२८॥

यां जनाः प्रतिनन्दन्तीत्येषा ॥२९॥
 इयमेव सां या प्रथमा थौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा ।
 वधूर्जैजान नवगज्जनिषी चय एनां महिमानस्सचन्ते ॥३०॥
 छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु संचरन्ती ।
 सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजानती केतुं कृष्णाने अजरे भूरिरेतसा ॥३१॥
 ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मासो अनु ज्योतिषागुः ।
 प्रजामेका रक्षत्यूर्जमेका व्रतमेका रक्षति देवयूनाम् ॥३२॥
 एकाष्टकां पश्यत दोहमानामनै माँसवद्घृतवस्वधावत् ।
 तत्रास्रयैरतिपूतमनन्तमक्षय्यमुषिर्लोके स्फीतिं गच्छतु मे पि-
 तृभ्य स्वाहा ॥३३॥

27 See Av. III, 10, 2; Pār. III, 2, 2; Weber, Nakshatras, II, p. 333.—सुमङ्गली: B. T.

28a यच्चैनावेत्थ B. यच्चैनावेत्थ E. यच्चैताम् वे० T. 28b कुल्या Wh. Bu. H.Hg.

कुल्या Vs. XXXV, 20. कुल्या B. E. Hbg. Hbd. T. Hir. II, 15, 7.—एता आशिषः E. T.

29 = 27. 30-32 The MSS. give the Pratika only, viz. इयमेव सा या प्रथमा वीक्ष-

दिति तिस्रः ॥ H. explains the verses as given from Ts. IV, 3, 11, 1. 33a पश्यत E.

पश्यति Wh. 33b अतमन्तमं E. अतमन्तं तद् B. See Hir. II, 15, 9.

औलूखला यावाणो घोषमकृत हविष्कृत्स्नः परिवत्सरीणम् ।
 एंकाष्टके सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥३४॥
 एकाष्टका तपसा तप्यमाना संवत्सरस्य पत्नी दुदुहे प्रपीना ।
 तं दोहमुप जीवाय पितरस्सहस्रधारममुष्मिँस्त्रिके स्वाहा ॥३५॥

विंशः खण्डः ॥ २० ॥

उक्थ्यन्त्यास्यतिराचक्ष साद्यस्त्रीश्छन्दसा सह ।
 अपूपघृताहुते नमस्ते अस्तु माँसपिप्पले स्वाहा ॥१॥
 भूः पृथिव्यमिन्चामुं मयि कामं नि युनज्मि स्वाहा ॥२॥
 भुवो वायुनान्तरिक्षेण साक्षामुं मयि कामं नि युनज्मि
 स्वाहा ॥३॥
 स्वर्दिवादित्येन यजुषामुं मयि कामं नि युनज्मि स्वाहा ॥४॥
 जनदग्निरथर्वाङ्गिरोभिरमुं मयि कामं नि युनज्मि स्वाहा ॥५॥
 रोचनायाजिरायामये देवजातवे स्वाहा ॥६॥

34a *कृता Wh. *कृत T.—*सुरीणां E. See Hir. II, 14, 4; Av. III, 10, 5.

35 See Hir. II, 15, 9. 35b पितरः E. पितरः B. — विंशः खण्डः ॥

Wh. *॥२०॥ Bu. यन्म माता पृथिवी ते पापमेकविंशतिरेकविंशतिः ॥२०॥ E. B.

II, 21, 1a उक्थ्यन्त्यास्यतिराचक्ष E. उक्थ्यन्त्यास्यतिराचक्ष B.—साद्यस्त्री E. सा (स

sec. m.) द्यस्त्री B. *साद्यस्त्री Bu. 1b अपूपघृताहुते E.—अस्तु माँसपिप्पले E.

अस्तु माँसपिप्पले B. 2 पृथिव्यमि E. B. 4 स्वर्दिवाः E. 5 जनदग्निर-

थर्वाङ्गि B. In E. this Mantra is not accentuated. 6 रोचनायाः E. B.

केतवे मनवे ब्रह्मणे देवजातवे स्वाहा ॥७॥
 स्वधा स्वाहा ॥८॥ अग्नये कष्यवाहनाय स्वधा स्वाहा ॥९॥
 अन्नमिव ते दृशे भूयासम् ॥१०॥ वस्त्रमिव ते दृशे भूया-
 सम् ॥११॥ विस्रमिव ते दृशे भूयासम् ॥१२॥ आशेव ते दृशे
 भूयासम् ॥१३॥ अश्वेव ते दृशे भूयासम् ॥१४॥
 सँ संवन्तु दिशो महीस्समा धावन्तु सूनृताः ।
 सर्वे कामी अभि यन्तु मा प्रिया अभि रक्षन्तु मा प्रियाः ॥१५॥
 यशोऽसि यशोऽहं त्वयि भूयासमसौ ॥१६॥
 अङ्गी न्यङ्गावभितो रथं यौ ध्वान्तं वातायमनु संचरन्ती ।
 दूरेहेतिरिन्द्रियावापतची ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु ॥१७॥
 अर्धनामध्वपते स्वस्ति मा सं पारय ॥१८॥
 अयं वामश्विना रथो मा दुःखे मा सुखे रिषत् ।
 अरिष्ट स्वस्ति गच्छतु विविघ्नपृतनायतः ॥१९॥

- 13 मासेव ते E. 14 अङ्गावति E.—T. has 14 before 13. 15a See Hir. I,
 12, 6.—संवन्ति E.—महीः ॥ समाधा° E. महीः ॥ समाधा° B. 16 See Hir.
 I, 12, 7.—समसी E. 17 The MSS. give the Prātika only: चंवी न्यङ्गावभित
 रथिषा ॥ H. explains the verse as given from T's. I, 7, 7, 2. See Pār. III, 14, ७, Hir.
 I, 12, 2. 18 मा deest in T.—पराया Bu. 19a See Hir. I, 12, 2; cf. Pār. III, 14,
 12.—वामश्विना E. वामश्विना B.—रथे E.—मां T.—दुःखे मा सुखे B.—रिषत्
 B. E. 19b अरिष्टं T.—विविघ्न E. Bu. Wh. T. H. (हान्तसं विविघ्नस्य विविघ्न-
 जम्). विविघ्नत् B.—पृतनायतः B. E.

अभ्योऽसि^{२०} हयोऽस्यत्योऽसि^{२१} नरोऽस्यर्वासि^{२२} सप्तिरसि^{२३}
वाज्यसि^{२४} वृषासि^{२५} नृमणा असि^{२६} ययुर्नामास्याँक्त्यानां पत्वा-
न्विहि ॥ ३० ॥

हस्ति॒यश॒सर्म॑सि हस्ति॒यश॒सीभू॑यासं वह॒ काल॑ वह॒ श्रियं॑ मा॒भि वह॑ ।
इन्द्र॑स्य त्वा॒ वज्रे॑णा॒भि नि॒ दध्म॑म्यसौ ॥ ३१ ॥

अ॒र्वाजि॒ह्वकं॑ निजि॒ह्वका॑व त्वा ह॒विषा॑ यजे ।
तत्स॒त्यं यद॑हं ब्रवी॒म्यध॑रो म॒दसौ॑ व॒दात्स्वाहा॑ ॥ ३२ ॥

आ ते॒ वाच॑मा॒स्याँ द॑द् आ म॒न॒स्याँ हृद॑या॒दधि॑ ।
यच॑यच ते॒ वाङ्मि॑हि॒ता तां॑ त॒ आ द॑दे ।

तत्स॒त्यं यद॑हं ब्रवी॒म्यध॑रो म॒त्पद्य॑स्वासौ ॥ ३३ ॥

एकविंशः खण्डः ॥ २९ ॥

या॒ त ए॒षा ररा॑ट्या॒ तनू॑र्म॒न्योर्मृ॑धस्य॒ नाशि॑नी ।
तां दे॒वा ब्र॑ह्मचा॒रिणो॑ वि न॒यन्तु॑ सुमे॒धसः॑ ॥ १ ॥

20-30 See Ts. VII, 1, 12; Hir. I, 12, 3. 26 वाज्यसि E. 31a वह श्रियं

वाहाभि वह E. 31b न्यसी E.—Cf. Hir. I, 12, 4; Pār. III, 15, 2. 32a निजि-

ह्वकाव E. निजिह्वकाय Wh. 32b ब्रवी B. E.—धरे B.—मदसा Wh. T.—

मदात् E.—See Hir. I, 15, 5. 33 Cf. Hir. I, 15, 6; Pār. III, 13, 6. 33a चमास्य

E. 33b ते वाच नि Bu. T. देवानि Wh. देवा नि E. 33c ब्रवी B. E.—

एकविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥ २९ ॥ Bu. उक्थवास्ततिराचक्षुषोडश ॥ २९ ॥ E. उक्थ-

वातिराचक्षुषोडश ॥ २९ ॥ B. II, 22, 1a एषा रराट्या E.—मृदस्य Bu. मृधस्य

E. मृधस्य T.—नाशिनी E. See Pār. III, 13, 5; Hir. I, 15, 3.

यत् एतन्मुखेऽमृतं रराटमुदिव विध्यति ।
 वि ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्या इव ॥२॥
 अथ ज्यामिव धन्वनो हृदो मन्युं तनोमि ते ।
 इन्द्रापास्य फलिगमन्येभ्यः पुरुषेभ्योऽन्यथ मत् ॥३॥
 यदहं धनेन प्रपणँश्चरामि धनेन देवा धनमिच्छमानः ।
 तस्मिन्सोमो रुचमा दधात्वग्निरिन्द्रो बृहस्पतिश्च स्वाहा ॥४॥
 परि त्वा गिरिरमिहं परि भ्रातुः परि ध्वसुः ।
 परि सर्वेभ्यो ज्ञातिभ्यः परिषीतः क्लेषसि ॥५॥
 शश्वत्परिकुपितेन संक्रामेणाविच्छिदा ।
 उलेन परिषीतोऽसि परिषीतोऽस्युलेन ॥६॥
 आवर्तनं वर्तय नि निवर्तनं वर्तयेन्द्र नर्दबुद ।

- 2a एवमुखेमृतं Bu. एतमुखेमृतं E. एतमुखेमृतं B. 2b क्रोधं Wh.—जयामसि
 B.—See Hir. I, 15, 3; Pār. III, 13, 5. 3a अथज्यामिव E.—See Av. VI, 42, 1a.
 3b इन्द्रापास्य E. इन्द्रायास्य B. Cf. Hir. I, 14, 7, where the Mantra is quite corrupt.
 4a प्रपणञ् व्यवहरन् H. प्रपणँश्चरामि E. प्रपणाश्चरामि B. प्रपणँश्च° T. प्रपणँश्च°
 Wh. Bu. See Hir. I, 15, 1; Av. III, 15, 6; Introd., p. xxi.—देवा B.—°मिच्छमानाः
 B. Wh. 4b रुचमाधानात्° E. 5a गिरिरमिह E. गिरिरमिह B. गिरिरमहं
 Wh. 5b परिषीतः B. परिष्टुतः E. परिषितः Bu. See Introd., p. xlvii.—
 क्लेषसि B. See Introd., p. xxviii.—See Hir. I, 14, 2; Pār. III, 7, 2. 6a °यावि-
 छिदा E. °याविच्छिदा Wh. Bu. 6b उलेन परिषीतोऽसि E. उलेन परिषितोऽसि
 B.—परिषितोऽस्युलेन E. परिषितोऽस्युलेन B. See Hir. I, 14, 2. 7 The MSS. of
 the text give the Pratika only, viz. आवर्तनं वर्तयेतिवा ॥ Wh. Bu. आवर्तनं विवर्त-

भूम्याच्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरावर्तया पुनः ॥७॥

आवर्तने निवर्तने आवर्तननिवर्तनाय स्वाहा ॥८॥

अनु पोऽद्दनुद्दयो निवर्तो वो न्यवीवृतत् ।

ऐन्द्रः परिक्रोशो वः परि क्रोशतु सर्वतः ॥९॥

यदि मामन्तिमन्याधा अदेवा देववत्तरम् ।

इन्द्रः परिनेन सिक्ता वो मस्यमिद्वशमा नयात्स्वाहा ॥१०॥

यदि वृक्षाद्यन्तरिक्षात्फलमभ्यपन्नत्तदु वायुरेव ।

यथास्यृक्षस्तनुवं यच्च वास आपो बाधन्तां निर्घृतिं पराचैः ॥११॥

ये पक्षिणः पतयन्ति बिभ्यतो निर्घृतिस्सह ।

- धेहिवा E. आवर्तन वर्तनेधिवा B. आवर्तन निवर्तयेधिवा T. Haradatta, explaining the verse as given from Ts. III, 3, 10, 1, takes आवर्तन = आ + आवर्तन. Cf. Rv. X, 19, 8. 8 निवर्तने E. विवर्तन B.—आवर्तननिवर्तनाय E. आवर्तनवि (नि sec. m.) वर्तनाय B. 9a अनु पो E. B. Wh. II. अनु वो Bu. See Introd., p. xxi.—०द्दनुद्दयो विवर्तो वो E. ०द्दनुद्दयो निवर्तो B. ०द्दनुद्दयविवृत्तो वो Wh. ०द्दनुद्दयो निवृत्तो वो Bu.—न्यवीवृतत् Bu. H. T. न्यवीवृधत् E. B. Wh. 9b ऐन्द्रः परिक्रोशो तुवः E. ऐन्द्रः परिक्रोश वः Wh. इन्द्रः परि T. 10a मामन्तिमन्याधा अदेवा Wh. Bú. मामन्तिमन्याधा आदेवा B. T. मामन्तिमन्याधा आदेवा E.—देववत्तरम् E. वीरवत्तरम् Wh. 10b ऐन्द्रः Wh.—सिक्ता वो H., who says that सिक्ता is क्षान्दस for सिक्ता. सिक्ता वो B. शिक्ता वो E. सिक्तापो Bu. सिन्वातो Wh. सिन्वा पो T. See Introd., p. xxvii. 11a ०मभ्यपन्नत्तदु वा E. ०मभ्यपन्नत्तदु वा B. ०मभ्यपन्नत्तदु वा Bu. 11b ०स्यृक्षस्तनुवं E. Wh. ०स्यृक्षस्तनुवं Bu.—वास आपो बाधन्तां E. वास आपो बाधन्तां B.—See Hir. I, 16, 7. 12a बिभ्यतो Wh.

ते मा शिवेन शग्मेन तेजसोन्दन्तु वर्चसा ॥१२॥
 दिवो नु मा बृहतो अन्तरिक्षादपौ स्तोको अभ्यपप्रच्छिवेन ।
 समहमिन्द्रियेण मनसाहमा गां ब्रह्मणा संपृञ्चानस्सुकृता कृतेन ॥१३॥
 इमं मे वरुण ॥१४॥
 तस्यां यामि ॥१५॥
 त्वं नो अग्ने ॥१६॥
 स त्वं नो अग्ने ॥१७॥
 त्वमग्ने अयासि ॥१८॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव ।
 यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥१९॥
 सम्राजं च ॥२०॥
 भू स्वाहा ॥२१॥ भुव स्वाहा ॥२२॥ सुव स्वाहा ॥२३॥

12 b तिना E.—तेजसोदन्तु B. तेजसोदन्तु E. तेजसोमानु Bu.—See Hir. I, 16, 5.
 13 a दिवो नु मा B. दिवा नु वमा E. दिवो नु मामनु Hw.—अन्तरिक्षादपौ स्तोको
 E.—अभ्यपप्रच्छिवेना E. शिवेन is omitted by H. 13 b वीर्येण inserted before
 मनसा in E. T.—मनसाहमागी E.—ब्रह्मणा संपृञ्चानः सुकृता कृतेन B. ब्रह्मणा सं
 पृञ्चानः सुकृताकृतेन E. ब्रह्मणा संपृञ्चानास्सुकृता गयेन Wh. ब्रह्मणा संपृञ्चानसुकृता
 कृतेन Bu.—See Hir. I, 16, 6. 14-18 = I, 4, 12-16. 19 The MSS. of the text
 have only the Pratikā: प्रजापते. H. explains the verse as given from Ts. I, 8, 14, 2 =
 Rv. X, 121, 18. 20 = II, 8, 8. सम्राजं च B. Bu. सम्राजं च विराजं च E. T.
 21-23 The MSS. have only: ब्राह्मतीर्विहताः E. ब्राह्मतीर्विहताः B. ब्राह्मतीर्विहताः

इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि^१ मैषां नु गादपरो^२ अर्धमेतत् ।
शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीस्त्रिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन ॥२४॥

द्वाविंशः खण्डः ॥२२॥

^१ या त एषा रराब्वा तनुः ॥ ^२ उक्थ्य स्वास्त्रतिराचक्ष ॥ ^३ पृथिवी ते पाचम् ॥ यन्मे मात्रा ॥
परमेष्ठ्यसि परमात्मा ॥ इह अहि दन्द्गुक्म ॥ ^४ कूर्कुरस्सुकूर्कुरः ॥ ^५ यद्भूमेः क्रूरम् ॥
गतां पार्थिव उरसि शरणम् ॥ मा ते कुमारै ररुचो वधीत् ॥ अरमा भव परमुर्मव ॥
धाता ददातु नो रधिमिति चतस्रः ॥ चक्षी विद्याधि ॥ मयि पर्वतपूषधम् ॥
आयुष्यं वर्षस्वम् ॥ इमे सोममर्हते ॥ परि त्वामि परि मृजामि ॥
सुश्रवस्सुश्रवसं मा क्रुध ॥ योगेयोगे तवस्वरम् ॥ आगन्वा
समगच्छहि ॥ आयुर्दा देव अरसं गृह्णानः ॥
^६ उज्ज्वल वायवुदकेनेहि^७ ॥ उज्ज्वल
दधतां पर्वतेन ॥

॥ इति द्वितीयः प्रश्नस्तमाप्तः ॥

॥ मन्त्रप्रश्नद्वयं समाप्तम् ॥

हरिः ओम् ॥ शुभमस्तु ॥

Bu. Wh. T. ब्राह्मणतयश्च गताः II. I follow Haradatta on Āp. 23, 9, who says that there are ten Āhutiḥ; according to Sudarśanārya there are eleven, so that after सुव स्वाहा, ओ स्वाहा^१ would have to be added. But see Āp. 2, 7 with the comm. 24a ददामि B

pr. m. T.—मैषां E. मा नो नु T.—न्मेतत् E. 24b जीवे E.—दधतां E.—

See TBr. III, 7, 11, 3.—द्वाविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥२२॥ Bu. या त एषा रराब्वा

तनुः सप्तविंशतिः ॥ E. B. E. adds here: द्वितीयो मन्त्रपाठा समाप्तः ॥२॥

^१ This list from या त एषा down to वायवुदकेनेहि is omitted in Wh. ^२ E. adds

numbers from 1-22. ³ उक्थन्वाति° B. E. उक्थन्वाति° Bu. ⁴ दन्मूकं E.
 दन्मूकं Bu. ⁵ कूर्कुरः सङ्ग° B. E. शिवं शिवं Bu. ⁶ B. ends: उष्णिग भ्राता
 ददातुक्थन्वाति° हविर्वातिः ॥ हारीः शौ ॥ इति मन्त्रप्रज्ञः समाप्तः ॥° E. ends: उष्णिग
 भ्राता ददातु उक्थन्वाति° हविर्वातिः ॥ ७ ॥ Wh. ends: उष्णिग दधतां पतिन ॥ हरिः
 श्रीम् मन्त्रप्रज्ञद्वयं समाप्तम् ॥ हरिः श्रीम् मुनमक्षु ॥ Bu. ends: उष्णिगायुर्दा आनन्वा .
 योगियोगे सुश्रवः परि खिमं सोमन्वाता यत् भूमेव्यस्य माता दृश ॥ उष्णिग दधतां
 पतिन ॥ हरिः श्रीम् ॥ श्रीकृष्णार्पणमक्षु ॥ ° 7 वाव उ° E. वायुवु° Bu.

APPENDIX A.

SYNOPSIS OF THE MANTRAPĀṬHA AND THE ĀPASTAMBĪYA GR̥HYASŪTRA.

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gr̥hyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gr̥hyasūtra
I, 1, 1-2	4, 2	I, 5, 8-10 }	
3	3	11 }	5, 9
4	4	12 }	
5	5	13-15	10
6	6	16-17	12
7	7	18	18
8 }		6, 1	19
9 }		2-3	20
10 }		4-7	22
2, 1-5 }	8	8	23
6 }		9-11	24
7 }		12	25
8	9	13	6, 1
3, 1-2	10	14	3
3-6	15	7, 1-7	4
7-13	16	8-9	5
14	17	10	6
4, 1-16	3, 2	11-12	7
5, 1	3	8, 1 }	8
2	6	2 }	
3-5 }	7	3-15 }	10
6 }		9, 1 }	
7	8		

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
I, 9, 2		II, 3, I	
3	8, 11	2	
4-5		3-12	10, 12
6-7	12	13-23	
8	8, 2	24	
9-10	5	25	
10, 1-2		26	11, 1
3-9		27-30	2
10-13		31	3
II, 1-2	10	32	4
3		4, 1-11	6
4-6		12	7
7-11		13	5-12
12, 1-13, 4	13	14	13
13, 5-6	9, 2	15	14
7-10	3	5, 1	15
14, 1-7	4	2-10	
15, 1		11	18
2-4	6	12-21	
5		22	19
6		6, 1	
16 (Anuvāka)	9	2-13	22
17, 1-6	10	14	25
7-10	11	15	26
II, 1, 1		1, 1	
2	10, 5	2	
3-6	6	3	12, 3
7	7	4-11	
8	8	12	5
2, 1		13-18	6
2	9	19	
3-4		20	
5-7	10	21-23	
8		24	8
9-10		25	
11	11	26	
		27-32	

Mantra-pāṭha	Āpastambīya Grhyasūtra	Mantra-pāṭha	Āpastambīya Grhyasūtra
II, 8, 1-8	12, 9	II, 12, 3-5 (Haradatta)	} 15, 4
• • 1-8 (<i>bis</i>)	10	2-5 ² (Sudarśanārya)	
• 9-10		6-10	
• 11-9, 1		11-14	
9, 2	} 11	13, 1	
3		2	} 5
4		3-4	
5		5	
6	13	6	} 6
7	13, 2	7-14, 2	
8 }	3	14, 3	} 12
9 }	5	4	
10	6	5-9	
11	8	10	13
12 }		11-14	13, 1
13 }		15-22	8
14	9	15, 1	17, 1
10, 1-2	} 13	2	} 3
3-4		3-4	
5		3-4	4
6 }		5	5
7 }	16	6-11	6
8-12	17	12 }	} 7
13-18	18	13	
11, 1-8	14, 2	14	
9-11	3	15	9
12	5	16	10
13	6	17	11
14	11	18-21	12
15 }	} 14	22	13
16-18		16, 1-11	18, 1
19-20	15	12-13 }	} 3
21-31	} 15, 1	14	
32		15-17	6
33-12, 1 ² (<i>tris</i> , Sudarśanārya)		17, 1-3	7
33		4-7	8
12, 1 } (Haradatta)			
2 }			

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
II, 17, 8	{ 18, 10 19, 4	II, 20, 2-7	
9-25 }	18, 12	8-13	
26-27 }		14-19	
18, 1	19, 7	20-23	21, 9
2 }	9	24	
3-7 }	11	25	
8-9	20, 1	26	
10		27	22, 1
11-12 }	4	28	4
14-30 }	5	29-35	5
31 }		21, 1	6
32 }		2-9	7
33-39 }		10-16	13
40 }		17	14
41 }		18 }	15
42-45	6	19 }	16
46	7	20-30	17
47-48	16	31	17
19, 1-7	21, 3	32 }	23, 1
	(or 4)	33 }	
8-13	4	22, 1-2	2
	(or 3)	3	3
14-16	6	4	5
20, 1	8	5-6	6
		7-10	7
		11-13	8
		14-23	9
		24	10

APPENDIX ' B.

SYNOPSIS OF PARALLEL PASSAGES SHOWING THE RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE VEDIC SAṂHITĀS.

p. = Pratikā, indicates that the MSS. of the Mantrapāṭha give the Pratikā only.

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṁhitā	Atharvaveda-Saṁhitā	Taittiriya Saṁhitā	Taittiriya Brāhmaṇa and Aranyaka	Other Vedas
I, 1, 1	cf. X, 32, 1				
2	= X, 85, 23	cf. XIV, 1, 34			
3		cf. XIV, 1, 62			
4	cf. X, 85, 44	cf. XIV, 2, 17			
6	cf. X, 40, 10	cf. XIV, 1, 46			
7		cf. XIV, 1, 39			
8		cf. XIV, 1, 39			
9	cf. VIII, 91, 7	cf. XIV, 1, 41			
10		cf. XIV, 1, 40			
2, 1					cf. Maitr. S. I, 2, 1
2-5		cf. I, 33	cf. V, 6, 1, 1-2	cf. Br. II, 8, 9, 3	cf. Maitr. S. II, 13, 1
6	= I, 10, 12		= I, 3, 1, 2; VI, 2, 10, 7		
7 p.		cf. XIV, 1, 42	= I, 1, 10, 1	= Br. III, 3, 3, 2	
8	cf. X, 85, 26				
3, 1	= X, 85, 40	cf. XIV, 2, 3			
2	= X, 85, 41	= XIV, 2, 4			
3	cf. X, 85, 36	cf. XIV, 1, 50			
14 c-e			cf. IV, 2, 5, 1		cf. Va. XII, 58
14 f		cf. XIV, 2, 71			
4, 4		cf. XIV, 2, 52			cf. Brh. Up. VI, 4, 19
5	cf. X, 85, 25	cf. XIV, 1, 18			
6	cf. X, 85, 45				
11		cf. VIII, 6, 20			
12 p.	= I, 25, 19		} = II, 1, 11, 6	} = Br. III, 7, 11, 3 = A. IV, 20, 3 = Br. III, 7, 12, 6	
13 p.	= I, 24, 11				
14 p.	= IV, 1, 4		} = II, 5, 12, 3-4		
15 p.	= IV, 1, 5				

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya-Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Aranyaka	Other Vedas
I, 4, 16				= Br. II, 4, 1, 9	
5, 2		cf. XIV, 2, 63			
3	= X, 85, 38	cf. XIV, 2, 1			
4	cf. X, 85, 39	cf. XIV, 2, 2			
5	= II, 7, 3				
7	cf. X, 85, 25	cf. XIV, 1, 17-18			
12	cf. V, 3, 2				
15	{ cf. X, 85, 24	{ cf. XIV, 1, 19; 58	{ cf. I, 1, 10, 2; II, 5, 6, 1-2		
17					
6, 1	= X, 85, 1	= XIV, 1, 1			
2 p.	= I, 6, 1		= VII, 4, 20, 1	= Br. III, 9, 4, 1	
3 p.	= I, 30, 7	= XIX, 24, 7	= IV, 1, 2, 1; V, 1, 2, 1-2		
4	cf. X, 85, 20	cf. XIV, 1, 61			
6	cf. X, 85, 46	cf. XIV, 1, 44			
8	cf. X, 85, 28	cf. XIV, 1, 26			
9	cf. X, 85, 31	= XIV, 2, 10			
10	= X, 85, 32	cf. XIV, 2, 11			
11		cf. XIV, 2, 8			
12	cf. X, 40, 13	cf. XIV, 2, 6			
7, 1	cf. VIII, 1, 12	cf. XIV, 2, 47		= Ā. IV, 20, 1-2	
2 p.	= III, 1, 23		= IV, 2, 4, 3		
8		cf. XIV, 2, 9			
9		cf. XIV, 2, 7			
10		cf. XIV, 2, 12			
11	cf. X, 40, 12	cf. XIV, 2, 5			
12		cf. VII, 17, 4			
8, 1		cf. XIV, 2, 21			
6		= VI, 78, 1			
7		cf. VI, 78, 2			
8	cf. X, 85, 42 a; VI, 57, 6 b	cf. XIV, 1, 22 a			
9		cf. XIV, 1, 52			
10		= VI, 78, 3			
9, 1		cf. XX, 127, 11			
2	cf. X, 85, 2	cf. XIV, 1, 2			
4	cf. X, 85, 27	cf. XIV, 1, 21			
5	= X, 85, 33	cf. XIV, 2, 28			
6			cf. IV, 3, 4, 1		cf. Vs. XIV, 1
8	= I, 18, 6			= Ā. X, 1, 4	cf. Maitr. S. II, 8, 1
9				= Ā. X, 1, 4-5	= Vs. XXXII, 13
10				= Ā. X, 1, 5	

SYNOPSIS OF PARALLEL PASSAGES.

92

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittiriya Saṃhitā	Taittiriya Brāhmaṇa and Aranyaka	Other Vedas
I, 20, 1°	cf. X, 85, 22	cf. XIV, 2, 33			
2	cf. X, 85, 21	cf. XIV, 2, 33			
7					
8°			cf. I, 4, 14°		cf. Maitr. S. III, 12, 12
9			cf. III, 4, 4, 1		
• II, 1	= X, 183, 1				
2	cf. X, 183, 2				
3	cf. X, 85, 43				
5	cf. X, 85, 43	cf. XIV, 2, 40°			
6	cf. X, 85, 37	cf. XIV, 2, 38			
• 7		cf. XIV, 2, 39 a			
9	cf. X, 183, 3				
10	cf. VIII, 31, 8				
11	cf. VIII, 31, 9				
12, 1-3	= X, 184	cf. V, 25, 3; 5			
4	cf. Khila 30, 2	cf. V, 25, 2; VI, 17, 1			cf. Brh. Up. VI, 4, 21
5					
6	cf. Khila 30, 3	cf. V, 25, 10-13			
7	= Khila 30, 1				
9		cf. III, 23, 2			
13, 1		cf. III, 23, 5 a			
2		cf. III, 23, 3-4			
3		cf. III, 23, 4			
5		cf. XIX, 8, 4 a			
10	= II, 43, 2 a				
14, 1	= VII, 41, 1	cf. III, 16, 1		= Br. II, 8, 9, 7	= Vs. XXXIV, 34
2	= VII, 41, 2	cf. III, 16, 2		= Br. II, 8, 9, 7-8	= Vs. XXXIV, 35
3	cf. VII, 41, 3	cf. III, 16, 3		= Br. II, 5, 5, 2; 8, 9, 8	cf. Vs. XXXIV, 36
4	= VII, 41, 4	cf. III, 16, 4		= Br. II, 8, 9, 8	= Vs. XXXIV, 37
5	cf. VII, 41, 5	cf. III, 16, 5		= Br. II, 5, 5, 2; 8, 9, 8-9	cf. Vs. XXXIV, 38
6	= VII, 41, 6	cf. III, 16, 6		= Br. II, 8, 9, 9	= Vs. XXXIV, 39
7	cf. VII, 41, 7	cf. III, 16, 7		= Br. II, 8, 9, 9	cf. Vs. XXXIV, 40
15, 1	cf. X, 145, 1	cf. III, 18, 1			
2	cf. X, 145, 2	cf. III, 18, 2			
3	= X, 145, 3	cf. III, 18, 4			
4	cf. X, 145, 4	cf. III, 18, 3			
5	cf. X, 145, 5	cf. III, 18, 5			
6	= X, 145, 6	cf. III, 18, 6			
16, 1	= X, 159, 1	cf. I, 29, 5			
2	cf. X, 159, 2				

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya-Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
I, 16, 3	cf. X, 159, 3				
4	cf. X, 159, 4				
5	cf. X, 159, 5				
6	cf. X, 159, 6				
17, 1	cf. X, 163, 1	cf. XX, 96, 17; II, 33, 1			
2	= X, 163, 2	= XX, 96, 18; II, 33, 2			
3	= X, 163, 3	= XX, 96, 19 cf. II, 33, 4			
4	cf. X, 163, 4	cf. XX, 96, 20; II, 33, 5			
5	cf. X, 163, 5	cf. XX, 96, 21			
6	cf. X, 163, 6	cf. XX, 96, 22			
7	cf. X, 85, 29	cf. XIV, 1, 25			
8	cf. X, 85, 30	cf. XIV, 1, 27			
9	cf. X, 85, 34	cf. XIV, 1, 29			
10	cf. X, 85, 35	cf. XIV, 1, 28			
II, 1, 1		cf. VI, 68, 1			
2 a		cf. VI, 68, 2	= I, 2, 1, 1		
2 b	= I, 23, 21 b				
3 a		= VI, 68, 3 a		= Br. II, 7, 17, 2	
3 b		cf. VI, 68, 3 b; VIII, 5, 21 b		cf. Br. II, 7, 17, 2	
7		cf. VIII, 2, 17			
2, 1		cf. II, 13, 1		cf. Br. I, 2, 1, 11	
5		cf. XIV, 1, 45			
6		cf. II, 13, 2; XIX, 24, 4			
7		cf. XIX, 24, 5			
8		cf. II, 13, 3; XIX, 24, 6			
3, 2 a	cf. IV, 58, 1 a			cf. Ā. X, 10, 2	cf. V. XVII, 89
2 b	cf. I, 109, 7 b				
24			cf. Ts. I, 3, 1, 1; II, 6, 4, 1, and often	cf. Ā. III, 10, 1	
4, 2 p.			= II, 3, 10, 3	= Br. II, 7, 7 5 cf. Ā. II, 5, 1	
3	= I, 89, 9				
5 a	= Khila 29, 1				
6	cf. Khila 29, 3			cf. Ā. X, 41	

Mantrapāṭha	Rigveda-Samhitā	Atharvaveda-Samhitā	Taittiriya Samhitā	Taittiriya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
II, 4, 23 p ²	= III, 62, 10		= I, 5, 6, 4		
5, 11 ¹			= I, 2, 8, 1		
12-21	cf. VII, 66, 16 ²			= Ā. IV, 42, 5 (32)	
6, 2		cf. XIX, 64, 1-2			
3-5			= I, 4, 45, 3 ;	= Br. II, 6, 6, 4-5	cf. Maitr. S. I, 3, 39
6	cf. I, 23, 23 ; X, 9, 9		VI, 6, 3, 5		
7	cf. I, 23, 24 a		cf. I, 4, 45, 3 ;	cf. Br. II, 6, 6, 5	cf. Maitr. S. I, 3, 39
8	cf. I, 23, 24 b		46, 2		
15		cf. II, 13, 5			
7, 1	= I, 94, 1	cf. V, 28, 7			cf. Vs. III, 62
2					= Vs. III, 63
3					
13-15 p.	= X, 9, 1-3		= IV, 1, 5, 1 ;	= Ā. IV, 42, 4 ;	
			V, 6, 1, 4 ;	X, 1, 11-12	
			VII, 4, 19, 4		
26				cf. Br. I, 2, 1, 19-20	cf. Vs. XXXIV, 5b
8, 1	cf. Khila 27, 1				
2	cf. Khila 27, 2				
3	cf. Khila 27, 3				cf. Bṛh. Up. VI, 3, 3
5					
8	cf. Khila 27, 4				
11		cf. IV, 9, 9		cf. Ā. VI, 10, 2	cf. Vs. V, 33
9, 3					cf. Vs. V, 28
4					
5			cf. II, 6, 4, 1 ;		
			VII, 1, 11, 1 ;		
			V, 7, 3, 1		
6 p.	= X, 128, 5		= IV, 7, 14, 2		
10, 3				= Ā. X, 32	
4				= Ā. X, 35	
7 a				cf. Br. II, 4, 8, 7	
11, 1-4 p.			= III, 3, 11, 2-3		
5-8 p.	= V, 4, 10		= I, 4, 46, 1-2		
10-11 p.	= II, 32, 4-5		= III, 3, 11, 5		
20		cf. I, 11, 4			
21-31 p.	cf. X, 45		= IV, 2, 2		= Bṛh. Up. VI, 4, 8a ;
33					26 b
12, 1					cf. Bṛh. Up. VI, 4, 26
2	cf. Khila 29, 2				
6-10		cf. II, 10		= Br. II, 5, 6, 1-3	

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
II, 14, 5-9 p. 15, 2	cf. I, 22, 5	cf. XVIII, 2, 19	= II, 3, 10, 3	= Ā. X, 1, 10	cf. Vs. XXXV, 21; XXXVI, 13
4		cf. III, 12, 7			
5		cf. III, 12, 6 a			
15 p.			= IV, 2, 3, 1; V, 2, 2, 1	= Br. III, 11, 4, 1	
18 { 19 } p.	cf. VII, 54, 1 cf. VII, 54, 3		} = VI, 4, 10, 1		
20	cf. VII, 54, 2				
21	= VII, 55, 1				
17, 5-7 p. 14-19 p. 20-25 p.			= IV, 2, 8, 3 = V, 5, 10, 1-3 = V, 5, 10, 3-5 = VII, 1, 12		cf. Vs. XIII, 6-8
18, 6-7			= II, 2, 12, 2		
9 p.	cf. V, 84, 1				
10	cf. I, 16, 1 a				cf. Maitr. S. 41, 9, 1
46			cf. IV, 5, 3, 1		
47-48 p.			= I, 1, 14, 2-3		
19, 7	cf. X, 15, 13				
20, 27		cf. III, 10, 2			
28					cf. Vs. XXXV, 20
30-32 p.			= IV, 3, 11, 1		
34		cf. III, 10, 5			
35		cf. III, 10, 12			
21, 17 p.			= I, 7, 7, 2		
20-30			= VII, 1, 12		
22, 3 a		cf. VI, 42, 1 a			
4		cf. III, 15, 6			
7 p.	cf. X, 19, 8		= III, 3, 10, 1		
19 p.	= X, 121, 10	cf. VII, 79, 4; 80, 3	= I, 8, 14, 2; III, 2, 5, 6	= Br. II, 8, 1, 2-3; III, 5, 7, 1-2	cf. Vs. X, 20
24	cf. X, 18, 4	cf. XII, 2, 23		= Br. III, 7, 11, 3 cf. Ā. VI, 10, 2	cf. Vs. XXXV, 15

INDEX OF MANTRAS.

An asterisk indicates that the MSS. give only the Pratika of the Mantra.

अँशसि हसं II, 3, 9.	अङ्गादङ्गात्सं भवसि . . .	*अन्नपतेऽन्नस्य II, 15, 15.
*अङ्गान्दमिः सानयन् II, 11, 24.	वेदो वे II, 14, 3.	अन्नमिव ते वृशे II, 21, 10.
अभीभ्यं ते नासिकाभ्यां I, 17, 1.	अङ्गादङ्गाहोहोहोहोः I, 17, 6.	अन्नायाय व्युद्भवं II, 7, 19.
अपये कन्ववाहनाय II, 19, 13; 21, 9.	अजीता स्वाम II, 5, 20.	अन्वासारिण उप II, 18, 44.
अपये अग्निविदे स्वाहा I, 4, 3.	अतिवलाहिससि II, 17, 12.	अपञ्चं त्वा मनसा चेक्षितानं I, 11, 1.
अपये त्वा II, 3, 13.	अत्योऽसि II, 21, 22.	अपञ्चं त्वा मनसा दीधानां I, 11, 2.
अपये वृहते II, 6, 9.	(अन्निरयर्वाङ्गिरोमि° II, 21, 5.)	अप श्वेत पदा II, 17, 26.
अपये समिधमाहार्यं II, 6, 2.	अन्नस्त्वा II, 3, 21.	अपां त्वीषधीर्नां II, 14, 11-14.
अपये स्विष्टकृते सुकृतकृत II, 18, 31.	*अधिपतयो नाम स्य II, 17, 24.	अपाशोऽसुरो मे II, 7, 26.
अभिः प्राज्ञातु II, 10, 7.	*अधिपती नामासि II, 17, 18.	अपो अवान्वचारिषं II, 6, 6.
*अधिरायुष्मात्स II, 14, 5.	अध्वनामध्वपते श्रेष्ठ° II, 3, 32.	अप्रजस्तां पीचमृत्सुं I, 4, 11.
अपिरितुः प्रथमो देवतानां I, 4, 7.	अध्वनामध्वपते स्वसि II, 21, 18.	अप्सरस्तु यो गन्धः II, 7, 24.
अपिष्ठ आयुः प्रतरां II, 4, 4.	अनु पोऽङ्गदनु° II, 22, 9.	अप्सरानु च या मेधा II, 4, 6.
अपिष्ठे हसं II, 3, 3.	(अनु वोऽङ्गदनु° II, 22, 9.)	अप्सु जात II, 17, 2.
अपि प्रत्यक्षिते त्वं I, 10, 3.	अनुहवं परिहवं I, 13, 5.	अभि वर्धतां पयसा I, 8, 7.
अघोरचक्षुरपतिर्धृति I, 1, 4.	अनुकृतं परिकृतं I, 13, 6.	अभ्रातुर्घ्नी वक्ष्यापतिर्घ्नी I, 3.
*अङ्गी न्यङ्गावभितो II, 21, 17.	अनुचराः स्रजवस्सन् I, 4, 2.	अमीवहा वासोऽप्यते II, 15, 21.
अङ्गादङ्गात्सं भवसि . . .	अन्तकाय त्वा II, 3, 20.	अमृतापिधानमसि II, 10, 4.
आत्मा वे II, 11, 33.	अनर्द्धं अतुमिर° II, 19, 6.	अमृताऽऽतिममृतायां II, 15, 14.
	अनर्द्धं पर्यतिर° II, 19, 4.	

अमृतोपखरयमसि II, 10, 3.	अस्य परे निष्कैवस्य I, 6, 14.	आयुषि ब्रह्मवर्चसि II, 11, 16b (=Sudarś.: II, 11, 17).
अमोचि यष्माद् II, 12, 9.	अहं केतुरहं मूर्धा I, 16, 2.	आयुषं वर्चसं II, 8, 1.
अयं वामक्षिणा रथो II, 21, 19.	अहं गर्भमदधाम I, 11, 9.	आरुति अभिरक्षु I, 13, 7.
अयं कश्चिं पतयन्ते II, 13, 7.	अहमसि सहमाना I, 15, 5.	आ रोहोऽसुप I, 11, 7.
अयं कुमारो II, 13, 2.	अहिंसातिबलसे II, 17, 11.	आर्द्रधारणा यच I, 11, 8.
अयं नो देवस्तविता I, 7, 12.	आगन्धोष्ठं महिषी I, 8, 3.	*आवर्तन वर्तय II, 22, 7.
अयं नो मद्याः पारं I, 6, 13.	आगन्ता समगन्तहि II, 3, 1.	आवर्तने निवर्तन II, 22, 8.
अयमभिर्गृहपतिः I, 8, 4.	*आ तं भव सौ II, 11, 29.	आ वामगन्तुमतिः I, 7, 11.
अयम्यष्टो मर्षे II, 13, 9.	आ तिष्ठिममरमानं... क्षिरा	आशस्रं विशस्रमघो I, 17, 10.
अयम्यष्टोऽस्य I, 5, 18.	भव I, 5, 1; 6; 11.	
अरिष्टा अस्माकं II, 15, 16.	आ तिष्ठिममरमानं... क्षिरो	*आशासना सीमन्तं I, 2, 7.
अर्यमणं नु देवं I, 5, 7.	भव II, 2, 2.	आशेव ते वृषे II, 21, 13.
अर्यमा ते ह्यसं II, 3, 8.	आ ते गर्भो योजिमेतु I, 12, 9.	(आस्त्री ब्राह्मणाः I, 1, 7.)
अर्यम्यो अग्निं परि I, 1, 8.	आ ते वाचमा II, 21, 33.	
अर्वासि II, 21, 24.	आ त्वा कुमारस्य II, 15, 4.	*इडामपि I, 7, 2.
अवजिह्वक निजिह्व II, 21, 32.	आ त्वा वहन्तु II, 18, 10.	इदमहं या त्वयि I, 1, 5.
	आदित्य प्रायश्चित्ति I, 10, 5.	इदमहमसुख II, 7, 12.
अव ज्यामिष II, 22, 3.	आदित्यानां पत्न्या II, 21, 30.	इन्द्र वहि दन्द्र्यूकं II, 17, 1.
*अवस्त्रावा नामास्तु II, 17, 17.	आ नः प्रजां जनयतु I, 11, 5.	इन्द्रस्य गृहा II, 15, 13.
	आग्नेभ्यस्ते गुदाभ्यः I, 17, 3.	इमं वि ज्यामि वरुणस्य I, 5, 17.
*अवस्त्रावानो नाम स्य II, 17, 23.	आप उन्द्रन्तु जीवसे II, 1, 2; 7, 5; 14, 16.	इमे सीममर्हते II, 7, 1.
अवुधमसौ II, 4, 14.	आपः पादावनेजनीः II, 9, 10.	इमं जीवेभ्यः परिधिं II, 22, 24.
अरमा भव परमूर् II, 12, 1; 14, 4.	आपस्तुप्तेषु II, 13, 6.	
अह्नीणा तनूर्भवति I, 17, 8.	*आपो हि उद् मधीसुवः II, 7, 13.	*इममप आयुषि II, 4, 2.
अश्वावतीर्जोमतीः I, 14, 7.	आमिह्नाहं दशमिः II, 11, 15.	*इमं मे वरुण I, 4, 12; 7, 3; 8, 11; II, 4, 7; 22, 14.
अश्वोऽसि II, 21, 20.	आ भा गन्धशसा II, 9, 12; 10, 2.	इमां खगाभ्योवधीं I, 15, 1.
असपत्ना सपत्निनी I, 16, 5.	आयमनीर्यमयत II, 11, 18.	इमां त्वमिन्द्र मीढुः I, 4, 6.
असविष ते देव II, 3, 31.	आयुर्दा देव जरसं II, 2, 1.	इमामभिस्त्रायातां I, 4, 8.
असी नामासि II, 3, 28.		इयं दुवत्तात II, 2, 9.
अस्मिन्नहं सहस्रं II, 14, 32.		इयं नारुप व्रति I, 5, 2.

*इयमेव सा या II, 20, 30.
इयमोवधि चायमाणा II, 7.
• 25°
इवमूर्जममि I, 3, 14d. .
इवसोर्जस II, 15, 8.
इह नायः प्र जायध्वम् I, 9, 1.
इह धृतिरिह II, 18, 6.
इह प्रियं प्रजया I, 9, 4.
इह रत्निरिह II, 18, 7.
इहैव तिष्ठ निमिता II, 15, 3.
इहिव सं मां वि योष्टं I, 8, 8.
•
ईशानस्य देवस्य II, 18, 24.
ईशानाय देवाय II, 18, 16.
•
*उक्थयउक्थे सोमः II, 11, 8.
उक्थयसास्यति° II, 21, 1.
उग्रस्य देवस्य II, 18, 27.
उग्राय देवाय II, 18, 19.
उक्षीर्वादि (v.l. °र्वाजि) पुत-
नाजि II, 8, 2.
उत्तेदानीं भगवन्तः I, 14, 4.
उत्तराहमुत्तरे I, 15, 3.
उत्तानपर्वणे सुमने I, 15, 2.
उदसी सूर्यो अगात् I, 16, 1.
उदायुषा स्थायुषो° II, 5, 11.
उदीर्घ्वीतः पतिवति I, 10, 2.
उदीर्घ्वीतो विश्वावसो I, 10, 1.
उदुत्तरमारोहन्ती I, 6, 5.
उद्गातिव शृङ्गे I, 13, 10.
उदीयस्य जातवेदः I, 9, 9.
उद्भिधमाय उच्चर II, 15, 12.

उप तेऽर्धौ° सहमानाम् I, 18, 6.
उप सृष्टु मीढुषी II, 18, 12.
उप सृष्टु मीढुषा II, 18, 11.
उप्लवाय केशान् II, 1, 8; 7,
11; 14, 22.
*उशिक् पावको अरतिः II,
11, 25.
उष्णिग वायुवुदकेन II, 1, 1;
7, 4; 14, 15.
ऊर्ध्वां तेऽधीवज्रां I, 17, 4.
•
अतस्य गोप्त्री II, 2, 10.
*अतस्य पण्यामनु II, 20, 32.
अतेन खूणावधि II, 15, 5.
अधिवोधः प्रबोध II, 16, 14.
•
एकमिवे I, 3, 7.
एकाष्टका तपसा II, 20, 35.
एकाष्टकां पञ्चत II, 20, 33.
एतत्ते जतासी II, 20, 8.
एतत्ते पितामहासी II, 20, 9.
एतत्ते पितामहासी II, 20,
12.
एतत्ते प्रपितामहासी II, 20,
10.
एतत्ते प्रपितामहासी II, 20,
13.
एतत्ते मातरसी II, 20, 11.
एतान्प्रतीतान् II, 13, 12.
एते ते प्रति II, 16, 12.
•
एधोऽक्षिधि° II, 6, 3.

एष ते तत मधु° II, 19, 14.
एष ते पितामह II, 19, 15.
एष ते प्रपितामह II, 19, 16.
एषा ते ऋषि II, 6, 11.
•
ऐतु गर्भो अचितः II, 11, 17b;
18 b (=Sudarś.: II, 11,
18; 19).
•
औं स्वाहा I, 10, 13; II, 12,
14; (22, 23 note.)
औं कल्पयत II, 10, 18.
*औवस्विनी नामासि II, 17,
15.
औमुत्सृजत II, 10, 12.
औवधीभ्यस्त्वा II, 3, 22.
•
औक्षव इत्तमुपा II, 16, 2.
औक्षुस्त्वा यावाणो II, 20,
34.
कन्यला पितृभ्यो यती I, 4, 4.
करोमि ते प्राजापत्यम् I,
13, 1.
कस्य ब्रह्मचार्यसि II, 3, 29.
कामप्रमुध्यतां I, 13, 4.
कामस्तमुध्यतां I, 13, 4 v.l.
कूर्जुरस्सुक्कुरैः II, 16, 1.
केतवे मन्वे II, 21, 7.
केशिनी अक्षोमिनीः II, 13, 10.
को नामासि II, 3, 27.
*कव्या नाम स्य II, 17, 25.
कूरमेतत्कटुकम् I, 17, 9.
[III. 8.]

*वेचस्व पतिना II, 18, 47.

*वेचस्व पति मधु II, 18, 48.

वेचिथे त्वा निर्वर्त्तते II, 12, 6.

खेऽनसः खे रथः I, 1, 9.

(खे रथस्व खे I, 1, 9.)

गदाय त्वा II, 3, 19.

गन्धर्वाय जनिविदे स्वाहा I, 4, 2.

गर्भं धेहि सिनीवालि I, 12, 2.

गृभ्णामि ते सुप्रजास्त्वाय I, 3, 3.

गृहपोप सृष्ट II, 18, 33.

गृहपुप सृष्ट II, 18, 34.

गृहान्भद्रान्नुमनसः I, 8, 2.

गौरस्वपहतपाप्मा II, 10, 6.

गौर्धेनुभव्या माता II, 10, 9.

ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः I, 17, 2.

घोषिण उप सृष्ट II, 18, 35.

चत्वारि मायोभवाय I, 3, 10.

चित्तं च चित्तिष्ठ I, 10, 9.

*हृन्स्वती उषसा II, 20, 31.

जग्धा वितुष्टिर् II, 16, 17.

जग्धो मशको II, 16, 18.

जग्धो व्यध्वरो II, 16, 16.

जगदन्निरथर्वाङ्गि II, 21, 8.

जयन्ताय स्वाहा II, 18, 30.

जयन्तोप सृष्ट II, 18, 13.

जरां गच्छासि II, 2, 7; 7, 31.

जीवां वदन्ति I, 1, 6.

जीविम श्रद्धयन्तं II, 5, 14.

ज्योक्ता सूर्यं II, 5, 21.

तचक वैशाख्य II, 17, 9.

तच्चतुर्देवहितं II, 5, 12.

*तत्त्वा यामि I, 4, 13; 7, 4; 8, 12; II, 4, 8; 22, 15.

तत्सत्यं यत्तेऽमावास्यायां II, 17, 4.

तत्सत्यं यत्ते सरमा II, 16, 7.

तत्सत्यं यत्त्वैश्वरी II, 16, 4.

*तत्सत्त्वितुर्वरेण्यं II, 4, 13.

तन्म ऊर्जे धाः II, 10, 17.

तन्मा चायि II, 10, 15.

तपस्व मे II, 5, 8.

*तस्मा अरं गमाम II, 7, 15.

तस्व तेऽशीय II, 10, 16.

ता मन्दसाणा मनुषः I, 6, 12.

तां पूषञ्जिवतमाम् I, 11, 6.

तासां त्वं छण्ण II, 14, 20.

तिस्रदेऽव पयस्व II, 11, 19.

तुभ्यमग्ने पर्यवहन् I, 5, 3; 8; 13.

तुष्यत तुष्यत तुष्यत II, 20, 23; 25.

तुष्यन्तु भद्रतयः II, 20, 22.

तुष्यन्तु भवन्तः II, 20, 21.

तेकश्च ससरमतपहश्च II, 16, 8.

तेजोऽसि तेजः II, 6, 5.

तेन भूतेन हविषा I, 8, 6.

ते ह पूर्वैः त्वनासो I, 3, 4.

तस्यै विद्यायै यशोऽसि II, 10, 1.

चायानसि परि II, 17, 3.

जीवि त्रताय I, 3, 9.

आयुषं जमदग्निः II, 7, 2.

*त्वं नो अपि I, 4, 14; 7, 5; 8, 13; II, 4, 9; 22, 16.

*त्वमपि अयासि I, 4, 16; 7, 7; 8, 15; II, 4, 11; 22, 18.

त्वमर्थमा भवसि I, 5, 12.

त्वयि मेधां . . . त्वयि सूर्यो II, 12, 5.

त्वयि मेधां . . . त्वयिन्द्र II, 12, 4.

त्वयि मेधां . . . त्वयिषि II, 12, 3.

त्वष्टा आयामजनयत् I, 8, 10.

*त्वामग्ने यजमाना II, 11, 30.

*त्वे सु पुत्र II, 11, 7.

दश मासाञ्जशयानः II, 11, 17.

*दिवस्वरि प्रथमं II, 11, 21.

(दिवादित्वेन II, 21, 4.)

दिवो नु मा बृहतो II, 22, 13.

*दृशानो वक्त्रा II, 11, 31.

देवसेना उप सृष्ट II, 18, 40.

देवस्व त्वा सवितुः प्रसव उप II, 3, 24.

देवस्व त्वा सवितुः प्रसवेऽसि II, 9, 5.

*देवा आयुष्मन्तस्य II, 14, 9.

देवीदेवाय II, 2, 4, 7, 28.	न वै श्वेतस्त्रां II, 17, 27.	पुमोसि पुत्रो नारि I, 13, 2.
*देवीश्वरुवीर्य II, 9, 6.	नह्यस्य नाम I, 15, 4.	पूषा ते हस्तं II, 3, 7.
नमोपुषिबीभ्यां स्वाहा II, 6, 10.	नामयति न ददति II, 13, 5.	पूषा त्वेतो नयतु I, 2, 8.
बीक्षे.पुष्टं रक्षतु I, 4, 10.	निन्दा च मे II, 5, 3.	पुषिबी ते पाचं II, 20, 1.
द्वारापोष सुश II, 18, 42.	निरितु पुष्टि शेषत्वं II, 11, 20.	(पुषिब्यपिनर्वा II, 21, 2.)
द्वारापुष सुश II, 18, 43.	*निलिम्पा नाम स्य II, 17, 21.	पुषिबी त्वा सवेद्यानरायै II, 3, 23.
दे उर्वे I, 3, 8.	निशीथचारिणी II, 14, 2.	प्रजापते तन्वं मे I, 11, 4.
धर्मस्य स्युः II, 15, 19.	निषक्त्रिमुप सुश II, 18, 45.	*प्रजापते न त्वदे II, 22, 19.
*धाता ददातु दासुषे II, 11, 4.	नीललोहिते भवतः I, 6, 8.	प्रजापते प्रायश्चित्ते I, 10, 6.
*धाता ददातु नो रचिमी II, 11, 1.	नुमणा असि II, 21, 28.	प्रजापतेऽश्वरक्षमसि II, 9, 4.
*धाता ददातु नो रचिं प्रा II, 11, 3.	नेजनेष परा पत I, 12, 7.	प्रजाया आभ्यां प्रजापते I, 8, 5.
*धाता प्रजाया उत्त II, 11, 2.	पञ्च पशुभ्यः I, 3, 11.	प्र गु वोचं चि II, 10, 10.
धृतराष्ट्रिरावत II, 17, 10.	परमेष्ठसि परमां II, 18, 1.	प्रति चचे प्रति II, 18, 3.
ध्रुवचितिर्ध्रुवद्योनिः I, 9, 6.	परा देहि शावत्वं I, 17, 7.	प्रति प्रजायां प्रति II, 18, 5.
ध्रुवेधि पोषा I, 8, 9.	परि त्वा गिरिरमिहं II, 22, 5.	प्रतिष्ठे स्यो देव II, 9, 3.
नक्तंवारिण उर II, 14, 1.	परि त्वा गिर्वशो I, 2, 6.	प्रत्यवच्छो नो II, 18, 2.
नन्दाम शरद II, 5, 15.	परि त्वापि परि II, 6, 1.	प्रत्यक्षेषु प्रति II, 18, 4.
नमश्शक्तदे दद्राय I, 13, 8.	परि धत्त धत्त II, 2, 6; 7, 30.	प्र त्वा मुञ्चामि I, 5, 16.
नमश्शक्तजज्ञभाभ्यां II, 7, 22.	पेरीदं वासो अधि II, 2, 8; 7, 32.	प्रपुन्यन्त उप II, 18, 38.
नमस्ताभ्यो देवताभ्यः II, 7, 23.	पशुपतये देवाय II, 18, 17.	प्र ब्रवाम शरद II, 5, 19.
*नमो नमो सपेभ्यो ये के च II, 17, 5.	पशुपतिर्देवस्य II, 18, 25.	प्रसवस्योपयामस्य I, 10, 7.
नमो नमो सपेभ्यो ये पार्थिवा II, 17, 8.	पक्षेम शरदशुतं II, 5, 13.	प्रसाधस्ये देवि II, 8, 7.
नमो महाय चा II, 7, 21.	पिबे स्वाहा II, 19, 9; 11.	प्र सु रमन्ता I, 1, 1.
नमो निषक्त्रिण II, 18, 46.	पिबतूदकं II, 10, 11.	प्रस्य स्यः प्रयं I, 9, 3.
नरोऽसि II, 21, 23.	पुंसुवनमसि II, 11, 14.	*प्राची नामासि II, 17, 16.
	पुषान्योचानमि II, 20, 24.	प्राणस्य ब्रह्मचार्यसि II, 3, 30.
	पुषिब्येमा कुमारिणा I, 11, 10.	प्राणि निविष्टो II, 20, 26.
	पुनः पत्नीमभिरदात् I, 5, 4; 9; 14.	प्रातरग्निं प्रभतरिष्टं I, 14, 1.
		प्रातर्वितं भगमुषं I, 14, 2.
		प्रियं मा देवेषु II, 8, 4.

प्रेतो मुञ्चाति नामतः I, 4, 5.
 *बद्धित्या पर्वतानां II, 18, 9.
 बिभ्रन्निष्कं च II, 16, 3; 6.
 ब्रह्म च ते चचं II, 15, 6.
 ब्रह्मचर्यमागामुप II, 3, 26.
 ब्रह्मचार्यस्वपोऽशन II, 6, 14.
 ब्रह्मण आणी स्थः II, 4, 15.
 *ब्रह्मायुष्मत्तद् II, 14, 8.
 भग एव भगवाँ I, 14, 5.
 भग प्रणेतर्भग I, 14, 3.
 भगस्ते हस्तं II, 3, 10.
 भवस्व देवस्व II, 18, 22.
 भवाम श्रदं II, 5, 17.
 भवाय देवाय II, 18, 14.
 भीमस्व देवस्व II, 18, 28.
 भीमाय देवाय II, 18, 20.
 भुव स्वाहा I, 10, 11; II, 12, 12; 22, 22.
 भुवोऽपां त्र्यौषधीर्नां II, 14, 12.
 भुवो वायुनान्तरि° II, 21, 3.
 भूः पृथिव्यपिन° II, 21, 2.
 भूतम् II, 10, 13.
 भूमिर्भूमिमगान् II, 15, 17.
 भूरपां त्र्यौषधीर्नां II, 14, 11.
 भूर्भुवस्सुवः II, 11, 9.
 भूर्भुवस्सुवरपां त्र्यौषधीर्नां II, 14, 14.
 भू स्वाहा I, 10, 10; II, 12, 11; 22, 21.

मधुश्च माधवश्च I, 10, 8.
 मम पुत्रास्तुहृणः I, 16, 3.
 मयि पर्वतपूरुषं II, 9, 1.
 मयि महो मयि II, 9, 11.
 महते देवाय II, 18, 21.
 महतो देवस्व II, 18, 29.
 मा ते कुमारं II, 13, 1.
 मा ते गृहे निशि I, 4, 9.
 मा नो हिंसीज्जातवेदः I, 9, 10.
 मार्जयन्तां मम पितरः II, 20, 2; 14.
 मार्जयन्तां मम पितामहाः II, 20, 3; 15.
 मार्जयन्तां मम पितामह्यः II, 20, 6; 18.
 मार्जयन्तां मम प्रपितामहाः II, 20, 4; 16.
 मार्जयन्तां मम प्रपितामह्यः II, 20, 7; 19.
 मार्जयन्तां मम मातरः II, 20, 5; 17.
 मा विदन्यरिपन्थिनः I, 6, 10.
 मिचक्ष वक्ष्यस्व II, 15, 9.
 मिचक्षे हस्तम् II, 3, 11.
 मिचस्त्वमसि II, 3, 12.
 मिचस्व चतुर्धरं II, 2, 11.
 मिश्रवाससः कौबेरका II, 13, 11.
 मुखर्वे त्वा II, 3, 17.
 मेधां ते देवस्त° II, 12, 2.
 मेधां मह्यमङ्गिरसः II, 4, 5.
 मेहनाद्वलंकरणाक्षी° I, 17, 5.

मोदाम श्रदं II, 5, 16.
 य एति प्रदिशस्त्वर्वाः I, 3, 6.
 *यश्च आयुष्मास्त II, 14, 7.
 यश्च दक्षिणश्च II, 15, 7.
 यश्चो वर्धतां यश्चस्व II, 10, 8.
 यत्पुरेण मर्चयता II, 1, 7; 7, 10; 14, 21.
 यत्त एतन्मुखे II, 22, 2.
 यत्ते सुधीमे II, 13, 4.
 यथा पृथिव्यपिगर्भा I, 12, 5.
 यथेयं पृथिवी मही I, 12, 4.
 यथैव सोमः पवते II, 11, 16.
 यदपेस्तेन्द्रस्व II, 5, 10 h.
 यदहं धनेन प्रपण्यं° II, 22, 4.
 यदाज्ञनं वैककुदं II, 8, 11.
 यदि मामतिमन्या° II, 22, 10.
 यदि वृक्षाद्यद्य° II, 22, 11.
 यद्वृते चिदभिप्रियः I, 7, 1.
 यद्वाह्यणानां ब्रह्मणि II, 5, 10.
 यद्भूमेः कूरं II, 15, 1.
 यद्भूमेर्हृदयं II, 13, 3.
 यन्म आत्मन आ° II, 5, 10 c.
 यन्मधुनो मध्वं II, 10, 5.
 यन्मे पितामही II, 19, 3.
 यन्मे प्रपितामही II, 19, 5.
 यन्मे माता प्रभुलोम II, 19, 1.
 यन्मे वर्चः परा° II, 9, 2.
 यमाय त्वा II, 3, 18.
 ययुर्नामासि II, 21, 29.
 ययोऽसि ययो II, 21, 16.
 *यस्ते अथ द्वावाद् II, 11, 28.

*यस्त्वा हृदा कीरिणा II, 11, 5.	येनावपत्सर्विता II, 1, 3; 7, 6; 14, 17.	विगृह्य बाहू II, 16, 5.
यस्मिन्भूतं च भवं II, 5, 22.	येनेन्द्रो हविषा I, 16, 4.	विचिन्वन्त उप II, 18, 37.
*यस्यै त्वं मुञ्जते II, 11, 6.	ये पचिणः पतयन्ति II, 22, 12.	वित्तमिव ते वृष्टे II, 21, 12.
यस्य ते प्रथमवासां II, 6, 15.	ये वध्वश्चन्द्रं I, 6, 9.	*विद्या ते अग्ने II, 11, 22.
या अन्नन्तर् II, 2, 5; 7, 29.	*योगेयोगे I, 6, 3; II, 4, 1.	विद्या च मे II, 5, 5.
या आख्याता II, 18, 41.	यो मापे भागिनं II, 6, 12.	विद्युन्मे अस्व II, 6, 8.
*या इषवो यातुं II, 17, 7.	*यो वसिष्ठतमो II, 7, 14.	विराजो दीहोऽसि II, 9, 13.
या ओषधयो या नद्यः I, 7, 9.	योगन्धरिरेव नो राजा II, 11, 12.	*विश्वस्य केतुर् I, 11, 26.
योऽस्त्विमपिः II, 3, 31 h.		विश्वा उत त्वया वयं I, 5, 5; 10; 15.
*यां जनाः प्रति° II, 20, 27; 29.	*राकामहं मुहवां II, 11, 10.	विष्णुर्योनिं कल्पयतु I, 12, 1.
या त एषा ररात्या II, 22, 1.	राष्ट्रभृदसि सन्नाडा° II, 9, 8.	विष्णो अष्टेन रूपेण I, 12, 6.
या तिरश्ची नि° II, 8, 5.	राष्ट्रभृदस्त्वधिपत्या° II, 9, 9.	वीतिहोवा छतद्वसू I, 11, 11.
या देवीस्ततः II, 12, 8.	राष्ट्रभृदस्त्वाचार्या° II, 4, 12; 9, 7.	वृषासि II, 21, 27.
यानि भद्राणि I, 13, 3.	रद्वस्व देवस्व II, 18, 26.	व्यस्य योनिं प्रति रेतो I, 12, 8.
यामाहरज्जमदपिः II, 8, 10.	रद्वाय देवाय II, 18, 18.	व्युत्सङ्गूरमुदचम्बापः I, 1, 7.
यासौ राजा वरुणः I, 2, 3; II, 7, 18.	रेवतीस्त्वा II, 2, 3; 7, 27.	व्रतं च मे II, 5, 9.
यासां देवा दिवि I, 2, 4.	रोचनायाजिराथा° II, 21, 6.	
यास्तिष्ठन्ति या II, 19, 2.		शण्डेरथश्शण्डिकेर II, 13, 8.
*यासौ राक्षे II, 11, 11.	*वज्रिणो नाम स्त्र II, 17, 22.	शतमिमु शरदः II, 4, 3.
*युञ्जन्ति ब्रह्म I, 6, 2.	*वज्रिणो नामासीयं II, 17, 19.	शं ते अपिस्त्वह II, 12, 7.
ये गन्धर्वा अप्सरसश्च I, 7, 8.	वस्त्रमिव ते वृष्टे II, 21, 11.	शं ते हिरण्यं I, 1, 10.
ये च वोऽच II, 20, 20.	वह वपां II, 20, 28.	शर्म वर्मदम् I, 8, 1.
ये चेह पितरो ये II, 19, 7.	वाज्यसि II, 21, 26.	शर्वस्व देवस्व II, 18, 23.
ये दन्दमुखाः II, 17, 13.	(वायुनाक्षेरिभुण II, 21, 3.)	शर्वाय देवाय II, 18, 15.
*येऽदो रोचने II, 17, 6.	वायो प्रायश्चित्ते I, 10, 4.	शस्त्रपरिकुपितेन II, 22, 6.
येन पूषा ... तेन ते II, 1, 6; 7, 9; 14, 20.	वास्तोष्यते प्रतरणो II, 15, 20.	शिवं शिवम् II, 15, 22.
येन पूषा ... तेनास्त्रायुवे II, 1, 4; 7, 7; 14, 18.	*वास्तोष्यते प्रति II, 15, 18.	शिवेन त्वा चक्षुषा I, 2, 5.
येन भूयश्चरात्ययं II, 1, 5; 7, 8; 14, 19.	*वास्तोष्यते श्रमया II, 15, 19.	शिवो नामासि II, 7, 3.
		शिवो मोप तृष्ठस्व II, 7, 26 h.
		मुनमहं हिरण्यस्व II, 8, 3.
		मुनिर्मे शिर आ रोह II, 8, 9.

- शुक्लवाम शरद° II, 5, 18.
 अज्ञा च मे II, 5, 4.
 अज्ञेव ते वृष्टे II, 21, 14.
 *श्रीणामुदारो II, 11, 27.
 श्रीसो सूपः II, 15, 11.
 श्रुतं च मे II, 5, 6.
 श्वानमिच्छादन्न II, 16, 11.
 श्वासिन् उप सृशत II, 18, 36.
 षड्रुतभ्यः I, 3, 12.
 सैराधन्वे देव्यै II, 8, 6.
 सै स्रवन्तु दिशो II, 21, 15.
 सखा सप्तपदा भव I, 3, 14.
 सख्यं ते गमेयं I, 3, 14 b.
 सं काश्यामि वहतुं I, 7, 10.
 सत्यं च मे II, 5, 7.
 सत्यिनोत्तमिता भूमिः I, 6, 1.
 *स त्वं नो अभि I, 4, 15; 7, 6;
 8, 14; II, 4, 10; 22, 17.
 सदसस्त्यतिमङ्गुतं I, 9, 8.
 सं तच्चा हन्ति II, 16, 9.
 सं नो मर्गांसि I, 3, 14 c.
 सप्तर्षयः प्रथमां I, 9, 7.
 सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो I, 3, 13.
 सप्तिरसि II, 21, 25.
 समवेष्टमिमा अहं I, 16, 6.
 समञ्जन्तु विश्वे देवाः I, 11, 3.
 समध्वरायोषसः I, 14, 6.
 समयाव सं कल्पावहे I, 3, 14 c.
 समञ्जन्त उप II, 18, 39.
 समश्वा वृषणः II, 16, 10.
 समिदसि समे° II, 6, 4.
 समिधमाधायापि II, 6, 13.
 *समीची नामासि II, 17, 14.
 समुद्रं वः प्र हिणोमि II, 9, 14.
 समुद्रादूर्मिर्मधुमान् II, 3, 2.
 *समुद्रे त्वा नृमणाः II, 11, 23.
 सं मापि वर्चसा II, 6, 7.
 सम्राजं च II, 8, 8; 22, 20.
 सम्राज्ञी अशुरे भव I, 6, 6.
 सरस्वति प्रेदमव I, 3, 5.
 सरस्वती ते हस्तं II, 3, 6.
 सरस्वत्यै त्वा II, 3, 16.
 सर्वस्वादात्मनस् II, 14, 10.
 सविता ते हस्तं II, 3, 5.
 सवित्रे त्वा II, 3, 15.
 सा त्वमस्त्वमूहं I, 3, 14 f.
 सा विराट् II, 10, 14.
 सिगसि नसि वज्रो I, 13, 9.
 सुकिंशुकै शल्ललिं I, 6, 4.
 सुगं पन्थानं I, 6, 11.
 सुप्रजाः प्रजया भूयाः II, 3, 25.
 सुप्रजाः प्रजया भूयासं II, 6, 1 b.
 सुमङ्गलीरियं तधूः I, 9, 5.
 सुवरपां त्वीषधीर्ज्ञां II, 14, 13.
 सुव स्वाहा I, 10, 12; II, 12,
 13; 27, 23.
 सुश्रवस्तुश्रवसं II, 5, 1.
 सूर्यमृतं तमसो II, 12, 10.
 *सोम आयुष्मान्स II, 14, 6.
 सोम एव नो राजा II, 11, 13.
 सोमः प्रथमो विविदे I, 3, 15.
 सोमस्यै हस्तं II, 3, 4.
 सोमस्य तनूरसि II, 7, 20.
 सोमाय अग्निविदे I, 4, 1.
 सोमार्य त्वा II, 3, 14.
 सोमेनादित्या बलिनः I, 9, 7.
 सोमो ददन्नन्धर्षाय I, 3, 4.
 स्वावित्र्यव पदास्व II, 11, 19 b.
 (=Sudars.: II, 11, 20).
 स्वषाणौ अशुराणां I, 6, 7.
 स्मृतं च मेऽस्मृतं II, 5, 2.
 खोना पृथिवि II, 15, 2; 18, 8.
 खधा स्वाहा II, 19, 12; 21, 8.
 खर्दिवादित्येन II, 21, 4.
 खल्लि नः पूर्णमुखः II, 18, 32.
 स्वाहा पित्रे II, 19, 8; 10.
 हतशङ्खो हत° II, 16, 13.
 हयोऽसि II, 21, 21.
 हस्तिग्रसमसि II, 21, 31.
 हिरण्ययी अरणी I, 12, 3.
 हिरण्यवर्णाशुचयः पावकाः
 प्र I, 2, 1; II, 7, 16.
 हिरण्यवर्णाशुचयः पावका
 यासु I, 2, 2; II, 7, 17.
 *हेतयो नाम ख II, 17, 20.

INDEX OF IMPORTANT WORDS.

अकर्णक II, 14, 1.	अनुपदस्त II, 19, 14-16.	अरणी I, 11, 8.
अक्षित II, 11, 17; 18.	अनुहत I, 13, 6.	अरिष्ट II, 10, 7.
अक्षया I, 13, 6.	अनुह्य II, 22, 9.	अरन्धती I, 9, 7.
अभिगर्भ I, 12, 5.	अन्तरिक्ष I, 10, 7.	अर्जुन II, 16, 8.
अघ I, 4, 7; II, 13, 3; 4.	अन्वासारिन् II, 18, 44.	अर्णव I, 10, 7.
अघायु II, 15, 3.	अपराजित I, 13, 4.	अलक्षि p. xxviii; I, 1, 5.
अजिर II, 21, 6.	अपरिदाकृत II, 13, 11.	अवजिह्वक II, 21, 32.
अजीत II, 5, 20.	अपाश II, 7, 26.	अविच्छिद् II, 22, 6.
अजोपकाशिनी II, 13, 10.	अपिशाचधीत I, 13, 1.	अवीरघ्नी I, 8, 2.
अतिबल II, 17, 11; 12.	अपूपघृताङ्गति II, 21, 1.	अम् with सम् II, 18, 39.
अतिरात्र II, 21, 1.	अप्रजस्ता I, 4, 11.	अशाकुन I, 13, 6.
अत्यासारिन् II, 13, 1.	अभाग II, 6, 12.	अमून्योपस्था I, 4, 8.
अथर्वाङ्गिरस् II, 21, 5.	अभियह II, 7, 21.	असील I, 17, 8.
अदेव II, 22, 10.	अभियाहिन् II, 7, 23.	असोण I, 13, 1.
अधिपत्यासन्दी II, 9, 9.	अभिज्ञप्तिपावन् II, 2, 7; 8.	अश्वतरी II, 22, 2.
अधिविचर्तन I, 17, 10.	अभित्री II, 8, 8.	अस् to be: स्थः p. xix; I, 9, 3;
अधोराम II, 16, 2.	अम् II, 13, 5.	नसि p. xxvii; I, 13, 9.
अध्याचार II, 17, 27.	अमत II, 22, 2.	अस् to throw, with वि I, 12, 8.
अध्वपति II, 3, 32.	अमु (अमूहम्) p. xxvii; I,	असित II, 17, 14.
अध्वर I, 5, 7.	3, 14 f.	असृत II, 12, 1.
अननुव्रत II, 19, 1; 3; 5.	अमृताङ्गति II, 15, 84.	अहिंस II, 17, 11; 12.
अनपेक्षित p. xvii; I, 8, 7.	अय p. xxv; II, 13, 7; 9.	
अनभिज्ञस्त्री p. xxviii; I, 5, 18.	अयस् I, 5, 18 (bis).	आकृत I, 10, 9.
अनाग II, 10, 10.	अयस् p. xxvii; I, 4, 16; 5,	आकृति I, 10, 9.
अनाहनस् II, 2, 11.	18 (tris).	आगन्तु II, 3, 1.

आचार्यासन्दी II, 4, 12; 9, 7.	उपवीर II, 13, 9.	काट I, 10, 7.
आणि II, 4, 15.	उषांशु p. xxiii; II, 3, 2.	कामप्र I, 13, 4.
आधीत I, 10, 9.	उरस्य II, 14, 1.	कामाद्यानी p. xxiv; II, 8, 10.
आधीति I, 10, 9.	उल II, 22, 6.	काम् (with चव ?) p. xxv, II, 16, 2; 5.
आन्तरिक्ष p. xxiv; II, 17, 8.	उलूखल II, 16, 2.	कुतुर्वक II, 16, 13.
आपि II, 2, 8.	उलूखल II, 13, 8; 9; 16, 12.	कुप् with परि II, 22, 6.
आमु II, 19, 1; 3; 5.	उर्ज I, 10, 8.	कुल्य I, 5, 2.
आयमंगी II, 11, 18.	उह I, 7, 8 (उह्यमानाम्).	कुब्धा II, 20, 28.
आयुर्दा II, 2, 1.		कुट्टदन्त II, 13, 12.
आयुष्मत्यत्नी I, 8, 3.	अतुधा II, 4, 4.	कूर्कुर II, 16, 1.
आर्ज II, 16, 2.	अत्यय I, 11, 2.	कृत् p. xxiii; II, 2, 3; 5.
आर्द्रोह II, 19, 2.		कृत्तिन् I, 16, 4.
आर्य II, 2, 8.	एकत्रात्य II, 16, 3; 6.	कृत्तिका I, 9, 7; II, 2, 3.
आचर्तन II, 22, 7; 8.	एकाष्टका II, 20, 33-35.	कृष्टि II, 2, 7.
आस् with परि p. xxv; II, 13, 7.	एक् II, 16, 1.	कृष्णवर्त्मन् p. xxv; II, 14, 2.
•आसन्दी II, 9, 7-9.	ऐरम्म I, 3, 6.	केतु II, 21, 7.
आस्य II, 21, 33.	ऐरावत II, 17, 9; 10.	केतुमत् II, 18, 10.
इ (पितेति, क्षेत्रसि) p. xxviii; II, 14, 1; 22, 5.	औषधि p. xxiv; II, 7, 25.	केशिनी II, 13, 10.
इत् (न्यत्) p. xxvii; II, 17, 13.		कौबेरक II, 13, 11.
इष I, 10, 8.	औन्निर्य II, 8, 1.	क्रतु I, 10, 9.
इषुधिमत II, 18, 46.	औलव II, 16, 2.	क्रुप् with परि II, 22, 9.
	औलूखल II, 20, 34.	क्रूर I, 17, 9.
उक्थ II, 21, 1.		क्रोमन् II, 14, 2.
उष् with वि I, 1, 7.	कन्यला I, 4, 4.	पण with वि (व्यण्ण ?) p. xxii; II, 2, 3.
उक्षीर्षादिन् II, 8, 2.	कपासप II, 14, 1.	चेचिय II, 12, 10.
उक्षीर्षाविन् II, 14, 1.	कर्त II, 17, 3.	चेनी II, 12, 6.
उद्दरसर्पिन् II, 17, 4.	कलि II, 13, 7.	खजापा II, 10, 10.
उदल p. xxiv; II, 11, 19.	कलावशीव II, 17, 19.	
उदुह II, 13, 7.	कक्षप I, 2, 2.	गर्त II, 17, 3 v.l.
उपचाम I, 10, 7.		

गा with प्र I, 3, 5 (प्र गाया-
मसि).

गीर्हपथ I, 4, 8.

गुह्य I, 5, 2 v.1.

गृह् with अप II, 7, 12.

गृहप II, 18, 33.

गृहपति (अपि) I, 8, 4.

गृहपी II, 18, 34.

ग्रा II, 2, 3.

ग्रम् II, 8, 3 (अग्रमेवम्).

ग्रह् with वि II, 16, 5.

ग्रह II, 7, 21.

ग्राहि II, 12, 10.

घोषिन् II, 18, 35.

चक्रिन् II, 16, 9.

चर् (उवाचरेत्) p. xxi; I, 16, 2.

चि with वि II, 18, 37.

चित् I, 10, 9.

चित्ति I, 10, 9.

चिबुक् I, 17, 1 v.1.

चुबुक् I, 17, 1.

च्यवन II, 13, 8; 9.

कृत् II, 16, 3; 6; 9-11.

कन्दस् II, 11, 1.

जघन्य II, 14, 1.

जङ्घा I, 17, 4.

जङ्गम II, 7, 22.

जन्; विजातायां II, 14, 2.

जगत II, 21, 5.

जनिविद् I, 4, 1-3.

जम् II, 17, 1.

जमदग्नि II, 8, 10.

जयन्त II, 18, 13; 30.

जरदष्टि II, 4, 2.

जरस् II, 2, 1 (bis).

जरायु II, 11, 16; 20.

जरिष्णु II, 2, 11.

जर्तु I, 7, 1.

जामिर्शस II, 12, 10.

जारघ्नी I, 10, 3-6.

जीवसू I, 1, 4.

जीवातु II, 7, 26.

जीवी I, 9, 4.

जैत्र्य II, 8, 1.

तच्चक II, 17, 9; 10.

तच्चन् II, 16, 9.

तन्तु pp. xix, xxviii; I, 10, 3 6;
II, 2; II, 7, 20; 22, 1.

तप् with आ I, 3, 4.

तपस् I, 10, 8.

तपस्व I, 10, 8.

ताल्य II, 15, 3.

तिरश्चराजिन् II, 17, 17.

तिर्यच् II, 8, 5.

तिलदा II, 11, 19.

तिल्लि II, 15, 3.

तूल II, 16, 8.

तुलान् I, 1, 10.

तेक II, 16, 8.

हृष्टिन् II, 17, 13.

दन्दशूक II, 17, 1; 13.

दर्श I, 10, 9.

दशमास्त्र II, 11, 15.

दशवीर I, 6, 12.

दशस्त्र p. xx; I, 11, 11.

दा (अव अदास्त्र) p. xxviii;
I, 4, 4.

दिम् with निस् I, 1, 5.

दिस्त्र II, 17, 8.

दीक्षा I, 4, 4.

दुश्क II, 2, 9.

दुश्चित I, 13, 5.

दुला II, 16, 8.

दुस्वप्न I, 13, 5.

देवजातु II, 21, 6; 7.

देववत् II, 22, 10.

देवसेना II, 18, 40.

द्रविण I, 10, 7.

द्वाराप II, 18, 42.

द्वारापी II, 18, 43.

धनञ्जय II, 8, 2.

धर्णसि I, 10, 7.

धर्मन् II, 3, 12.

धा I, 9, 2 (आधित:); with
पर्यधि(?) p. xxiii; II, 2, 8.

धा I, 4, 10 (धयन्तम्).

धाव् with अव p. xxvi; II, 16, 7.

धी II, 2, 3.

धृतराष्ट्रिस्त II, 17, 9; 10.

धनुका I, 13, 3.

धनुमन्था II, 10, 9.

ध्रुवचिन्त I, 9, 6.
 ध्रुवतस् I, 9, 6.
 ध्रुवता I, 9, 7.
 ध्रुवयोनि I, 9, 6.
 ध्वंसस् I, 17, 4.
 गन्तव्यचारिन् II, 14, 1.
 गमस् I, 10, 8.
 गमस्व I, 10, 8.
 गर्दवुद्ग II, 22, 7.
 गवगत् II, 20, 36.
 गाष्ट I, 11, 2.
 गाथकाम I, 10, 3-6.
 गामन् I, 10, 9.
 निजिह्व II, 21, 32.
 निधान II, 1, 8.
 निधिगोप II, 5, 1.
 निर्वर्त्त II, 22, 12.
 निर्वर्त्तति II, 22, 11.
 निर्वर्त्तय I, 6, 14.
 निवर्त्त II, 22, 9.
 निवर्त्तन II, 22, 7; 8.
 निवात I, 13, 7.
 निम् I, 4, 9.
 निशोद्यचारिन् II, 14, 2.
 निवर्त्तन II, 18, 45; 46.
 निष्कर्त्तु I, 7, 1.
 नीललोहित p. xlii; I, 6, 8.
 पण् with प्र p. xxi; II, 22, 4.
 पतिव्री I, 1, 5; 10, 3-6.
 पतिव्री I, 4, 4; 9.

पतिवति p. xix; I, 10, 2.
 पक् II, 21, 33; with चक्ष II, 19, 1; 3; 5.
 पक्ष II, 9, 13.
 परमेष्ठिन् II, 18, 1.
 परस्व II, 2, 10.
 परि II, 22, 5.
 परिक्रोश II, 22, 9.
 परिचप p. xxi; I, 13, 5.
 परिधि II, 2, 4; 17, 3; 22, 24.
 परिवत्सरीण II, 20, 34.
 परिषीत p. xxvii; II, 22, 5; 6.
 परिसुत II, 15, 4.
 परिहृत I, 13, 6.
 परीवाद I, 13, 5.
 परोक्ष्यति II, 17, 13.
 पर्वतपूरव p. xxiv; II, 9, 1.
 पर्वतमेवज II, 9, 1.
 पर्वतवर्चस II, 9, 1.
 पर्वतायुष II, 9, 1.
 पशुघ्नी I, 10, 3-6.
 पादावनेजनी II, 9, 14.
 पिन्व with प्र II, 18, 38 v.l.
 पी with प्र I, 14, 7; II, 20, 35.
 पुंसुवन II, 11, 14.
 पुचनान् II, 14, 3.
 पुष्य I, 11, 8.
 पुरोवसु I, 7, 1.
 पुष्टिवर्धन I, 8, 4.
 पू with प्र II, 18, 38.
 पूष II, 8, 3.

पूष्य n. 10p. xxiv; II, 9, 1.
 पूर्णमास I, 10, 9.
 पूर्वमुख II, 18, 32.
 पूर्ववत् I, 3, 4.
 पुतनाजि II, 8, 2.
 पुंदाकु II, 17, 15.
 पुत्रि II, 11, 20.
 पू (पूर्व) p. xvi; I, 1, 9.
 पीच I, 4, 7; 8; II, 13, 3; 4.
 गौचमृषु I, 4, 11.
 प्रजाघ्नी I, 10, 3-6.
 प्रत्यक्ष I, 17, 9.
 प्रबोध II, 16, 14.
 प्रमर्षी p. xix; I, 10, 1.
 प्रसव I, 10, 7; II, 3, 24.
 प्रसाधनी II, 8, 7.
 प्रसू p. xviii seq.; I, 9, 3.
 प्राजापत्य I, 13, 1.
 प्रायश्चित्ति I, 10, 3-6.
 फलिग II, 22, 3.
 बर्ह with उप I, 11, 7.
 बाध् with परि II, 2, 9.
 बोध p. xlv; II, 16, 14.
 ब्रह्मचारिन् II, 22, 1.
 ब्रह्मण्यसुच II, 13, 12.
 ब्रह्मण् p. xxiv; II, 1, 3; 8, 4.
 ब्राह्मण II, 10, 7; 11, 13.
 भग I, 10, 7.
 भर्तु II, 2, 10.
 भव II, 18, 5.

भागिन् II, 6, 12. ६	युष्मद्, पः for वः, p. xxi seq.; II, 22, 9.	वाताजिर II, 18, 10.
भू (बभूव) p. xvii; I, 3, 14.	योगन्धरि p. xlii; II, 11, 12.	वालवन्धन II, 16, 1.
भूय II, 22, 7.	रघोराज II, 13, 11.	वाशित II, 13, 7.
मधव II, 10, 5.	रमति II, 18, 7.	विकेश I, 4, 9; II, 13, 12.
मधु I, 10, 8.	रराट II, 22, 2.	विज्ञात I, 10, 9.
मनस्क II, 21, 33.	रराव II, 22, 1.	विज्ञान I, 10, 9.
मन्धाकन II, 16, 8.	राजवन्धव p. xxiv; II, 17, 26.	वितूल II, 16, 8.
मन्थनस I, 3, 6.	रायसोष I, 9, 1.	वितृष्ट II, 16, 15-17.
मेर्क II, 13, 9.	राष्ट्रभृत II, 4, 12; 9, 7-9.	वित्ता p. xix; I, 10, 2.
मशक II, 16, 15-17.	रद् I, 4, 7; 9 (रदत्यः); II, 13, 3-5.	विद् I, 3, 14 f (वित्तवै); p. xxiv; II, 6, 8 (वित्तवै).
मही I, 6, 13.	रद् with प्रत्यय II, 18, 2.	विद् with आ I, 16, 5.
मौसपिप्पलि II, 21, 1.	रितोभृत I, 3, 14 f.	विधरणी II, 8, 5.
माधव I, 10, 8.	रेवती II, 2, 3.	विधुर II, 14, 1.
मायोभव I, 3, 10.	रोचन II, 21, 6.	विधुति II, 18, 6.
मि with प्र I, 8, 5.	रोचिष्णु I, 3, 14 c.	विराज I, 6, 5; 7; II, 8, 8.
मिश्रवासस II, 13, 11.	रोहित p. xxiv; II, 16, 7.	विपुलचक्र II, 11, 12; 13.
मिह II, 22, 5.	रक्षिणी p. xxviii; I, 10, 3-6.	विष्ण II, 8, 4.
मीडुवी II, 18, 12.	रक्षी I, 1, 3.	विश्वजन II, 9, 4.
मीडूँस II, 18, 11.	रत्ननखन II, 13, 12.	विश्ववत्स I, 10, 7.
मुखयोग I, 9, 7.	रुम् with प्र II, 19, 1; 3; 5.	विषवलि II, 17, 4.
मूर्धन्वत् I, 3, 4.	रुहित p. xxiv; II, 16, 8.	विहृत I, 7, 1.
मृत्पुपाश I, 4, 7.	वध् with अ I, 9, 9.	वृज II, 19, 1; 3; 5.
मृध्न II, 22, 1.	वन् with प्र II, 22, 4 v. 1.	वृत् with नि II, 22, 9.
मृन् with प्र II, 13, 12.	वर्प to shear, II, 1, 1; 3-8.	वृध् with उद् II, 13, 7.
मेधी (v. 1. मेधी) I, 1, 10; 9, 5.	वस्तु II, 1, 7.	वेद II, 14, 3.
मेघ I, 7, 10.	वर्तकरण I, 17, 5.	वेदर्व II, 17, 27.
यकत II, 14, 2.	वर्जिणीवत् I, 3, 5.	वैशालिय II, 17, 9; 10.
यज् with चव II, 21, 32.	वर्तपत्नी II, 12, 8.	वध्वर II, 16, 15-17.
यु I, 3, 14 b; with प्र II, 3, 1; with वि I, 8, 8.		व्वा with उपसम् II, 2, 7.
		शक्तसद् I, 13, 8.

शङ्ख II, 16, 13.
 शचीपति I, 1, 9.
 शण्ड II, 13, 9.
 शण्डिकेर II, 13, 8.
 शण्डेरथ II, 13, 8.
 शतशारद II, 7, 26.
 शतहिमा I, 8, 3.
 शतायुस् II, 2, 6.
 शफिन् II, 17, 13.
 शबल II, 16, 2.
 शम् p. xvi, xx; I, 1, 10; II, 11.
 शाक II, 7, 22.
 शाबल (v.l. शायुल) I, 17, 7.
 शुक् I, 10, 8.
 शुक् (शेषिष्ठ) p. xix; I, 9, 3.
 शुचि I, 10, 8.
 शुनक II, 16, 3; 6.
 शुन्ध II, 1, 7.
 शुभिका II, 8, 9.
 शुलहस II, 14, 1.
 शृ with सं II, 7, 26.
 शैवल II, 11, 20.
 श्लाम II, 16, 2.
 श्रि, see स्त्रि.
 श्रोणी I, 17, 4.
 श्वलोमिनी II, 13, 10.
 श्वश्रू I, 1, 8; 6, 6.
 श्रासिन् II, 18, 36.
 श्विच II, 17, 18.
 श्वेत II, 17, 26; 27.
 शैराधनी II, 8, 5; 6.
 सगन्धर्वीश्वरस् II, 5, 10.

संज्ञाम II, 22, 6.
 सजात I, 6, 7.
 सन्नानि II, 13, 11.
 सन्नासाह II, 8, 2.
 सन्धि II, 14, 2; 19, 6.
 सप्तभिघ्नी I, 16, 5.
 सपित्त II, 3, 2.
 सप्तपद p. xvii; I, 3, 14 a.
 सप्तर्षि I, 9, 7.
 सप्तयस् p. xlii; II, 15, 2.
 सम् for शम् p. xvi; I, 1, 10.
 समनुष्यराज II, 5, 10.
 समर्थयितु II, 18, 31.
 समानवसन II, 16, 12.
 समिद्ध p. xxiii; II, 2, 11.
 समुद्र I, 10, 7.
 समुद्रि II, 8, 2.
 संप्रिय I, 3, 14 c.
 सम्राज II, 8, 8.
 सम्राज्ञासन्दी II, 9, 8.
 सयोगि I, 11, 7; 8.
 सरस्वक II, 16, 7.
 सरस्वत् I, 10, 7.
 सरीक्षप II, 17, 1.
 सरेतस् I, 11, 7.
 सरोवृक्ष II, 17, 2.
 सर्वव्रत II, 5, 10; 6, 13.
 सविज्ञानर II, 3, 23.
 ससरनतण्ड II, 16, 8.
 सहमान I, 15, 2.
 सहस् I, 10, 8.
 सहसाम (?) p. xx; I, 11, 4.

सहस्र I, 10, 8.
 सहस्रधार II, 20, 35.
 सा (सि), सिक्का for सिक्का
 II, 22, 10; परिचीत II, 22,
 5; 6; p. xxvii.
 सवस्त्री II, 21, 1.
 सारमेय II, 16, 2; 9; 10.
 सारय II, 16, 12.
 साल् p. xlv; II, 11, 12.
 सि, see सा.
 सिन्धु I, 10, 7.
 सीरा I, 6, 13.
 सीसर p. xxvi; II, 16, 9; 10.
 सीसरम II, 16, 9; 10.
 सीसरीदत (?) p. xxvi; II, 16,
 9; 10.
 सुकेत I, 5, 16.
 सुपेशस् II, 1, 7.
 सुप्रजास्व I, 3, 3.
 सुवीरण (v.l. सुवीरिण)
 p. xxvi; II, 16, 3; 6.
 सुमनस्मान I, 3, 14 c; 4, 9.
 सुवर्=स्वर् I, 10, 12; II, 1,
 8; 11, 9; 12, 13; 14, 13;
 14; 22, 23.
 सुशेष I, 5, 17.
 सुसैसद् I, 8, 4.
 सुसीमा II, 13, 4.
 सुजतजत II, 18, 31.
 सुजुत I, 3, 14 f.
 सूर्यवर्चस् I, 1, 9.
 क्षत I, 13, 6.
 सीधव I, 3, 4.

INDEX OF IMPORTANT WORDS.

109 .

सोन्य I, 1, 1; II, 14.	सम् caus. II, 16, 4.	हस्तियशसं II, 21, 31.
सीसोक्त II, 1, 4; 5.	स्कीति II, 26, 33.	हस्तियशसिन् II, 21, 31.
सूप II, 15, 11.	सज् I, 4, 11.	हस्थ II, 17, 2.
सु I, 8, 1 (उपसिरे).	सि (विस्तयाते) p. xvi; I, 11, 6.	हृत् p. xxvii; I, 9, 10; II, 17, 13.
स्पर्ति II, 16, 13.	सज् II, 17, 16.	हिंकार II, 12, 1.
स्सविचो II, 11, 19.	सर्घ I, 5, 12.	हिरण्यवर्चस II, 7, 25.
स्सकिर II, 2, 11.	हन् with विवि II, 21, 19; सं	हिरण्यहस्त I, 3, 6.
सुय्याराज II, 15, 10.	हयः p. xx; I, 11, 11.	होवा I, 3, 13.
सपन I, 1, 7.		

OXFORD

PRINTED AT THE CLARENDON PRESS

BY HORACE HART, M.A.

PRINTER TO THE UNIVERSITY

• ARYAN SERIES OF 'ANECDOTA'.

(Crown quarto, stiff covers.)

• Buddhist Texts from Japan. 1. *Vaṅgrakṣedikā*. Edited
by the Right Hon. F. MAX MÜLLER. 3s. 6d.

Buddhist Texts from Japan. 2. *Sukhāvati-Vyūha*.
Edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER and BUNYU NANJIO, M.A.
7s. 6d.

Buddhist Texts from Japan. 3. The Ancient Palm-
leaves containing the *Pragṇā-Pāramitā-Hṛdaya-Sūtra* and the
Uṣṇīṣha-Vigaya-Dhāraṇī, edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER
and BUNYU NANJIO, M.A. With an Appendix by G. BÜHLER. 10s.

Kātyāyana's *Sarvānukramanī* of the *Rigveda*. With
Extracts from Śaṅgauriśya's Commentary entitled *Vedārthadīpikā*.
Edited by A. A. MACDONELL, M.A., Ph.D. 16s.

The *Dharma-Saṃgraha*. Edited by KENJIU KASAWARA,
the Right Hon. F. MAX MÜLLER, and H. WENZEL. 7s. 6d.

The *Buddha-Karita* of Asvaghosha. Edited, from three
MSS., by E. B. COWELL, M.A. 12s. 6d.

• Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

LONDON, • EDINBURGH, AND NEW YORK

HENRY FROWDE, M.A.

